

“CEPOS” Centar za podršku održivom gazdovanju šumskim
resursima,
Kolodvorska 13/II, Sarajevo

**„Diverzitet šumskih ekosistema i
zaštićena područja“
broj ugovora: BA-Add.Fin.-37791-BOS-Ca-SA-CS-10.1.A.1-10**

**Završno izvješće
studeni, 2010.**

SADRŽAJ

Korištene skraćenice	3
Sadržaj tablica	4
Projektni tim	5
1. PREDGOVOR	6
2. UVOD	6
3. ZADATAK PROJEKTA	8
4. DJELOKRUG RADA	9
5. METOD RADA	10
6. PROVEDENE AKTIVNOSTI PREMA DEFINIRANIM ZADACIMA	11
6.1 Analiza i identifikacija okvirnih odredbi koje se odnose na ukupni diverzitet šumskih ekosistema, izdvajanje i upravljanje zaštićenim područjima; davanje opće ocjene usklađenosti nacionalnog zakonodavstva za navedenu oblast, definiranje preporuka i mjera za njihovo usklađivanje: a) Sa međunarodnim propisima i regulativama	
b) Analiza Nacionalnog zakonskog okvira zaštite biološke i pejzažne raznolikost	11
6.1.1 Sa međunarodnim propisima i regulativama	11
6.1.2 Analiza Nacionalnog zakonskog okvira zaštite biološke i pejzažne raznolikosti	14
6.1.3 Preporuke i mjere	16
6.2 Analiza obima istraženosti ukupnog biološkog i geološkog diverziteta šumskih ekosistema u Federaciji Bosne i Hercegovine	17
6.3 Analiza načina izdvajanja i upravljanja zaštićenim područjima na temelju postojećeg zakonskog okvira iz oblasti šumarstva, okoliša, vodoprivrede, poljoprivrede, lovstva	25
6.3.1 Način izdvajanja zaštićenih prirodnih područja	25
6.3.2 Upravljanje zaštićenim prirodnim područjima	26
6.3.2.1 Osnovni ciljevi upravljanja	28
6.3.3 Politika upravljanja	29
6.3.4 Osnovni principi koji definišu politiku upravljanja zaštićenih područja	29
6.3.5 Upravljanje šumskim ekosistemima u zaštićenim područjima	31
6.4 Analiza postojećih metoda participacije u postupku izdvajanja i proglašenja zaštićenih područja – pokretanje inicijative, donošenje i implementacija zakona o zaštićenim područjima, učesnički pristup, međusektorska suradnja, konflikti, prava lokalnog stanovništva	33
6.4.1 Trenutno važeći postupak proglašenja zaštićenog područja	33
6.4.2 Problematika upravljanja	34
6.5 SWOT analiza dosadašnjih iskustava u gazdovanju i upravljanju zaštićenim područjima te sagledavanje ključnih problema koji se javljaju kod gazdovanja i upravljanja (domaća iskustva, iskustva iz bližeg okruženja i međunarodna iskustva)	36
6.5.1 Upravljanje zaštićenim područjima	36
6.5.2 SWOT analiza upravljanja zaštićenim područjima	37
6.5.3 Analiza eksternog okruženja	37
6.5.4 Analiza internog okruženja	39
6.5.5 Iskustva upravljanja zaštićenim područjima iz bližeg okruženja	40
6.5.6 Ključni problemi upravljanja zaštićenim područjem	42
6.6 Prijedlog optimalnih i jasnih procedura i alata uz osiguranje učesničkog pristupa kod postupaka izdvajanja i upravljanja zaštićenih područja	43
6.6.1 Osiguranje učesničkog pristupa kod upravljanja ZP	43
6.6.2 Osiguranje učesničkog pristupa kod upravljanja ZP	44
6.6.3 Prijedlog unapređenja učesničkog pristupa šumarske nauke i struke tijekom izdvajanja i upravljanja ZP	46
6.7 Analizirati i razmotriti mogućnosti, integrirano ili sektorsko upravljanje diverzitetom i zaštićenim područjima	50
6.7.1 Sektorsko upravljanje zaštićenim područjima	50
6.7.2 Integrirano upravljanje zaštićenim područjima	52

6.7.3 Iskustva drugih	53
6.7.4 Mogućnosti upravljanja diverzitetom i zaštićenim područjima u FBiH (integrirano ili sektorsko upravljanje)	53
6.8 Analiza stanja i utjecaja na šumarska poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi (reinžinjeriing šumarskih poduzeća u kontekstu izdvajanja ZP), sa posebnim osvrtom na organizaciju, kadrovska pitanja i finansijske efekte.	55
6.8.1 Reinžinjeriing šumarskih poduzeća u kontekstu izdvajanja ZP	56
6.8.2 Finansijski efekti	60
6.8.2.1 Proizvodno-poslovni portfolio kao pokazatelj uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća	60
6.8.2.2 Diverzifikacija proizvodno-poslovnog portofolia	65
6.8.3 Kadrovska pitanja	69
6.8.4 Završna razmatranja	71
6.9 <i>Cost-benefit</i> analiza uspostavljanja funkcija upravljanja i gazdovanja zaštićenim područjem sa programom ekonomskih mehanizama	74
6.9.1 Izračun troškova	75
6.9.2 Izračun prihoda	76
6.9.3 Izračun neto prihoda/rashoda	77
6.9.4 Analiza nemjerljivih koristi/šteta	78
6.9.5 Komentar rezultata <i>cost-benefit</i> analize	79
6.9.6 Program ekonomskih mehanizama	79
6.10 Sagledavanje dosadašnjih iskustava u korištenju HC VF alata u postupcima identifikacije šuma visoke zaštitne vrijednosti i izdvajanja zaštićenih područja sa prijedlozima za dalji razvoj ovog koncepta	81
6.10.1 Šume visoke zaštitne vrijednosti (ŠVZV)	81
6.10.2 Podaci prikupljeni od poduzeća šumarstva FBiH	86
6.10.3 Analiza prikupljenih podataka	88
6.10.4 Prijedlog mjera	89
6.11 Na temelju analize predložiti ključne principe/načela na temelju kojih će se izraditi Opći dio Šumarskog programa Federacije Bosne i Hercegovine	91
6.12 Identificirati cilj – ciljeve te izraditi akcioni plan/set mjera (uključujući finansijski plan, rokove i odgovornosti) za realizaciju predloženih ciljeva na temelju kojih će se izraditi Operativni dio Šumarskog programa FBiH – petogodišnja strategija	92
6.15 Razmotriti nacionalni zakonski okvir po pitanju ravnopravnosti spolova, analizirati utjecaj istog na predmet studije, te u skladu sa prepoznatom potrebom izraditi odgovarajuću analizu	104
7. KORIŠTENNA LITERATURA	106

Korištene skraćenice

DPZ - Društveno politička zajednica

EMEP - Procjene prekograničnog prijenosa zagađujući tvari u zraku na velike daljine u Europi

EU – Europska unija

EUFORGEN - The European Forest Genetic Resources Programme

EUROPARC - Federation Europe's protected areas

EUROSITE - Enhance and promote expertise in the management of sites for nature, throughout Europe

FBiH - Federacija Bosne i Hercegovine

FSC - Forest Stewardship council

IFL - Neprekinut zemljišni prostor ekosistema

IUCN - Međunarodna unija za konzervaciju prirode (International Union for Conservation of Nature)
 JU - Javna ustanova
 KEAP - Kantonalni plan za zaštitu okoliša (Kanton Sarajevo)
 KJP - Kantonalno javno poduzeće
 KPH - Kritična prirodna staništa
 KS - Kanton Sarajevo
 KŠPD - Kantonalno šumsko privredno društvo
 NATURA 2000 - Europski program zaštićenih područja -
 NBSAP BiH 2008 - 2015- Nacionalna strategija i akcioni plan zaštite biološke i pejzažne raznolikosti u BiH
 NEAP BiH - Nacionalni akcioni plan za okoliš Bosne i Hercegovine
 NP - Nacionalni park
 NVO - Nevladine organizacije
 OUN (UN) - Organizacije ujedinjenih naroda
 PANBIH - Protected Area Network of Bosnia and Herzegovina
 ŠGO - Šumsko privredna osnova
 SR BiH - Socijalistička republika Bosna i Hercegovina
 ŠPD - Šumsko privredno društvo
 ŠVZV (VZV) - Šume visoke zaštitne vrijednosti (HCVF)
 TEV- Ukupna ekonomska vrijednost
 UNCED - Ujedinjene nacije o zaštiti životne sredine i razvoju
 ZP - Zaštićeno područje

Sadržaj tablica

Tablica 1. Procjena diverziteta u Federaciji BiH prema skupinama
 Tablica 2. Do sada provedena istraživanja na biokemijskoj i molekularnoj razini
 Tablica 3. Osnovni ciljevi upravljanja zaštićenim područjima
 Tablica 4. Pregled zaštićenih područja u FBiH
 Tablica 5. Komponente eksternog okruženja
 Tablica 6. Interesne grupe
 Tablica 7. Komponente internog okruženja
 Tablica 8. SWOT tablica
 Tablica 9. Ciljevi upravljanja i aktivnosti Sektora za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene
 Tablica 10. Smjernice za plan upravljanja
 Tablica 11. Struktura prihoda u poduzećima K.Š.P.D. "Sarajevo-šume" i D.D. "Šume TK" u poslovnoj 2004. godini
 Tablica 12. Kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. "Šume TK" i KŠPD "Sarajevo-šume"
 Tablica 13. Pretpostavljena struktura visokoobrazovanih kadrova u kontekstu promjena organizacione strukture poduzeća D.D. "Šume TK" i KŠPD "Sarajevo-šume"

Tablica 14. Prikaz troškova i prihoda u periodu od 20 godina
Tablica 15. Nemjerljivi troškovi i koristi u ZP
Tablica 16. Osnovni mehanizmi, zahtjevi i ograničenja
Tablica 17. Kategorije zaštićenih područja prema IUCN
Tablica 18. Analiza podataka VZV
Tablica 19. Ciljevi i akcioni plan
Tablica 20. Pregled okvirnih troškova po godinama realizacije za planski period 2011. – 2015. godina

Projektni tim:

Prof. dr. Dalibor Ballian, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka 20,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, balliand@bih.net.ba

Prof. dr. Mirza Dautbašić, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka 20,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, mirzad@bih.net.ba

Prof. dr. Ćemal Višnjić, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka 20, 71000
Sarajevo, Bosna i Hercegovina,

Prof. dr. Vladimir Beus, Šumarski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Zagrebačka 20,
71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina,

Prof. dr. Sadbera Trožić- Borovac, Prirodno matematički fakultet Univerziteta u
Sarajevu, Zmaja od Bosne 33

Elma Karović dipl. ing. Šum. JKP Sarajevo šume d.d. Sarajevo, Maršala Tita 7, 71000
Sarajevo

Anesa Bajrić, dipl. ecc, Raiffeisen Bank Sarajevo

Sadmira Kotorić, Gender Centar FBiH

1. PREDGOVOR

U okviru izrade Šumarskog programa Federacije Bosne i Hercegovine, predviđena je izrada 22 stručne studije čiji je cilj da daju doprinos finalizaciji ključnih ciljeva, strategija i akcionih planova, uključujući i izgradnju odgovornosti za implementaciju istih u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Šumarski program Federacije će, poštujući međunarodne dogovore i obaveze, definirati opću politiku šumarstva i politiku gospodarenja šumom, *uz očuvanje diverziteta (vrsnog, genetičkog i strukturnog)* na području Federacije, orijentiranu u pravcu očuvanja i trajnosti gospodarenja šumama, uključujući održavanje i stalno unapređivanje biodiverziteta u šumama i na šumskom zemljištu.

Šumarski program Federacije Bosne i Hercegovine sastojat će se iz dva dijela:

- a) opći dio, u kojem će biti određeni glavni ciljevi, principi i generalne smjernice za trajno gospodarenje šumama u Federaciji na osnovu aktualnog statusa šuma uvažavajući međunarodno dogovorene smjernice za trajno gospodarenje šumama;
- b) izvedbeni dio u kome će biti postavljeni i razrađeni ciljevi i određeni načini realizacije, uključujući finansiranje, za njihovo ostvarivanje u određenom roku.

Opći dio Šumarskog programa Federacije donosi Parlament Federacije Bosne i Hercegovine i isti će se donijeti za dugoročni period.

Izvedbeni dio Šumarskog programa Federacije Bosne i Hercegovine će Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojiti na period od 5 godina i isti će predstavljati osnovu za korištenje Budžeta Federacije i budžeta kantona u skladu sa odredbama Zakona.

Jedna od 22 stručne studije jeste i projektni zadatak: "Diverzitet šumskih ekosistema i zaštićena područja", u kojem treba ukazati na sadašnje stanje, realne mogućnosti i pravce razvoja u ovoj oblasti.

Realizacija zadatka je od strane Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije Bosne i Hercegovine, PIU Šumarstva i Poljoprivrede Sarajevo povjerena Udruženju građana „CEPOS“ iz Sarajeva.

2. UVOD

Prema definiciji, biodiverzitet ili biološka raznovrsnost je raznovrsnost prirode i svega što živi u njoj. Tako imamo više pojavnih oblika diverziteta, kao što je vrsni, strukturni i genetički. Za razliku od biološkog diverziteta, geološki diverzitet predstavlja raznovrsnost formi stijena i njihovih konstituanata minerala, reljefa, hidrogeoloških oblika i drugih determinanti stvarnih i potencijalnih biotopa određenog prostora.

Priroda i njene komponente, biološka i geomorfološka raznolikost, danas su najugroženiji dijelovi okoliša na globalnom nivou. Upravo, najrelevantnije institucije Organizacije ujedinjenih naroda (OUN), na kraju 20. stoljeća od dvadeset najozbiljnijih okolišnih problema, na prvo mjesto su stavili **gubitak biodiverziteta**. (pobrojati osnovne pojmove) Nažalost, prema procjenama stručnjaka, svakog dana ovu Planetu napušta i po nekoliko vrsta, a nekoliko desetina ih postaje ugroženim. Neke su nestale i prije nego što su znanstveno upoznate i verificirane. Gubitak biodiverziteta je i u najneposrednijoj vezi sa rastućim siromaštvom na planetarnom nivou. To su pokazali i rezultati Milenijumske

procjene ekosistema (Millenium Ecosystem Assessment, 2003) inače najveće i najopsežnije procjene ekosistema ikada urađene. Prognoze znanstvenika indiciraju izražen trend gubitka biodiverziteta u stoljeću koje je nedavno počelo, te rastom siromaštva, a naročito u Zemljama trećeg svijeta

Nasuprot biljnim vrstama koje se rabe u poljoprivredi, odnosno koje se već dugi niz godina kultiviraju u poljoprivredi i hortikulturi, šume u Bosni i Hercegovini se prvenstveno sastoje od prirodnih populacija šumskog drveća (oko 93%) na koje je u manjoj ili većoj mjeri utjecao čovjek. Međutim, svjedoci smo da su se prirodna rasprostiranja vrsta u zadnjih stotinjak godina značajno promijenila, a stupanj promjene je zavisio od vrste drveća i interesa društva za istu.

Sama genetička raznolikost je inače preduvjet za stalne procese evoluciju koji se odigravaju oko nas. To je i temelj za prilagodljivost (adaptabilnost), pa tako i za opstanak neke vrste u određenom području. Genetička raznolikost je samo jedna od komponenti biološke raznolikosti (tj. biološka raznolikost se sastoji od tri razine):

- raznolikost ekosistema,
- raznolikost vrsta i
- raznolikost unutar vrsta (genetička raznolikost).

U skladu sa principima Konvencije o biološkoj raznolikosti, biodiverzitet FBiH se temelji na raznolikosti gena, raznolikosti vrsta, raznolikosti ekosistema i pejzaža, te raznolikosti ljudskih kultura. Biodiverzitet se odlikuje visokim stupnjem različitosti i s obzirom na površinu FBiH, odlikuje se i najvećim bogatstvom. Raznolikost vrsta iskazana je kroz diverzitet biljaka, životinja, gljiva i lišajeva, te određenih skupina prokariota.

Imajući u vidu prirodnu heterogenost staništa FBiH, te unikatne procese razvoja Zemljine kore i živog pokrova, sa sigurnošću se može procijeniti da je na ovom dijelu Bosne i Hercegovine sadržano i više od 90 % od ukupnog broja utvrđenih vrsta. To znači da diverzitet vrsta FBiH prema procjeni, čini:

- Vrsni (specijski) diverzitet odlikuje se najvišim stupnjem endemičnosti na prostoru Europe. Čini ga preko 450 vrsta viših biljaka, nekoliko stotina beskičmenjaka, (naročito insekta), te 12 vrsta riba, 2 vrste vodozemaca, 4 vrste gmizavaca, nekoliko ptica i sisara.

U skladu sa kriterijima IUCN-a procjenjuje se preko 600 taksona viših biljaka sa različitim stupnjem ugroženosti, 250 vrsta kičmenjaka (ribe, vodozemci, gmizavci, ptice i sisari) te desetine vrsta beskičmenjaka, te 50 vrsta gljiva i lišajeva.

- Osim specijskog i strukturnog diverzitet šuma u Federacije BiH imamo i izuzetno visoki stupanj pejzažne raznolikosti u koju su integrirani i svi oblici geološke i biološke različitosti u najširem smislu.

Tablica 1. Procjena diverziteta u Federaciji BiH prema skupinama	
1100 vrsta alga	80 vrsta sisara
oko 1400 vrsta gljiva	320 vrsta ptica
oko 300 vrsta lišajeva	oko 10 000 beskičmenjaka
500 vrsta mahovina	35 vrsta gmizavaca
70 vrsta papratnjača	20 vrsta vodozemaca
4100 vrsta sjemeniča	više od 100 vrsta riba
više hiljada nedovoljno poznatih prokariota	

Ovdje ćemo se osvrnuti u ovoj studiji samo na šumski vrsni, genetički i strukturni diverzitet.

Koncept planova upravljanja diverzitetom je poprilično nov za BiH područja, iako smo jedna od rijetkih zemalja u Europi koja ima veliki prirodni diverzitet, što je ukratko prikazano u prethodnim riječima. Do sada su nacrt planova upravljanja izrađeni samo za neke manje površine, a nikad nije urađena jedna sveobuhvatna studija koja bi se odnosila na sve šume i šumska zemljišta. Veliki problem je u našoj situaciji dati adekvatnu metodologiju i smjernice za izradu plana upravljanja.

Obično su primijenjene smjernice osmišljene za idealiziranu proceduru planiranja koja uzima u obzir cijeli raspon čimbenika prilikom izrade plana upravljanja i korištenja diverziteta u šumama i na šumskim površinama. Pri tome je jako bitna metodologija i pristup u identificiranju i rješavanju problema u upravljanju, a ne nikako slijed koraka koje treba poduzeti u tim aktivnostima. Potrebe, ograničenja i prioriteti će se razlikovati u ovisnosti o situaciji, od ekotipa do ekotipa. Tako članovi tima za planiranje trebaju prilagoditi aktivnosti prema lokalnim uvjetima, od slučaja do slučaja.

Također, važno je naglasiti kako aktivnosti treba temeljiti na najboljim dostupnim informacijama i stručnosti; ipak, aktivnosti ne ovise o količini i kvaliteti dostupnih informacija.

Iako korištene smjernice prate međunarodne standarde u izradi planova upravljanja, one su prilagođene specifičnoj situaciji Bosne i Hercegovine, uzimajući u obzir ovdašnji zakonski i institucionalni okvir. IUCN-ove smjernice poslužile su kao glavni dokument prilikom izrade ovih smjernica. Ipak je taj dokument doživio značajno preuređenje i prilagodbu našim uvjetima, posebice zakonodavstvu i ekonomskoj situaciji.

Prilikom prikupljanja podataka za izradu ove studije susretali smo se sa brojnim problemima, a najveći je bio nedostatak podrške od zvaničnih organa vlasti. Vrlo često smo nailazili na nerazumijevanje, a veliki problem prilikom priprema na izradi studije predstavlja nedostupnost zvaničnih podataka, iz različitih razloga. Ipak ne možemo generalizirati, jer su nam i neka ključna ministarstva izašla u susret i osigurala dio potrebnih podataka za studiju. Iz ovog se nametnula jedna vizija za budućnost, a odnosi se na stvaranje banke podataka o biološkom i genetičkom diverzitetu na jednom mjestu, a da je dostupna svim zainteresiranim podacima, kao i kompletna legislativa koja se odnosi na zaštićena područja. Ovakve baze bi trebali organizirati na kantonalnoj razini, te na razini Federacije Bosne i Hercegovine. Zbog nepostojanja takve multifunkcionalne baze, bili smo usmjereni na internetska pretraživanja.

Prilikom izrada *cost-benefit* analize, veliki problem nam je predstavljao pristup pojedinim finansijskim izvještajima o utrošenim sredstvima, kao i dobiti na temelju ulaganja. Poseban problem je nepostojanje kriterija kako vrjednovati polivalentne uloge šume (čisti zrak, čistu vodu, proizvodnju kisika i sl.). Tako se i na tom polju treba raditi, u cilju stvaranja pretpostavki za dostupnost i takvog vida podataka.

3. ZADATAK PROJEKTA

Detaljna analiza postojećih obaveza po relevantnim međunarodnim dokumentima, vezano za problematiku "Diverzitet šumskih ekosistema i zaštićena područja", kao i mogućnosti

njihove implementacije. Izrada smjernica za implementaciju iste, uz prethodnu analizu političkog, pravnog i institucionalnog okvira, te poštivanje intersektorskog pristupa u specifičnom socio-ekonomskom, političkom i ekološkom okruženju, odnosno uvažavanje procesa međunarodne šumarske politike i regulative.

Identifikacija trenutnog stanja sa davanjem prijedloga programa za privlačenje finansiranja zaštite biološkog diverziteta šuma, očuvanja biološke raznolikosti i adaptabilnosti uz unapređenje u gospodarenju šumama u Bosne i Hercegovine.

4. DJELOKRUG RADA

Uvažavajući činjenicu da je u Planu i programu izrade Šumarskoga programa Federacije Bosne i Hercegovine predviđena izrada više studija, od čijeg će kvaliteta ovisiti uspjeh procesa izrade Šumarskoga programa Federacije Bosne i Hercegovine, te rukovodeći se očekivanjima da će rezultati tih studija biti osnova za kreiranje ciljeva, principa i generalnih smjernica za trajno gospodarenje šumama u Federaciji Bosne i Hercegovine, kao i načina njihove realizacije i finansiranja, naveden je pregled svih aktivnosti i zadataka koje trebaju provesti učesnici u izradi studije.

1. Izvršiti analizu i identifikaciju okvirnih odredbi koje se odnose na ukupni diverzitet šumskih ekosistema, izdvajanje i upravljanje zaštićenim područjima, dati opću ocjenu usklađenosti nacionalnog zakonodavstva za navedenu oblast, definirati preporuke i mjere za njihovo usklađivanje:
 - a) Sa međunarodnim propisima i regulativama
 - b) Analiza Nacionalnog zakonskog okvira zaštite biološke i pejzažne raznolikosti
2. Izvršiti analizu obima istraženosti ukupnog biološkog i geološkog diverziteta šumskih ekosistema u Federaciji Bosne i Hercegovine.
3. Analizirati načine izdvajanja i upravljanja zaštićenim područjima na temelju postojećeg zakonodavnog okvira iz oblasti šumarstva, okoliša, vodoprivrede, poljoprivrede, lovstva.
4. Analizirati postojeće metode participacije u postupku izdvajanja i proglašenja zaštićenih područja – pokretanje inicijative, donošenje i implementacija zakona o zaštićenim područjima, učesnički pristup, međusektorska suradnja, konflikti, prava lokalnog stanovništva.
5. SWOT analiza dosadašnjih iskustava u gazdovanju i upravljanju zaštićenih područja, te sagledavanje ključnih problema koji se javljaju kod gazdovanja i upravljanja (domaća iskustva, iskustva iz bližeg okruženja i međunarodna iskustva).
6. Prijedlog optimalnih i jasnih procedura i alata uz osiguranje učesničkog pristupa kod postupaka izdvajanja i upravljanja zaštićenih područja.
7. Analizirati i razmotriti mogućnosti integriranog ili sektorskog upravljanja diverzitetom i zaštićenim područjima.
8. Analiza stanja i utjecaja na šumarska poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi (reinžinjerung šumarskih poduzeća u kontekstu izdvajanja

- ZP), sa posebnim osvrtom na organizaciju, kadrovska pitanja i finansijske efekte.
9. Uraditi *Cost-benefit* analizu uspostavljanja funkcije upravljanja i gazdovanja zaštićenih područja sa programom ekonomskih mehanizama.
 10. Sagledavanje dosadašnjih iskustava u korištenju HC VF alata u postupcima identifikacije šuma visoke zaštitne vrijednosti i izdvajanja zaštićenih područja, sa prijedlozima za dalji razvoj ovog koncepta.
 11. Na temelju analize predložiti ključne principe/načela na temelju kojih će se izraditi Opći dio Šumarskog programa FBiH.
 12. Identificirati cilj/ciljeve te izraditi akcioni plan/set mjera (uključujući finansijski plan, rokove i odgovornosti) za realizaciju predloženih ciljeva, na temelju kojih će se izraditi Operativni dio Šumarskog programa FBiH – petogodišnja strategija
 13. Organiziranje javne rasprave (nakon analize svih zadataka i aktivnosti iz djelokruga rada, definiranja nacrtu principa/načela, ciljeva i akcionog plana, u konsultaciji sa Savjetom za izradu šumarskog programa FBiH organizirati javnu raspravu sa svim interesnim stranama).
 14. Finalizacija ciljeva, strategija i akcionog plana (u konsultacijama sa Savjetom za izradu Šumarskog Programa FBiH i na temelju povratnih informacija i komentara dobivenih sa javnih konsultacija i od strane relevantnih institucija, organizacija i pojedinaca, finalizirati principe/načela, ciljeve i akcioni plan kao komponente šumarske politike i strategije).
 15. Razmotriti nacionalni zakonski okvir po pitanju ravnopravnosti spolova, analizirati utjecaj istog na predmet studije, te u skladu sa prepoznatom potrebom izraditi odgovarajuću analizu.
 16. Prijedlog indikatora, sistema monitoringa i evaluacije (izraditi prijedlog indikatora za uspostavu sistema monitoringa i evaluacije za definirane ciljeve i akcioni plan).
 17. Ostale aktivnosti i preporuke konsultantu (uzeti u obzir: (i) veze sa srodnim sektorima; (ii) transparentnosti cjelokupnog procesa; (iii) da se prilikom formiranja ekspertnog tima poštuje princip ravnopravnosti spolova; (iv) realan vremenski okvir; (v) resursi koji su na raspolaganju za implementaciju procesa)

5. METOLOGIJA RADA

Za realizaciju planiranih aktivnosti iz opisanog djelokruga rada ove studije korištene su slijedeće naučne metode:

Induktivna metoda, koja podrazumijeva da se do zaključaka o općem sudu dolazi na temelju posebnih ili pojedinačnih činjenica koje se obuhvataju dosljednom sistematskom primjenom induktivnog načina zaključivanja. Polazi se od izučenog prema neizučenom, odnosno od većeg broja pojedinačnih pojava kada su uopćavanja. Ukratko, induktivna metoda se temelji na postupku zaključivanja od pojedinačnog prema općem.

Deduktivna metoda temelji se na dedukciji, odnosno na zaključivanju od općih sudova prema pojedinačnim ili prema drugim općim sudovima. Ova metoda u nauci služi za

posebno objašnjavanje činjenica i zakona, zatim predviđanje budućih događaja, otkrivanje novih činjenica i zakona, provjeravanje hipoteza te za naučno izlaganje. Deduktivni način zaključivanja je u potpunosti sistemski i dosljedno primijenjen u deduktivnoj metodi. Za provođenje deduktivne metode pretpostavlja se poznavanje općih stavova i znanja na osnovu kojih se shvata ono pojedinačno.

Induktivno-deduktivna metoda koristi se za objašnjavanje utvrđenih te otkrivanje novih spoznaja i novih zakonitosti za dokazivanje postavljenih teza, za provjeravanje hipoteza i naučnih istraživanja.

Metoda analize podrazumijeva raščlanjivanje složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne dijelove te izučavanje svakog dijela za sebe i u odnosu na druge dijelove, dok metoda sinteze podrazumijeva postupak naučnog istraživanja putem spajanja dijelova ili elemenata u cjelinu, sastavljanja jednostavnih misaonih tvorevina u složene i složene u još složenije.

Metoda klasifikacije je sistematska i potpuna podjela općeg pojma na posebne, koje taj pojam obuhvaća. Smatra se da je ova naučna metoda najstarija i najjednostavnija.

Komparativna metoda je postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti u ponašanju i intenzitetu i razlika među njima.

Metoda deskripcije je postupak jednostavnog opisivanja ili ocrtavanja činjenica, procesa ili predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih podređivanja odnosa i veza, ali bez naučnog tumačenja i objašnjavanja.

Nakon konsultiranja dostupne literature koja je navedena u početnom izvještaju, i prikupljenih podataka do koje se uspjelo doći, provedene su aktivnosti na analizi prikupljenih podataka na temelju u svijetu priznatih metoda. Pored opće analize kojom smo usporedili našu trenutnu situaciju i stanja naspram rezultata i aktivnosti koje se sprovode u Europi i svijetu, za određene zadatke smo primijenili metode GAP analize, SWOT i *Cost-benefit* analize.

6. PROVEDENE AKTIVNOSTI PREMA DEFINIRANIM ZADACIMA

6.1 ANALIZA I IDENTIFIKACIJA OKVIRNIH ODREDBI KOJE SE ODNOSU NA UKUPNI DIVERZITET ŠUMSKIH EKOSISTEMA, IZDVAJANJE I UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA; DAVANJE OPĆE OCJENE USKLAĐENOSTI NACIONALNOG ZAKONODAVSTVA ZA NAVEDENU OBLAST, DEFINIRANJE PREPORUKA I MJERA ZA NJIHOVO USKLAĐIVANJE:

A) SA MEĐUNARODNIM PROPISIMA I REGULATIVAMA

B) ANALIZA NACIONALNOG ZAKONSKOG OKVIRA ZAŠTITE BIOLOŠKE I PEJZAŽNE RAZNOLIKOST

6.1.1. Međunarodna regulativa

Ovdje ćemo napraviti pregled sporazuma koje je BiH prihvatila i koje bi u narednom periodu trebala prihvatiti, te se osvrnuti na Konvenciju o biološkoj raznolikosti kao ključnom dokumentu.

Međunarodni sporazumi iz oblasti zaštite okoline kojima je pristupila Bosna i Hercegovina

- Konvencija o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima - 1994;
 - Protokol uz Konvenciju o prekograničnom zagađivanju zraka na velikim udaljenostima iz 1979. god., o dugoročnom finansiranju programa suradnje za praćenje i procjene prekograničnog prijenosa zagađujućih tvari u zraku na velike daljine u Evropi (EMEP) - 1994;
 - Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača - 1994;
 - Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač (izmjene i dopune) - 2003;
 - Okvirna Konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama - 2000;
 - Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka - 2003;
 - Konvencija (UN) o biološkoj raznolikosti - 2002;
 - Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti, osobito kao stanište ptica močvarica - 2001;
 - Konvencija o uspostavljanju Organizacije za zaštitu evropskih i mediteranskih biljaka - 2005;
 - Konvencija o pomoći u slučaju nuklearne nesreće ili radiološke katastrofe - 1994;
 - Konvencija o ranom obavješćavanju o nuklearnim nesrećama - 1994;
 - Konvencija o suradnji na zaštiti i održivoj upotrebi rijeke Dunav (Konvencija o zaštiti rijeke Dunav) – 2004;
 - Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od zagađivanja - 1978;
 - Protokol o zaštiti Mediterana od zagađivanja sa kopna - 1998;
 - Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti Mediterana - 1998;
 - Protokol o sprečavanju zagađenja Sredozemnog mora potapanjem otpadnih i drugih tvari s brodova i aviona - 1998;
 - Protokol o suradnji u borbi protiv zagađenja Sredozemnog mora naftom i drugim štetnim tvarima u slučajevima opasnosti - 1998;
 - Međunarodna konvencija o sprečavanju zagađivanja mora naftom - 1994;
 - Međunarodna konvencija o zaštiti od zagađivanja sa brodova - 1994;
 - Konvencija o sprečavanju zagađivanja mora otpacima i drugim tvarima - 1995;
 - Bazelska konvencija o nadzoru prekograničnog prometa opasnog otpada i njegovom odlaganju - 2000;
 - Konvencija UN o suzbijanju desertifikacije u zemljama pogođenim jakim sušama i/ili desertifikacijom, posebno u Africi - 2002;
 - Kyoto Protokol – 2007;
- Pored pobrojanih postoji i čitav niz međunarodnih sporazuma koji su u procesu ratifikacije.

Međunarodni sporazumi iz oblasti zaštite prirode kojima Bosna i Hercegovina još nije pristupila

- Protokol o biološkoj sigurnosti unutar Konvencije Ujedinjenih naroda o biološkoj raznolikosti;
- Protokol o smanjivanju acidifikacije, eutrofikacije i prizemnog ozona;
- Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i stvaranju zaliha bakterioloških (bioloških) i toksičnih oružja i njihovo uništenje;
- Štokholmska konvencija o trajnim organskim zagađivačima;
- Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje fore i faune;
- Protokol o biološkoj sigurnosti unutar Konvencije Ujedinjenih naroda o biološkoj raznolikosti;
- Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija);
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine;
- Konvencija o očuvanju migracijskih vrsta divljih životinja;
- Međunarodna konvencija o zaštiti ptica;
- Evropska konvencija o zaštiti životinja za klanje;
- Evropska konvencija o zaštiti životinja za uzgoj;
- Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u donošenju odluka i pristupu pravosuđu u okolišnim pitanjima (Arhuska konvencija);
- Konvencija o ribolovu u vodama Dunava;
- Sporazum o uspostavljanju Generalnog vijeća za ribarenje za Mediteran;
- Konvencija o ribolovu i o očuvanju bioloških bogatstava otvorenog mora;
- Konvencija o kontinentalnim podvodnim grebenima/sprudovima;
- Konvencija o sprečavanju zagađivanja mora otpacima i drugim tvarima;
- Sporazum o mjerama zaštite morskih račića-kozica, jastoga, škampa i rakova u velikim dubinama mora;

Konvencija o biološkoj raznolikosti

Konvencija o biološkoj raznolikosti donesena je na konferenciji Ujedinjenih nacija o zaštiti životne sredine i razvoju (UNCED) 1992. godine, u Rio de Janeiro (Brazil). Konvencija je stupila na snagu 29.12.1993. g., dok je Bosna i Hercegovina pristupila 26.08.2002. g. a ratificirana je 04.10.2002. godine. Ovo je temeljna konvencija koja je zacrtala novu koncepciju zaštite prirode, proširujući ovu djelatnost na očuvanje sveukupne biološke i pejzažne raznolikosti i osiguranje održivog korištenja prirodnih dobara. Konvencija određuje biološku raznolikost kao raznolikost unutar vrsta, među vrstama i među ekološkim sistemima. Ona, dakle, obuhvata sve oblike života koji u cjelini sami po sebi predstavljaju vrijednost koju treba očuvati, bez obzira posjeduju li još neke posebne vrijednosti koje im pripisuje čovjek. Konvencija uspostavlja očuvanje biološke raznolikosti kao temeljno međunarodno načelo u zaštiti prirode i zajedničku obavezu čovječanstva. Osnovni cilj konvencije je očuvanje i održivo korištenje biološke raznolikosti što podrazumijeva korištenje na način da se neće dugoročno osiromašiti živi svijet i njemu pripadajuća staništa nego će prirodni potencijal zemlje ostati na korištenje budućim generacijama. Principi biološke raznolikosti trebaju da budu osigurani unutar svake zemlje, ali isto tako i u okviru međunarodne suradnje, posebno imajući na umu da zemlje u razvoju posjeduju značajnu biološku raznolikost (što je od interesa za cijelu planetu), a razvijene zemlje posjeduju znanja o utjecaju privrednog razvoja na prirodu i

moogućnostima okolinski prihvatljivog razvoja, kao i o okolišno prihvatljivim tehnologijama. Obaveze potpisnica konvencije su sljedeće:

- uspostavljanje sistema zaštićenih oblasti;
- usvajanje i provođenje mjera za oporavak i rehabilitaciju ugroženih vrsta i za njihovo ponovno uvođenje u njihova prirodna staništa;
- reguliranje uvjeta korištenja bioloških resursa;
- promoviranje osjećaja za okolinu i održivi razvoj;
- upravljanje i kontroliranje rizika povezanih sa upotrebom i oslobađanjem modificiranih živih organizama proizvedenih biotehnologijama i uspostavljanje mehanizama međunarodne suradnje, tehnološke suradnje i finansijske pomoći zemljama u razvoju.

6.1.2 Domaća regulativa

U skladu sa Dejtonskim sporazumom, sva zakonska okolišna legislativa iz bivše SR BiH je zadržana i bila je na snazi sve do donošenja novih zakona. Sredinom 2003. godine u FBiH (u RS-u 2002. g.) donesen je set okolišnih zakona, među kojima se nalazi i Zakon o zaštiti prirode. Tekst ovih Zakona se zasniva na zakonodavstvu EU iz oblasti zaštite okoliša i na pristupu koji koriste EU i njene zemlje članice prilikom reguliranja i upravljanja zaštitom okoliša. Time su se u Bosni i Hercegovini željele stvoriti pretpostavke za djelotvornu zaštitu okoliša u skladu sa najsuvremenijim saznanjima i evropskim tendencijama.

Na ovaj način, dva bh. entiteta su dobila primarno zakonodavstvo u oblasti zaštite okoliša. Da bi se zakoni u potpunosti primjenjivali potrebno je uskladiti kantonalne zakone (u FBiH), te je potrebno donijeti niz podzakonskih akata.

Set ekoloških zakona:

1. Zakon o zaštiti okoliša (okvirni),
2. Zakon o zaštiti prirode,
3. Zakon o zaštiti voda,
4. Zakon o zaštiti zraka,
5. Zakon o upravljanju otpadom,
6. Zakon o fondu za zaštitu okoliša.

Kao što je to jasno iz samog naslova Zakon o zaštiti prirode uređuje pitanja iz oblasti zaštite i očuvanja prirode u najširem smislu. Zakonom o zaštiti prirode FBiH uspostavljen je novi koncept zaštite prirode u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih naroda o biološkoj raznolikosti i drugim međunarodnim propisima, tj. uređuje se očuvanje biološke raznolikosti kroz zaštitu i očuvanje prirodnih staništa i divljih biljnih i životinjskih vrsta. Osim tradicionalne metode zaštite prirode uspostavljanjem zaštićenih područja, zaštita prirode proširuje se na cjelokupnu biološku i pejzažnu raznolikost, uključujući zaštitu staništa. Zaštita staništa predstavlja ujedno i preduvjet za zaštitu biljnih i životinjskih vrsta koje obitavaju u tim staništima. Stanište je područje koje se razlikuje po geografskim, abiotičkim i biotičkim karakteristikama, koje sadrži odgovarajuće uvjete za život određenog organizma, njegove populacije ili zajednica organizama unutar prirodnog sistema, gdje postoje svi okolišni uvjeti neophodni za njihov opstanak i razvoj.

Cilj zaštite staništa, koji je za područje Evrope naročito razrađen EU direktivom o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore iz 1992. godine (Direktiva o staništima), jeste dugoročno očuvati staništa važna za zaštitu prirode u Evropi (ugroženi rijetki stanišni tipovi na evropskom nivou) u tzv. povoljnom stanju. Zaštita staništa Bosne i Hercegovine određena je Konvencijom o biološkoj raznolikosti (1992), Sveeuropskom strategijom očuvanja biološke i pejzažne raznolikosti (1995), Nacionalnom strategijom i akcionim planom zaštite biološke i pejzažne raznolikosti BiH (NBSAP BiH 2008 - 2015), koja uključuje mjere očuvanja staništa, kao i entitetskim strategijama zaštite prirode. Obzirom da je sadržaj ove publikacije prvenstveno fokusiran na tematiku zaštićenih područja, a ista je definirana Zakonom o zaštiti prirode, navest ćemo ciljeve tog zakona. Osnovni cilj donošenja Zakona o zaštiti prirode: određivanje uvjeta i načina obnove, zaštite i održivog razvoja pejzaža, prirodnih područja, biljaka, životinja i njihovih staništa, minerala i fosila, i drugih komponenti prirode, nadležnosti tijela koje vrše poslove zaštite prirode, opće i posebne mjere za zaštitu prirode, informacijski sistem, finansiranje zaštite prirode, nadzor itd.

Do devedesetih godina prošlog stoljeća, zaštićena područja u Bosni i Hercegovini su kategorirana u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturno - historijskog i prirodnog naslijeđa, prema kome su postojale sljedeće kategorije zaštite:

- nacionalni park,
- park prirode,
- regionalni park,
- opći (strogi) rezervat prirode,
- posebni (specijalni) rezervat prirode,
- spomenik prirode,
- memorijalna prirodna dobra,
- spomenik oblikovane prirode.

Aktualni Zakon o zaštiti prirode FBiH podrazumijeva četiri (4) vida zaštićenih područja:

1. Zaštićeno područje prirode (Ia, Ib i IV kategorija IUCN-a);
2. Nacionalni park (II kategorija IUCN-a);
3. Spomenik prirode (III kategorija IUCN-a);
4. Zaštićeni krajolik (V kategorija IUCN-a).

Prva i druga kategorija zaštićenih područja su u nadležnosti federalnih vlasti dok su treća i četvrta u nadležnosti kantona na čijem području se nalaze.

Osnovna pitanja koja se uređuju zakonom o zaštiti prirode:

- Uspostavlja se sistem zaštite prirode koji je kompatibilan evropskim zakonima, standardima i praksi;
- Utvrđuje se sistem zaštite prirodnih vrijednosti, koji uključuje ne samo posebno zaštićene prirodne vrijednosti, već zaštitu cjelokupne biološke raznolikosti i raznolikosti krajolika;
- Uspostavljaju se temelji za održivo korištenje prirodnih dobara;
- Uspostavljanje međuentitetske i međunarodne suradnje;
- Uspostavljanje Crvene liste staništa i vrsta;
- Zaštita stanišnih tipova i ekoloških sistema;

- Uspostava ekološke mreže;
- Unos novih i nestalih vrsta;
- Proglašavanje zaštićenih prirodnih vrijednosti;
- Vođenje registra zaštićenih prirodnih vrijednosti;
- Uključivanje u evropski program zaštićenih područja - NATURA 2000;
- Upravljanje zaštićenim prirodnim vrijednostima (zaštićenim prirodnim područjima, nacionalnim parkovima, spomenicima prirode, zaštićenim pejzažima);
- Aktivnosti i njihova djelovanja na zaštićenom području;
- Planiranje i organizacija zaštite prirode - Strategija zaštite prirode;
- Informiranje javnosti o stanju o zaštiti prirode i sudjelovanje javnosti u odlučivanju;
- Uspostava i vođenje informativnog sistema zaštite prirode;
- Konceptija i sadržaj Zakona temelje se na propisima Evropske unije, međunarodnim konvencijama i protokolima;

Nakon stupanja na snagu Zakona o zaštiti prirode, slijedi izrada sekundarne legislative:

- Strategija o zaštiti prirode (čl. 19);
- Propis o proglašenju zaštićenog prirodnog područja i nacionalnog parka (čl. 30);
- Plan implementacije Strategije zaštite prirode (čl. 20);
- Posebni planovi upravljanja za svaki nacionalni park, zaštićeno prirodno područje (čl. 31);
- Ciljevi očuvanja područja i mjere zaštite – Program NATURA 2000 (čl. 33);
- Način i uvjeti zaštite pejzaža van zaštićenih područja (čl. 21);
- Način izrade i vrste planova i projekata za zaštitu pejzaža (čl. 21);
- Sadržaj i metode vođenja registra zaštićenih područja (čl. 30, stav 14);
- Način izrade plana upravljanja zaštićenim područjem, sadržaj i nadležno tijelo za provođenje posebnih mjera upravljanja (čl. 31, stav 7);
- Propis o uspostavljanju sistema praćenja namjernog držanja i ubijanja zaštićenih životinja (čl. 35, stav 2);
- Propis o pokretanju mjera istraživanja ili očuvanja radi onemogućavanja da namjerno hvatanje ili ubijanje ima značajan negativan utjecaj na vrste (čl. 35, stav 3);
- Propis o uspostavljanju i upravljanju informacionim sistemom za zaštitu prirode i vršenje monitoringa (čl. 39, stav 1);
- Uvjeti pristupa zaštićenom području (čl. 42, stav 5).

6.1.3 Preporuke i mjere

Opća usklađenost nacionalnog zakonodavstva i njegova usklađenost s međunarodnom legislativom:

a. Usklađenost s međunarodnima propisima i regulativama

Bosna i Hercegovina je preuzela iz starog sustava veliki broj ratificiranih propisa i regulativa, od kojih su mnoge na neki način ugrađene u lokalnu nacionalnu legislativu. Što se tiče novih propisa i regulativa, tu se trenutno zaostaje, ali je u Zakon o zaštiti prirode FBiH ugrađeno veoma mnogo trenutno važećih propisa, uz ostavljenu mogućnost

da se i neke nove regulative i propisi ugrade. Što se pak tiče legislative EU i njene usklađenosti s našom nacionalnom, tu će se u narednom periodu trebati mnogo raditi na usklađivanju. Što se tiče Zakona o šumama, za njega se ne može reći da je usklađen iako postoje brojne dodirne točke, upravo kada su u pitanju zaštićena područja.

U narednom periodu, posebno ako BiH dobije status kandidat za članstvo u EU, morat će se žurno izvršiti prilagodba nacionalne legislative onoj koju primjenjuju u zemljama EU. I pored rečenog, trebalo bi intenzivno raditi na usklađivanju s zakonodavstvom EU. Za sada je samo Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja u većem obimu prilagođen prema uputama EK 105/99.

b. Analiza nacionalne legislative u zaštiti biološke i pejzažne raznolikosti

Ako detaljno proanaliziramo problematiku zaštićenih područja kroz "Zakon o šumama FBiH" i "Zakon o zaštiti prirode FBiH", može se dati opća ocjena o neusklađenosti nacionalnog zakonodavstva za navedenu oblast. Prisutne su brojne proturječnosti, između nadležnosti koje proističu iz Zakona o šumama i Zakona o zaštiti prirode, koje bi se trebale riješiti kroz diskusije zainteresiranih strana, a ne nikako kroz produbljivanja jaza između njih.

Na temelju rečenog, u narednom periodu treba težiti da se usklade nacionalne legislative, "Zakon o šumama FBiH" i "Zakon o zaštiti prirode FBiH", kroz aktivnosti izmjene i prilagodbe u zakonskoj legislativi ili pak kroz donošenje nove legislative o ovoj problematici, da bi se izbjeglo miješanje nadležnosti u upravljanju zaštićenim područjem i s druge strane šumskim gospodarenjem od strane privrednih društava. Samo na taj način možemo usuglasiti buduće aktivnosti i riješiti brojne proturječnosti i probleme koji se mogu javiti u upravljanju zaštićenim područjima.

6.2 ANALIZA OBIMA ISTRAŽENOSTI UKUPNOG BIOLOŠKOG I GEOLOŠKOG DIVERZITETA ŠUMSKIH EKOSISTEMA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Biološki diverzitet i pejzažna raznolikost FBiH karakteriziraju se izrazito visokim nivoom jedinstvenosti, endemizma i neponovljivosti, što ovom prostoru daje značaj na regionalnoj i globalnoj razini. Bogatstvo flore, faune i gljiva naše zemlje ne ogleda se samo u visokom broju ovdje zastupljenih oblika, nego prije svega u visokom stupnju diferenciranosti između taksonomskih srodnika, što zasigurno svjedoči o vrlo specifičnim procesima geneze života na ovom prostoru, te pravom bogatstvu različitih genskih varijanti, odnosno genotipova unutar jedne vrste.

Raznolikost flore i faune

Raznolikost se povećava pojavom šumskim ekosustava u mediteranskim, sub-mediteranskim, brdski, gorskim, planinskim, pripanonskim i panonskim područjima.

Prikaz biodiverziteta BiH a prema tome i FBiH dat je u publikaciji „Bosna i Hercegovina – zemlja raznolikosti“ (Redžić i sur.) u izdanju Federalnog Ministarstva okoliša i turizma, 2008. u Sarajevu. U publikaciji su na kratak i jasan način prikazana dosadašnja istraživanja različitih oblika biodiverziteta, ali ne i stupanj njihove istraženosti:

- Diverzitet flore (vrsni diverzitet je u potpunosti istražen)
- Diverzitet faune u BiH (vrsni diverzitet je u potpunosti istražen)

- Diverzitet gljiva i lišajeva (u malom procentu istraženo)
- Diverzitet pejzaža BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
- Specifični pejzaži BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
- Reliktno – refugijalni pejzaži BiH (djelomično istraženo, samo za manji broj)
- Genetička raznovrsnost Bosne i Hercegovine (u malom procentu istraženo)
- Invazijske vrste u BiH (u malom procentu istraženo)

Iz prikaza sadržaja publikacije može se zaključiti da se sublimirana istraživanja odnose uglavnom na taksonomski diverzitet kao i opise zajednica pojedinih pejzaža, te su kao takvi u potpunosti istraženi, ili bar u većem obimu. Međutim osim ovih oblika diverziteta u FBiH su rađena i istraživanja heterogenosti i izjednačenosti kalkulacijama indeksa diverziteta vrsta i strukturnog diverziteta npr. Simpsonovog ili Shannovog indeksa diverziteta ili Camargo indeksa izjednačenosti u različitim tipovima šumskih ekosistema. Ovi radovi su uglavnom rađeni od različitih autora (Beus, Višnjić, Vojniković...) sa Šumarskog fakulteta u Sarajevu. Mora se istaći da su ova istraživanja još nedostatna, kao i prostorna istraživanja alfa, beta i gama diverziteta. Provedena su i brojna molekularno genetička istraživanja važnih šumskih vrsta drveća o čemu će biti kasnije govora. Slična istraživanja sa životinjskim vrstama su također urađena, za mrkog medvjeda, divokozu, tetrijeba, vuka i divlju svinju, a rezultati će biti objavljeni naknadno. Ipak, preliminarni rezultati ukazuju na specifičnost svih istraživanih vrsta iz Dinarskog masiva, u odnosu na srednju, istočnu i zapadnu Europu.

Zbog veoma velike raznolikosti u svim oblicima diverziteta, možemo zaključiti da su se istraživanja na karakterizaciji neravnomjerno obavljala, a temeljni razlog je bio u nedovoljnoj zastupljenosti istraživača u nekim oblastima. Tako je vrsni diverzitet biljaka možda najviše istražen, te je ostalo da se još taksonomski u potpunosti razriješi, dok je ostalo neriješeno pitanje mahovina. Kod gljiva je također slična situacija, bez ulaska u problematiku mikrogljiva koje nalazimo u tlu. Što se tiče faune ona je veoma dobro karakterizirana, te se u zadnje vrijeme radi na njenoj usporedbi s onom iz drugih dijelova Europe.

Geološka raznolikost

Federacija BiH raspolaže izuzetno visokim stupnjem geološke raznolikosti. Tome doprinosi specifična orografija, geološka podloga, hidrologija i ekoklima. Imajući u vidu relativno malu površinu, te broj do sada utvrđenih geoloških rariteta i vrijednosti, Federacija BiH spada u red najraznovrsnijih na Balkanu i u Evropi.

Geološka raznolikost predstavlja raznovrsnost formi stijena i njihovih konstituenata minerala, reljefa, hidrogeoloških oblika i drugih determinanti stvarnih i potencijalnih biotopa određenog prostora. Imajući u vidu površinu zemlje, te broj do sada utvrđenih geoloških rariteta, BiH spada u red najraznovrsnijih zemalja u Evropi. Iako pod izraženim antropogenim utjecajem georaznolikost je još uvijek lokalno očuvana, pa je treba staviti pod odgovarajući sistem održivog upravljanja. Geološka raznolikost Federacije BiH je temeljna determinanta visokog stupnja raznolikosti staništa, odnosno biotopa.

Kao posljedica koegzistencije i visokog nivoa interakcija između biološke i geološke raznolikosti, na čitavom prostoru BiH je prisutan i visok stupanj pejzažnih raznolikosti. Uvažavajući biogeografske i fizičko-geografske specifičnosti mogu se razlikovati sljedeći

tipovi pejzaža: mediteranski pejzaži, supramediteranski pejzaži, mediteransko-montani pejzaži, pripanonski pejzaži, planinski pejzaži.

Poseban pečat unikatnosti prostoru BiH daju specifični pejzaži koji su karakteristični za ukupni diverzitet i prema kojima se vrši identifikacija ekosistema sa visokim prirodnim vrijednostima:

1. Visokoplaninski pejzaži sa dominacijom ekosistema planinskih livada ili rudina, planinskih točila ili sipara, pukotina stijena, baziflnih treseta, te pretplaninskih ekosistema klekovine bora, bukve, munike, smrče i jele;
2. Raznoliki i polidominantni pejzaži u refugijumima Bosne i Hercegovine:
 - a. pejzaži reliktnih borovih šuma na dolomitima i ofolitskoj zoni sa ekosistemima ilirskog bora, munike;
 - b. pejzaži reliktno-refugijalnih ekosistema u kanjonima i klisurama Une, Sane, Neretve, Bosne i Drine, u kojima je sadržan najveći diverzitet ekosistema, zajednica, staništa, vrsta, te geoloških formi;
3. Močvarni pejzaži (Hutovo Blato, Buško Blato, Bardača), planinska jezera Kupreške visoravni, Bjelašnice, Prenja, Čvrsnice, Šatora, te močvarna planinska područja u obliku otoka (Vranica, Zvijezda);
4. Složeni ekosistemi kraških polja i polja u kršu (Grahovsko, Livanjsko, Glamočko, Kupreško, Šuićko, Grudsko, Posuško, Dugo polje, Mostarsko blato, Ljubuško, Stolačko i zapadni dio Popovog polja sa hidrogeološkim i morfološkim fenomenom – pećinom Vjetrenicom).

Na osnovu Strategije zaštite okoliša FBiH generalno se mogu izdvojiti sljedeće karakteristike raznolikosti: visok stupanj ekosistemske raznolikosti; visok stupanj očuvanosti cjelina pejzažne raznolikosti od europskog i globalnog značaja; značajan stupanj promjena u odnosu na distribuciju i sastav klimatogenih ekosistema; izražen trend gubitka raznolikosti, uvjetovan antropogenim utjecajima.

Prirodno nasljeđe BiH podrazumijeva dijelove prirodnog okoliša koji su izdvojeni i prepoznati kao područja od visokog značaja, te kao takvi zaštićeni zakonskim aktima. Ukupna površina pod zaštitom je veoma niska i ne odgovara prirodnim potencijalima koje BiH posjeduje. Čak ni ona područja koja posjeduju određeni stupanj zaštite ne ostaju pošteđena raznih antropogenih destruktivnih aktivnosti. Stoga nije rijetkost da se u zaštićenim područjima, pod isprikom „održivog“ razvoja, grade energetske objekti, otvaraju kamenolomi, vrše neprimjerene sječe itd.

Iako je urađen veliki obim istraživanja na pedološko geološkom diverzitetu, posebice prilikom izrade pedoloških karata BiH, te prilikom izrade ekološko vegetacijske karakterizacije šume BiH, ipak ostaje još veoma mnogo da se uradi i upotpuni slika geološkog i pedološkog diverziteta.

PRILOG- Pregled nekih zaštićenih područja i stupnja istraženosti biološkog i geološkog diverziteta u njima

U okviru postavljenog zadatka za potrebe naznačenih ciljeva izvršena je analiza postojećih dokumenata čija problematika su osnove zaštite i adekvatnog upravljanja zaštićenim područjima na prostoru FBiH, a u okvirima Europskih direktiva.

Zaštićena područja na prostoru FBiH koja su predmet analize:

❖ Veći dio podsliva rijeke Une proglašen je "područjem od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine" Nacionalni park Una; specifičnost sedrenih naslaga, biljni i životinjski svijet (stupanj istraženosti nepoznat) prostor od 19.800 ha ima kategoriju "nacionalni park", a prostor od 13.500 ha bit će u kategoriji "strogo zaštićeni prostor", dok će 6.300 ha biti kategorisano kao "područje kontroliranog razvoja". Pored rijeke Une, značajni i vrijedni pažnje s karstnim karakteristikama su vodotoci: Unac, Ostrovia, Klokot i Bastašica, sa svojim izuzetno lijepim vrelima. Čitav prostor sa kanjonima direktno je vezan za bogatstvo i raznovrsnost šumskih ekosistema.

➤ *Niti jedna odredba, osim osnivanja institucije za upravljanje područjem nije realizirana;*

❖ Područjem posebnih obilježja od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine proglašeni su Igman-Bjelašnica-Treskavica i Visočica, prostor obuhvata Hercegovačko-neretvanski i Kanton Sarajevo. U ovom području posebnih obilježja značajni vodotoci su: Željeznica, Bijela i Crna rijeka, u širem području nalazi se Neretva i Boračko jezero sa rijekom Šišćicom kao istekom iz jezera i rijeka Rakitnica. Površinskih voda gotovo uopće nema na cijelom prostoru. Cijeli prostor se odlikuje izraženom vegetacijskom različitosti. Specifikum ovog prostora predstavlja prašuma „Ravna Vala“ koja je specijalni istraživački i obrazovni rezervat.

➤ *Elaborat nultog stanja Igmana i Bjelašnice u više navrata je revidiran ali ništa od odredbi zaštićenog prostora nije aplicirano, na prostoru je intenzivno prisutna bespravna gradnja hotela i neplanska sječa šuma, a samim tim i degradacija habitata (staništa) faune i flore; područje je habitat riječnih rakova iz familije Astacidae koji kao takvi prema Habitat direktivi podliježu visokom stupnju zaštite, a u niti jednom elaboratu to nije naglašeno;*

➤ *Posebna važnost je istaknuti značaj šumskih ekosistema za očuvanje hidrosistema i akvatične faune kao i povratnu značajnost.*

❖ Spomenik prirode Skakavac, na području Kantona Sarajevo, površine 1.430 ha. Značajan je i sa hidrološkog aspekta, a odlikuje se visokim stepenom biološke raznolikosti.

➤ *Planom upravljanja istaknuta bioraznolikost šumskih ekosistema, akcenat je na flori, a nedovoljno poznata ostala bioraznolikost;*

➤ *Navođene kategorizacije kvaliteta vodotoka bez adekvatnih bioloških istraživanja;*

➤ *Prostor kontrolisan institucionalno, ali daleko od odredbi elaborata upravljanja.*

❖ Spomenik prirode Vrelo Bosne, na području Kantona Sarajevo, površine 603 ha:

➤ *Izvršena analiza sastava faune (šuma), flore i akvatične faune i flore;*

➤ *Istaknute endemične vrste;*

- *Bogatstvo faune ptica (Direktiva o pticama);*
 - *Istaknuta nedovoljna istraženost;*
 - *Realiziran plan upravljanja sa akcentom na očuvanost i zaštitu šumskih ekosistema Igmana i Bjelašnice, šume johe na Vrelu Bosne;*
 - *Plan se ne primjenjuje.*
- ❖ *Spomenik prirode Tajan, na području Zeničko-dobojskog kantona. Površina ovog zaštićenog područja prirode iznosi 4.948,35 ha a prostire se na općinama Zavidovići i Kakanj (nema podataka)*
- ❖ *Spomenik prirode Prokoško jezero, na području Srednjobosanskog kantona na površini od 2.225 ha*
- *realiziran plan upravljanja ali ništa od navedenog se ne primjenjuje*
 - *ne poznata bioraznolikost oblika osim šumskih sastojina*
- ❖ *Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ obuhvata površinu od 367,36 ha i karakteriziraju ga geomorfološke i vegetacijske specifičnosti. Zaštićeno područje „Bijambare“ proglašeno je IV kategorijom ili "zaštićenim pejzažom", namijenjenim za očuvanje, naučna istraživanja, ekološka obrazovanja, kao i rekreaciju i turizam,*
- *prema dosad poznatim podacima prostor djelomično zaštićen*
 - *nastavak istraživanja faune u tijeku ali nema naznačenih podataka*
- ❖ *Rekreacijski centar „Duga Luka“ kod Bihaća, proglašen je zaštićenim prostorom „šume sa posebnom namjenom“, čija površina obuhvata 118,2 ha. (nema podataka)*
- ❖ *Park prirode Hutovo blato - park prirode Hutovo blato predstavlja močvarnu oblast u slivu Neretve. Jedna je od najbogatijih zaštićenih oblasti sa površinom od 7.411 ha i uvrštena je na listu posebno zaštićenih mediteranskih oblasti prema Barcelonskoj konvenciji iz 1964. godine. Hutovo blato je, za sada, jedini prostor u Federaciji BiH koji je uvršten (2002. godine) u popis močvarnih staništa od međunarodne važnosti (Ramsarska konvencija iz 1971. godine).*
- *prostor se ističe po raznovrsnosti ptica, bogatstvu vodene faune (amfibija, odonata)*
- ❖ *Park prirode Blidinje jezero. Park prirode Blidinje se nalazi na prostoru Čvrsnice, na oko 2.000 m. n.v. Florni elementi ovog parka i susjednih oblasti Prenja, Čabulje i Vrana, koji ovaj sklop planina u fitogeografskom smislu uvrštavaju u takozvani „Hercegovački endemični razvojni centar“, obiluju endemičnim vrstama koje su zastupljene samo na ovim planinama ili u zoni Dinarida.*

Dokumenti koji su na Federalnom ili kantonalnom nivou, a obuhvaćaju smjernice stanja, zaštite i upravljanja naznačenim zaštićenim prostorom:

- *Strategija i akcioni plan za zaštitu biološke i pejzažne raznolikosti BiH – Federalno ministarstvo okoliša,*
- *Strategija zaštite okoliša FBiH 2008 – 2018 - Federalno ministarstvo okoliša,*
- *Strategija upravljanja vodama FBiH – nacrt,*
- *dokumenti vezani za zaštićena područja FBiH sa planovima upravljanja;*
- *KEAP – Kantonalni plan zaštite prirode KS*

Globalnom analizom svih naznačenih dokumenata može se istaknuti:

1. Sva zaštićena područja tretiraju biodiverzitet faune, flore, gljiva u šumskim ekosistemima i pripadajućim hidrosistemima;
2. Stupanj istraženosti je nedovoljan, ali se u mjerama upravljanja naglašava potreba daljeg istraživanja;
3. Geološki diverzitet prostora Federacije sa akcentom na zaštićena područja najadekvatnije i najpreciznije istaknut u okviru Strategije o vodama FBiH;
4. Kriteriji kategorizacije zaštićenih područja usklađeni sa IUCN kategorijama;
5. Prema odredbama KEAP-a, osnovana jedinstvena institucija za upravljanje zaštićenim područjem KS;
6. U dokumentu KEAP-a ne dovoljno istaknut diverzitet šumske faune, ali naznačena brojnost ptica (251 vrsta);
7. U okviru projekta Upravljanja zaštićenim područjem Skakavac, navode se činjenice bez adekvatnih i naučnih podataka o stanju hidrosistema (nedovoljna istraženost);
8. Planovi upravljanja i odredbe niti na jednom prostoru se ne implementiraju;
9. Kategorizacija prostora realizirana u suradnji sa zemljama u okruženju i šire;
10. U analizi stanja zaštićenih područja (šume) i upravljanja sa istim u susjednim državama (Hrvatska, Slovenija, Srbija, Crna Gora) prostor Federacije BiH je samo donio zakone, osnovao institucije (Javna ustanova za zaštićena područja KS, Federalni fond za zaštitu prirode i sl.), a ništa od predviđenog i obaveznog nije realizirano od vremena osnivanja zaštićenih područja.

Identificiranje problema

- *nedovoljna promocija biološkog i geološkog nasljeđa,*
- *prezentiranje ugroženosti najvrjednijih prirodnih područja,*
- *utvrđivanje recentnog stanja u izradi relevantne neophodne dokumentacije za proglašenje zaštićenog područja,*
- *stvaranje boljeg i skladnijeg institucionalnog i zakonodavnog okvira zaštite prirode u Federaciji Bosne i Hercegovine.*

Prijedlog unapređenja

- *agresivnija promocija u medijima,*
- *zaštita najvrjednijih područja,*
- *izrada Crvene knjige za sva zaštićena područja*
- *temeljne analize svih oblika diverziteta uz preporuke za očuvanje,*
- *izrada nove legislative,*

- osiguranje trajnih izvora finansiranja istraživanja.

Genetička raznolikost šuma Bosne i Hercegovine

Tablica 2. Do sada provedena istraživanja na biokemijskoj i molekularnoj razini

Vrsta	Istraživanje s uporabom biljega			
	Biokemijski	DNK -ssr	cpDNK	mtDNK
jela	da	ne	da	da
pančičeva omorika	da	da	da	da
smreka	da	da	da	da
bijeli jasen	ne	da	da	ne
hrast lužnjak	ne	da	da	ne
hrast kitnjak	ne	ne	da	ne
hrast medunac	ne	ne	da	ne
hrast sladun	ne	ne	da	ne
obični bor	da	ne	ne	ne
tisa	da	da	da	da
hrvatska sibireja	ne	da	da	da
munika	ne	da	da	da

Kroz više istraživanja provedenih na Šumarskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu karakterizirana je genetička raznolikost nekih od najvažnijih šumskih vrsta drveća i grmlja (Tablica 2). Stoga ćemo na temelju dobivenih rezultata dati osnovne postavke o genetičkom diverzitetu i njegovoj konzervaciji.

Sva provedena istraživanja su potvrdila pretpostavke da u Bosni i Hercegovini raspolažemo velikim genetičkim bogatstvom kod svih istraživanih vrsta. Svi analizirani rezultati nas upućuju da je potrebno uložiti veliki napor na očuvanju genetičke raznolikosti, koja u izmijenjenim ekološkim uvjetima (izazvanim klimatskim promjena) može da odigra veoma bitnu ulogu u procesima adaptacije šumskih vrsta.

U dosad obavljenim istraživanjima šumskih vrsta u Bosni i Hercegovini registrirane su značajne razlike unutar svake od vrsta. Tako je do sada obrađena obična jela metodom izoenzima, DNK-ssr, cpDNK, mtDNK, smreka metodom izoenzima i DNK, hrast lužnjak metodom DNK, bijeli jasen metodom DNK, pančičeva omorika metodom izoenzima, munika i obični bor, te hrvatska sibireja. Sva provedena istraživanja na molekularnoj razini su potvrdila postojanje različitih ekotipova unutar rasprostiranja svih pobrojanih vrsta. Tako se raščlanila varijabilnost istraživanih vrsta i povezala s njihovim seobama poslije ledenog doba.

Pomoću uporabljenih genetičkih parametara različitosti obično razlike između populacija ili unutar populacija bivaju vidljive i jasne, što je potvrđeno u svim istraživanjima u BiH. Mogući su uzroci tih različitosti, osim prirodne selekcije, i antropogena djelovanja, ali i razvojni čimbenici ili procesi prilagođavanja na određene ekološke uvjete.

Kako je područje Dinarida vrlo je specifično kad su posrijedi uvjeti okoliša, jer na vrlo malom prostoru postoji velika šarolikost klimatskih, edafskih, orografskih i drugih čimbenika koji izravno utječu na diferencijaciju različitih ekotipova. Stoga brojni domaći i inozemni stručnjaci smatraju da vrste šumskog drveća s područja Dinarida pokazuju veliku varijabilnost, u usporedbi s istim vrstama sa sjevera. Tako se mogu razdvojiti populacije svake od istraživanih vrsta s kiselih i one sa alkalnih tala. Utjecaj orografskih čimbenika, odnosno genetičko prilagođavanje na visinski položaj i formiranje ekotipova vidi se iz fiziološko-genetičkih istraživanja koja su provedena na brojnim vrstama u svijetu, te se također to može očekivati i kod nas.

Utjecaj zagađenosti i otpornost biljaka na zagađivanje podrobno su istraženi u Europi na smreci, uz korištenje relativno otpornih genotipovima, koji generalno pokazuju visoke razine heterozigotnosti, a na temelju genetičke raznolikosti koji je registriran kod nas možemo očekivati natprosječnu otpornost naših individua (populacija).

Kada se ne mogu isključiti metodički efekti (broj jedinki u uzorku), razvojni i antropogeni čimbenici, razlike upućuju na to da adaptacijski procesi u svakoj populaciji mogu imati značajnu ulogu. Stoga se mogu iznijeti sljedeća stajališta na osnovi dobivenih rezultata:

- Dobivena varijabilnost nije karakteristična za zapadnu i srednju Europu, nego za balkansko područje.
- Mnogi od istraživanih genskih lokusa kod šumskog drveća, izuzev Pančičeve omorike, pokazuju klinalna varijabilnost, što upućuje na adaptivnost u određenim ekološkim uvjetima, ali postoji i mogućnost da je to posljedica kolonizacije. Haplotipovi pokazuju veliki polimorfizam u svim populacijama, što može biti posljedica disjunktog areala istraživanih vrsta u Bosni i Hercegovini.
- Inače neka od istraživanja u Bosni i Hercegovini su upućivala na apeninsko porijeklo nekih populacija. To se posebno odnosi na hrastove i običnu jelu, što daje jednu specifičnost zapadnim Dinaridima.
- Male, izolirane populacije, a u ovom se slučaju prije svega misli na one u južnom i zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine, te neke u Posavini, na molekularno-genetičkoj razini ne pokazuju razliku naspram populacija iz središnjih Dinarida. U populaciji su izolirani svi gen lokusi koji karakteriziraju danu vrstu, iako se primjećuje opterećenje inbridingom, što je vidljivo iz niske heterozigotnosti, te stalnim pojavama genetskog drifta. Također, broj haplotipova u malim populacijama manji je nego u velikima što je i jedna od posljedica izolacije i slabe razmjene genetičkog materijala s drugim populacijama. Tako je u malim izoliranim populacijama primjetan utjecaj antropomorfne promjene u posljednjih 2000 godina.

Na temelju rečenoga može se izvesti zaključak da postoje razlike među populacijama iz različitih ekoloških niša, odnosno da razlike u ekologiji staništa uvjetuju genetičku diferencijaciju među populacijama i da se te razlike mogu registrirati pomoću molekularnih i biokemijskih biljega. To je potvrđeno i brojnim pokusima provenijencija koje su provedene u Europi a u koje su uključene i provenijencije iz BiH. Iz toga je vidljivo da u svakoj populaciji djeluju specifični selekcijski procesi.

U okviru ovog zadatka mogu se identificirati strateški ciljevi čija bi realizacija i implementacija doprinijela efikasnijoj zaštiti diverziteta FBiH.

Identificiranje problema

- nedovoljna promocija genetičkog naslijeđa,
- prezentiranje genetičke ugroženosti najvrjednijih prirodnih područja,
- utvrđivanje stvarnog stanja na polju genetičkog,
- nedovoljno institucionalnih i zakonodavnih okvira zaštite genetičkog potencijala šuma u federaciji Bosne i Hercegovine.

Prijedlog unaprijeđenja

- težiti potrajnom gospodarenju šumama,

- nastaviti istraživanja genetičkog diverziteta,
- osigurati trajni izvor finansiranja istraživanja,
- uključiti genetičku kontrolu gospodarenje i upravljanje šumskim resursima,
- uskladiti legislativu s onim s područja EU.

6.3 ANALIZA NAČINA IZDVAJANJA I UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA NA TEMELJU POSTOJEĆEG ZAKONSKOG OKVIRA IZ OBLASTI ŠUMARSTVA, OKOLIŠA, VODOPRIVREDE, POLJOPRIVREDE, LOVSTVA.

6.3.1 Način izdvajanja zaštićenih prirodnih područja

Bosna i Hercegovina nema dugogodišnja iskustva vezana za problematiku zaštićenih područja. To se ogleda kroz zakonsku regulativu koja prati ovu oblast, kroz dosta šarolik način upravljanja postojećim područjima, kroz način organiziranja i finansiranja tih područja itd. Bosna i Hercegovina ima veliki potencijal u pogledu prirodnog nasljeđa a sva područja koja je potencijalno moguće zaštititi obuhvaćaju komplekse šumskih sastojina, tako da je sve veći interes šumarskih institucija za aktivnije učešće u procesu izdvajanja zaštićenih područja.

Zakonska rješenja donijela su značajan pomak u zaštiti prirode uspostavom novih zaštićenih područja gdje su površine pod zaštitom od 0,5 % teritorije BiH povećala na 2% (2008).

Zaštićena područja i aktivnosti vezane za zaštićena područja su regulirani sadašnjom legislativom kojom se regulira zaštita prirodne baštine (na entitetskom nivou). Procedure i načini izdvajanja zaštićenih područja određeni su setom okolišnih zakona, među kojima se nalazi i Zakon o zaštiti prirode (Sl. novine Federacije BiH, br. 33/03). Svi ostali zakonski akti, u zavisnosti od oblasti koje definiraju a koje se susreću u radu zaštićenih područja, primjenjuju se ukoliko nisu jasno definirani Zakonom o proglašenju područja zaštićenim a to su:

1. Zakon o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, broj 33/03)
2. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH, broj 38/09)
3. Pravilnik o sadržaju i načinu izrade Plana upravljanja zaštićenim područjima (Službene novine FBiH, broj 65/06)
4. Pravilnik o uvjetima i kriterijima koje moraju ispunjavati nosioci izrade Studije utjecaja na okoliš i visini naknade i ostalih troškova nastalih u postupku procjene utjecaja na okoliš (Službene novine FBiH, broj 68/05)
5. Pravilnik o izradi godišnjih/polugodišnjih programa inspekcije zaštite okoliša (Službene novine FBiH, broj 68/05)
6. Zakon o zaštiti prirode (Službene novine FBiH, broj 33/03)
7. Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informacionim sistemom za zaštitu prirode i vršenju monitoringa (Službene novine FBiH, broj 46/06)
8. Pravilnik o sadržaju i načinu izrade Plana upravljanja zaštićenim područjima (Službene novine FBiH, broj 65/06)

9. Pravilnik o novim mjerama za istraživanje ili očuvanje kako bi se spriječio značajan negativan utjecaj na životinjske vrste namjernim hvatanjem ili ubijanjem (Službene novine FBiH, broj 65/06)
10. Zakon o zaštiti zraka (Službene novine FBiH, broj 33/03)
11. Pravilnik o monitoringu kvaliteta zraka (Službene novine FBiH, broj 12/05)
12. Pravilnik o graničnim vrijednostima kvaliteta zraka, (Službene novine FBiH, broj 12/05)
13. Zakon o vodama (Službene novine FBiH, broj 70/06)
14. Pravilnik o uvjetima za određivanje zona sanitarne zaštite i zaštitnih mjera za izvorišta voda (Službene novine Federacije BiH, broj 51/02)
15. Zakon o izmjenama I dopunama Zakona o zaštiti zraka (Službene novine Federacije BiH, broj 04/10)
16. Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, broj 52/09)
17. Uredba o šumama (Službene novine FBiH, broj 83/09)

Zakon o zaštiti prirode FBiH podrazumijeva četiri (4) prostorne kategorije zaštićenih područja: Zaštićena prirodna područja; Nacionalni park; Spomenik prirode; Zaštićeni krajolik-pejzaž.

Prijedlog za proglašenje zaštićenog prirodnog područja i nacionalnog parka (prva i druga kategorija) daje Federalno ministarstvo, dok prijedlog za proglašenje spomenika prirode i zaštićenog pejzaža (treća i četvrta kategorija) daju kantonalna ministarstva.

Zakon nije u potpunosti definirao cjelokupnost zaštite prirode. Pored utvrđivanja osnovnih principa, nisu utvrđene konkretne mjere zaštite prirode, postupak stavljanja pod pravnu zaštitu i zaštitu biljnih i životinjskih vrsta.

Mada je zasnovan na suvremenim konvencijama i strategijama (Konvencija o zaštiti biodiverziteta; Arhuska konvencija), Zakon nije primijenio kriterije i kategorizaciju zaštićenih prirodnih dobara IUCN-a, izradu crvene liste kategorija flore, faune i gljiva, što je neophodno ukoliko se želi uskladiti rad na zaštiti prirodnih dobara sa Evropom i svijetom.

Na bazi preporuke kategorije zaštite, koju daje valorizacija područja, radi se Zakon o proglašenju područja zaštićenim, koji između ostalog definira mjere zaštite i dozvoljene intervencije po zonama zaštite zaštićenog područja. Na osnovu Prostornog plana i Plana upravljanja, budući Upravitelji dobivaju detaljne smjernice upravljanja zaštićenim područjem. U području u kome se nalaze šumski ekosistemi, resursom se upravlja u skladu sa ŠGO koja je usklađena sa Zakonom o proglašenju područja zaštićenim. Potrebno je i lovno-privrednu osnovu uskladiti sa propisanim mjerama zaštite. Realizaciju i praćenje lovno-privredne osnove i ŠGO obavlja stručna osoba, odnosno dipl. ing. šumarstva, u skladu sa tačno utvrđenim procedurama.

6.3.2 Upravljanje zaštićenim prirodnim područjima

Prema definiciji Međunarodne unije za konzervaciju prirode (IUCN), ***Plan upravljanja je instrument kojim se definiraju optimalni načini i metode za zaštitu područja, korištenje njegovih prirodnih resursa za potrebe samoodrživog funkcioniranja, njegov budući funkcionalni razvoj i efikasno upravljanje.***

Plan upravljanja predstavlja željeno buduće stanje ili uvjete koji će vladati u zaštićenom području kao i najefikasniji način za postizanje ciljeva. On daje detaljan pregled specifičnih ciljeva upravljanja područjem koji su naznačeni u zakonskim aktima, opisuje ciljeve za razvoj turizma kao i akcije u oblasti upravljanja, finansiranja i zoniranja koje su potrebne za postizanje ciljeva.

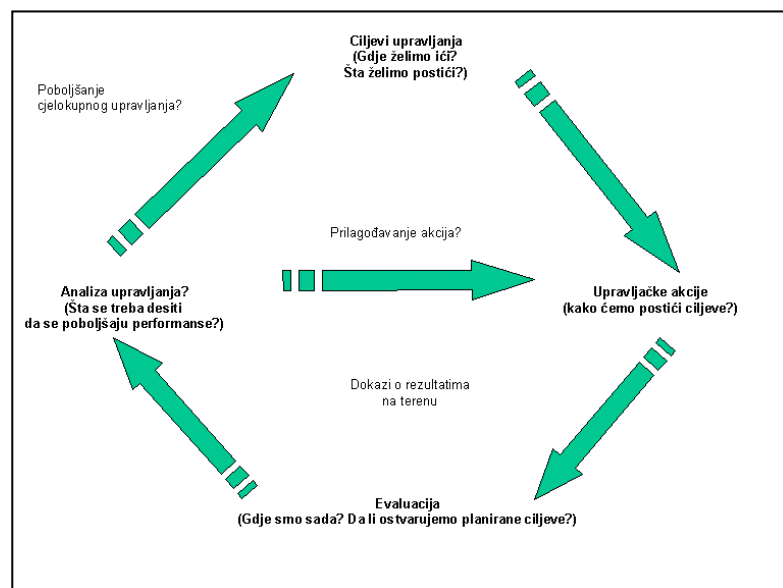
Veoma je značajno da se u toku procesa planiranja usvoji procedura koja je razumljiva i branjiva.

Prije svega, od ključnog je značaja da su sve interesne grupe uključene u ovaj proces.

Model na slici 1. definira ključne faze u analizi ciljeva, akcija, evaluacije i upravljanja za zaštićeno područje.

Kao osnova za izradu Planova upravljanja zaštićenim područjima koristi se IUCN model, koji je prilagođen konkretnim lokalnim specifičnostima konkretnog zaštićenog područja kao i šireg područja. Osnovni cilj je izrada funkcionalnih mehanizama za upravljanje zaštićenim područjem, odnosno uspostava sistema koji će omogućiti efikasno rješavanje eventualnih konflikata, u cilju uspostavljanja zaštite prirodnih vrijednosti i unapređenja iste u budućim aktivnostima.

Organizacija upravljanja, koncipirana na navedeni način, omogućava ispunjavanje svih mogućih aspekata, koji su predviđeni za funkcionalno i efikasno administriranje zaštićenim područjem.

Slika 1. Sistem planiranja zaštićenim područjem

Na osnovu utvrđenih prirodnih vrijednosti na području, može se zaključiti da uspostava zaštićenog područja ima svrhu:

- očuvanja postojećih i unapređenja zaštite svih elemenata fizičko-geografskog i biološkog diverziteta u zoni zaštićenog područja,
- razvoja i unapređenja ekoturističkih potencijala šireg područja, na nivou organiziranih i planskih turističkih posjeta koje imaju sportsko-rekreativni i edukacioni karakter, a u koje su, istovremeno, uključeni i kulturni elementi šireg područja zaštićenog područja,

- samoodrživog razvoja lokalne zajednice u smislu aktivnog učešća lokalnog stanovništva u održavanju i unapređenju funkcioniranja zaštićenog područja i njegovog daljeg turističkog promoviranja,
- povećanja učešća prihoda od ekoturizma na nivou ukupne turističke privrede u Bosni i Hercegovini.

6.3.2.1 Osnovni ciljevi upravljanja

Osnovni cilj plana upravljanja zaštićenim područjem je utvrđivanje uvjeta, rješenja, načina i postupaka za uspostavu dugoročnog sistema zaštite biološke raznolikosti, vrijednosti pejzaža i sistema upravljanja zaštićenim područjem na načelima održivog korištenja prirodnih, kulturnih i drugih dobara.

Tablica 3. Osnovni ciljevi upravljanja zaštićenim područjima

CILJEVI UPRAVLJANJA	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Naučno istraživanje	1	3	2	2	2	2	3
Zaštita divljine	2	1	2	3	3	--	2
Zaštita vrsta i genetičke raznolikosti	1	2	1	1	1	2	1
Održavanje usluga ekosistema	2	1	1	--	1	2	1
Zaštita specifičnih prirodnih/kulturnih objekata	--	--	2	1	3	1	3
Turizam i rekreacija	--	2	1	1	3	1	3
Obrazovanje	--	--	2	2	2	2	3
Održiva upotreba resursa iz prirodnih ekosistema	--	3	3	--	2	2	1
Održavanje kulturnih/tradicionalnih atributa	--	--	--	--	--	1	2
Ključ:							
1. Primarni cilj							
2. Sekundarni cilj							
3. Potencijalni primjenjivi cilj							
- Nije primjenjivo							

U vezi sa navedenom definicijom, primarni smisao uspostave i upravljanja zaštićenim područjem je osiguranje funkcionalne zaštite svih visokovrijednih elemenata postojećeg fizičkogeografskog i biološkog diverziteta kao i unapređenja njihove dalje zaštite.

Osim navedenog, jedan od osnovnih ciljeva upravljanja predstavlja i vrednovanje i korištenje prirodnih potencijala u svrhu osiguranja samoodrživog razvoja kako zaštićenog područja tako i lokalne zajednice i, uopće, ostvarivanja ekonomske dobiti od ekoturizma kako bi se aktivnosti na zaštiti novih prirodno vrijednih područja dalje širile i na taj način se ostvarila planirani nivo zaštite u Bosni i Hercegovini.

Pored navedenih, važan cilj upravljanja jeste uključenje zaštićenih područja u mrežu zaštićenih područja Bosne i Hercegovine (PANBIH – Protected Area Network of Bosnia and Herzegovina) i na taj način značajno povećanje mogućnosti organiziranih ekoturističkih aktivnosti na nivou cijele Bosne i Hercegovine.

6.3.3 Politika upravljanja

Upravljanje područjem na **uravnoteženim osnovama** od suštinskog je značaja za očuvanje fizičko-geografskog i biološkog diverziteta područja kao i socio-kulturnog naslijeđa u široj regiji područja.

Politika upravljanja se zasniva na sljedećim elementima:

- Očuvanje fizičkogeografskog i biološkog diverziteta zaštićenog područja i njegove neposredne utjecajne zone,
- Dalje unapređenje mehanizama zaštite prirodnih vrijednosti unutar zaštićenih zona i na širem okolnom prostoru,
- Promoviranje prirodnih i socio-kulturnih vrijednosti zaštićenog područja kao i njegovog cijelog neposrednog utjecajnog područja i šire regije,
- Održivo korištenje postojećih resursa za potrebe: recentnih i budućih ekoturističkih posjeta, obrazovnih programa i naučnih istraživanja,
- Ostvarivanje održivog razvoja lokalnog stanovništva korištenjem postojećih prirodnih resursa zaštićenog područja u skladu sa utvrđenim planom korištenja i predloženim mjerama zaštite.

6.3.4 Osnovni principi koji definišu politiku upravljanja zaštićenih područja

U vezi sa navedenim općim pravilom za politiku upravljanja zaštićenim područjima, organizacija IUCN je predložila **dvanaest temeljnih principa** na kojima se treba bazirati politika upravljanja zaštićenim područjima.

PRINCIP 1 - Briga o **biodiverzitetu i dugim prirodnim vrijednostima, krajolika i potencijalnih kulturnih vrijednosti** su temelj pristupa upravljanju zaštićenim područjima.

PRINCIP 2 - Fokus politike upravljanja treba biti stavljen na **zaštitu prirodnih vrijednosti i na interakciju između njihove valorizacije i lokalne zajednice**. Ovaj princip podrazumijeva da se najvrjedniji elementi prirode štite i da se istovremeno stave u funkciju razvoja lokalne zajednice.

PRINCIP 3 – **Lokalno stanovništvo koje živi na prostoru šire regije treba biti maksimalno uključeno u sve aktivnosti** koje su vezane za funkcioniranje i održivo upravljanje zaštićenim područjem u skladu sa pravilima zaštite.

U idealnom slučaju, oni treba da pomažu u brizi za okoliš i u oblikovanju ponude koja je u skladu sa tradicijom iz prošlosti, ali i sa pogledom na budućnost. U tom smislu se i oni, pored stručnjaka koji su ovdje uposleni, mogu opisati kao “posredni upravljači” zaštićenog područja. Pozitivan primjer u ovom slučaju bi bio razvoj novog tržišta za usluge i proizvode lokalne zajednice.

PRINCIP 4 - Politika upravljanja treba biti vođena u suradnji i uz pomoć javnih institucija čija je nadležnost zaštita okoliša, lokalne zajednice, naučnih institucija koje se bave istraživanjem biodiverziteta ili prirodnih procesa uopće, obrazovnih ustanova, turističkih zajednica i sl. Sve planske aktivnosti koje su vezane za upravljanje i budući razvoj ne mogu i ne smiju biti protiv dugoročnih interesa navedenih organizacija. Naprotiv, dugoročna politika upravljanja zaštićenim područjem mora da uvaži interese i ovih navedenih institucija kako bi njegova ekoturistička, sportsko-rekreativna, obrazovna i privredno-prosperitetna funkcija bila optimizirana i usklađena sa svim postavljenim zahtjevima.

PRINCIP 5 - Princip kolenandžmenta u upravljanju zaštićenim područjima

Upravljanje treba biti osnovano na kooperativnom pristupu tako što je bazirano na ravnopravnom učešću svih zainteresiranih subjekata i menadžmenta zaštićenog područja. Ovo zahtijeva primjenu otvorenih i transparentnih procedura u upravljanju zaštićenim područjem osnovanu na demokratskim principima.

PRINCIP 6 - Efikasno upravljanje podrazumijeva širu društvenu i posebno ekonomsku podršku, pa se *održiva* politika upravljanja, posebno u početnoj fazi, mora temeljno zasnivati na ovoj vrsti potpore.

Efikasno i samoodrživo upravljanje područjem treba da bude u velikoj mjeri olakšano podrškom vladinog sektora da prepozna potrebu uspostave zaštićenih područja u cilju poboljšanja kvaliteta života.

PRINCIP 7 - Bazni princip u upravljanju zaštićenim područjima uključuje primarnu zaštitu najvažnijih postojećih prirodnih elemenata podizanje nivoa kvaliteta zaštićenog područja.

Stoga je potreban aktivniji angažman ne samo u zaštiti nego i u restauraciji prirodnih vrijednosti koje su narušene.

PRINCIP 8 - Kada postoji "nepomirljiv" sukob između ciljeva upravljanja, prioritete treba dati očuvanju baznih potencijala zaštićenog područja.

Ovaj princip podrazumijeva da u cjelokupnoj strategiji upravljanja zaštićenim područjem, a shodno kategoriji definirane zaštite, prioritet imaju prirodne vrijednosti i elementi koji za cijelo područje imaju centralni karakter, uz obavezno uključivanje elemenata biodiverziteta.

Sa aspekta ekonomske valorizacije ovaj element ima karakter "kritičnog ekološkog kapitala", te ga je neophodno ugraditi u legislativu.

PRINCIP 9 – Ekonomske aktivnosti koje se oslanjaju na funkcije zaštićenih područja optimalno trebaju biti locirane u zoni izvan zona zaštite. Testovi, kojima se može provjeriti da li je neka ekonomska aktivnost i njena upotreba prihvatljiva u općem planskom sklopu i da li je njeno mjesto lokacije u okviru zaštićenog područja ili izvan njega, uključuju najneophodnije provjere koje mogu imati slijedeći oblik:

- da li je konkretna ekonomska aktivnost uravnotežena,
- da li ista doprinosi unapređenju ciljeva zaštićenog područja,
- da li postoje snažni razlozi za lociranje ove aktivnosti u neposrednoj utjecajnoj zoni.

Ako predložena aktivnost ne zadovoljava ove provjere, ona treba biti u potpunosti redizajnirana kako bi se uklopila u zaštićeno područje ili locirala izvan njega.

PRINCIP 10 – Upravljanje treba biti poslovno orijentirano i na najvišem profesionalnom nivou. Za realizaciju ovog zadatka neophodna je uspostava efikasnog i poslovno baziranog marketing konzervacijskog pristupa.

Iako je ovaj cilj vrlo teško ostvariti u početnom kratkom periodu, potrebno je da finansijska samoodrživost bude jedan od razvojnih ciljeva, tako da *početno 100% sufinansiranje od nadležnih institucija vremenom pređe na djelomično, a na kraju perioda praktično na održivo samofinansiranje.*

PRINCIP 11 – Politika upravljanja koju provodi upravljač treba biti fleksibilna i adaptivna, ali ne smije značajnije odstupati od smjernica koje su zacrtane u studiji upravljanja. Ovaj princip podrazumijeva prilagodljivost politike upravljanja u smislu pravovremenog i efikasnog reagiranja na određene različite društvene, kulturne i ekonomske izazove i situacije.

PRINCIP 12 - Uspjeh upravljanja treba biti mjereno ekološkim i socijalnim pokazateljima. Iako se apsolutno nalaze u centru, mjerenja stupnja očuvanosti biodiverziteta su samo jedan od nekoliko indikatora.

6.3.5 Upravljanje šumskim ekosistemima u zaštićenim područjima

Tablica 4. Pregled zaštićenih područja u FBiH

Naziv	Kategorija po IUCN	Površina u ha
NACIONALNI PARK		
NP Una	II	19800,00
SPOMENIK PRIRODE		
SP „Skakavac“	III	1430,70
SP „Prokoško jezero“	III	2119,00
SP „Vrelo Bosne“	III	603,00
SP „Tajan“	III	4.948,35
PARK PRIRODE		
PP „Hutovo blato“	III	7411,00
PP „Blidinje“	III	3580,00
ZAŠTIĆENI PEJZAŽ-KRAJOLIK		
ZP „Bijambare“	V	497,00
ZP „Bentbaša“	V	147,70
ZP „Konjuh“	V	8016,61

Iz pregleda se vidi da zaštićena područja u svome sastavu obuhvaćaju značajne površine koje su pod šumom, osim Parka prirode Hutovo Blato.

Kako i na koji način osigurati jasne procedure koje će dati temelje za kvalitetno upravljanje šumom, održavanje njene stabilnosti i unapređenja šumskih sastojina u zaštićenim područjima?

Primjer: NP Plitvička jezera jedan od rijetkih parkova koji je samoodrživ i koji ima dugogodišnju tradiciju, susreće se sa problemom degradacije šuma u području, a što je posljedica dugogodišnjeg odsustva šumarskih stručnjaka u strukturama zaposlenih u Upravi NP Plitvice. Treba uvijek isticati da su jedino šumarski stručnjaci, kroz svoje fakultetsko obrazovanje, stekli kompleksna znanja o tome kako treba gospodariti ili upravljati šumom, pa bila ona zaštićena ili ne.

U drugim Parkovima, zbog nereguliranja finansiranja Ustanova, a gdje nije dovoljno razvijena infrastruktura, turizam i ugostiteljstvo, nerijetko svoje direktne troškove pokrivaju sječom i prodajom drvne mase.

Analizirajući iskustva susjednih država možemo uočiti da je upravljanje zaštićenim područjima povjereno Ustanovama formiranim za tu namjenu.

U FBiH konkretan rad i način upravljanja šumama moguće je analizirati kroz Kantonalnu Javnu ustanovu za zaštićena prirodna područja Sarajevo.

U februaru 2010. god. formirana je JU za zaštićena prirodna područja koja je preuzela kompletan kadar iz KJP Sarajevo-šume d.o.o. Sarajevo, a koji je zaštićenim područjima Skakavca i Bijambara upravljao u sklopu ŠPD-a. Upravljanjem zaštićenim područjima, od njihovog proglašenja pa do formiranja JU, potvrđeno je da su poduzeća šumarstva sposobna da to rade kvalitetno i stručno uvažavajući sve propisane mjere, aktivnosti i ograničenja. Naravno da je to bilo moguće samo uz konkretnu podršku Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša koje je područja proglasilo zaštićenim.

Formiranjem JU za zaštićena prirodna područja, upravljanje je sa KJP „Sarajevo-šume“ d.o.o. Sarajevo, dopunom Zakona o proglašenju područja zaštićenim, preneseno na spomenutu JU. Kantonalna Javna ustanova za zaštićena prirodna područja sanitarnu sječu je regulirala Ugovorom sa KJP Sarajevo-šume d.o.o., gdje poslove sječe, izvlačenja i prodaje šumskih drvnih sortimenta vrši KJP Sarajevo-šume d.o.o. Sarajevo. Prihodi ostvareni prodajom šumskih drvnih sortimenta pripadaju poduzeću šumarstva za pokrivanje troškova doznake i realizacije sanitarne sječe. Realizacija sječa u privatnim šumama na osnovu zahtjeva njihovih vlasnika, Ugovorom je povjerena Kantonalnoj Upravi za šumarstvo. Integralnu zaštitu šuma provodi Ustanova sa svojim uposlenicima. Provođenje planova upravljanja zaštićenim područjima nadziru različite inspekcije: šumarska, ekološka, vodna. Monitoringom biodiverziteta livadskih i šumskih ekosistema, tresetišta, koji provodi odabrana meritorna naučna institucija, potvrđuje se kvaliteta upravljanja tim područjima. Obaveza Upravitelja po Planu upravljanja je da osigura spomenuti monitoring. Pored kadrova koji mogu da prate stabilnost prirodnih resursa i provode aktivnosti predviđene Planom upravljanja, Ustanova zapošljava i kadrove koji mogu razvijati marketing, razvoj eko turizma.

Ministarstvo prostornog uređenja Kantona Sarajevo osigurava finansijska sredstva za rad Ustanove u skladu sa Zakonom o proglašenju područja zaštićenim, te pored Nadzornog i Upravnog odbora Ustanove vrši kontrolu njenog rada.

Sve odredbe predviđene Zakonom o šumama obvezujuće su i poštuju se u zaštićenim prirodnim područjima i od strane Ustanove i od strane KJP Sarajevo-šume d.o.o. Sarajevo, kao i od Kantonalne uprave za šumarstvo Kantona Sarajevo.

Potrebno je naglasiti da, uz ovakvu organizaciju upravljanja šumama u zaštićenim područjima, novi Zakon o šumama treba da ponudi konkretna rješenja za ovu oblast. Primjer: doznaku sanitarnih užitaka može provoditi samo korisnik šuma iako u Ustanovi rade šumarski stručnjaci koji su te poslove obavljali u okviru ŠPD-a. Doznaka sanitarnih užitaka je jedan od najboljih pokazatelja stabilnosti šumskih sastojina i kao takva vrlo bitan faktor u ukupnom monitoringu zaštićenog područja.

Na kraju se potrebno osvrnuti i na šire interese za zaštićena prirodna područja koji se mogu konkretno argumentirati finansiranjem deminiranja područja ZP Bijambara u vrijednost od ukupno 300.000 KM koje je putem donatorskih sredstava osiguralo Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša Sarajevo, kao i značajna finansijska sredstva koja su preko Projekata osigurana iz fondova EU i realizirana u cilju unapređenja ZP „Bijambare“.

U skladu sa strateškim dokumentom (NEAP BiH), Bosna i Hercegovina bi trebala podignuti postotak pod zaštitom do 2012. g. na 3%, a do 2018. g. na 10%. U uspoređenju sa drugim državama u okruženju BiH zauzima zadnje mjesto na ljestvici po površini koja je pod zaštitom. U tom smislu bi poduzeća šumarstva trebala da preuzmu inicijativu u kandidiranju određenih prostora za zaštitu. Poznavanje šumskih područja koja su im dana na gospodarenje daje mogućnost kandidiranja takvih prostora na kojima mjere u pogledu ograničenja gospodarenja neće nužno za posljedicu imati umanjenje ekonomskih efekata koji se inače mogu ostvariti na spomenutom području gospodarenja. Kao primjer mogu se navesti duboki kanjoni rijeka ili potoka koji nisu podesni za eksploataciju šuma, odnosno nisu podesni za gospodarenje u šumarskom pogledu, zatim močvarni tereni, planinske vrleti kao mjesta gnježđenja određenih populacija šumske faune, sastojine šumskog drveća koje su inače zakonom zaštićene (munika, pančičeva omorika, gorski javor i.t.d.).

Identificiranje probleme

- *Neusklađena nacionalna zakonska legislativa,*
- *Zakon o zaštiti prirode predviđa 4 kategorije zaštite, a IUCN propisuje 6 kategorija,*
- *Predviđena je samoodrživost ZP,*
- *Nedefiniran sustav upravljanja, postoji velika raznolikost od ZP do ZP,*
- *Loša praksa očuvanja kroz pasivnu zaštitu i konzervaciju.*

Prijedlog unaprijeđenja

- *Uskladiti nacionalnu legislativu,*
- *Uskladiti kategorije zaštite s onim koje važe u svijetu,*
- *Osigurati trajni izvor finansiranja ZP dok se ne osigura samoodrživost,*
- *Unificirati sustav upravljanja, uz uvažavanje raznolikosti između ZP,,*
- *Stvoriti sustav aktivne zaštite i konzervacije.*

6.4 ANALIZA POSTOJEĆIH METODA PARTICIPACIJE U POSTUPKU IZDVAJANJA I PROGLAŠENJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA – POKRETANJE INICIJATIVE, DONOŠENJE I IMPLEMENTACIJA ZAKONA O ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA, UČESNIČKI PRISTUP, MEĐUSEKTORSKA SURADNJA, KONFLIKTI, PRAVA LOKALNOG STANOVNIŠTVA

6.4.1 Trenutno važeći postupak proglašenja zaštićenog područja

Prema "Zakonu o zaštiti prirode FBiH" utvrđuju se mjere za zaštitu prirode i to:

- zaštita područja,
- zaštita divljih životinja i biljaka,
- zaštita minerala i fosila.

Kao što je već spomenuto, zaštićena područja se dijele na:

1. prirodna zaštićena područja,
2. nacionalni park,
3. spomenik prirode i

4. zaštićeni pejzaži.

Prijedlog za proglašenje 1. i 2. daje federalno ministarstvo, a prijedlog za 3. i 4. daje kantonalno ministarstvo. U cijelom postupku, od pokretanja inicijative do proglašenja zaštićenog područja 1., 2., 3. i 4., važnu ulogu imaju neformalne grupe građana, lokalne zajednice, pravni subjekti, NVO, kantonalna ministarstva, federalna ministarstva koja su svojim aktivnostima vezana za oblasti zaštite okoliša.

Grupe građana, lokalne zajednice, pravni subjekti, NVO, kantonalna ministarstva, federalna ministarstva pokreću inicijativu:

- organiziraju kampanju,
- organiziraju javne skupove ili naučne okrugle skupove,
- putem medija i na druge načine upoznaje lokalno stanovništvo o potrebi zaštite itd.

Važan zadatak za grupa građana, lokalne zajednice, pravni subjekti, NVO, kantonalna ministarstva, federalna ministarstva je da vrše posredovanje u konfliktu interesa. Lokalna zajednica plaši se zabrana uslijed proglašenja zaštićenih područja (zabrana ispaše, sječe, lova...). Grupe građana, lokalne zajednice, pravni subjekti, NVO, kantonalna ministarstva, federalna ministarstva se moraju staviti u funkciju zaštite prirode, ali i štititi lokalne interese. To će se postići aktivnim učešćem u određivanju granica zaštićenih područja, zatim određivanju zona sa različitim režimima zaštite: od strogo zaštićenih centralnih zona do periferija sa manjim stupnjem zaštite i razvojnim šansama za lokalno stanovništvo.

Uspostava zaštićenih područja u Federaciji BiH se vrši u tri sukcesivna koraka. Prvo, Ministarstvo okoliša i turizma kroz tendersku proceduru vrši odabir ekspertnog tima ili institucije koja priprema studiju o prirodnim vrijednostima predloženog zaštićenog područja. Kada se završi ova evaluacija prirodnih vrijednosti donosi se Zakon o proglašenju zaštićenog područja. Nakon toga se ponovo kroz tendersku proceduru odabire ekspertni tim ili institucija koja će formulirati adaptivni plan upravljanja zaštićenim područjem sa detaljnim smjernicama koje su aktivnosti dopuštene u zaštićenom području. Na kraju, nadležno ministarstvo donosi prostorni plan koji vrlo precizno navodi lokacije i aktivnosti.

Obzirom da su procedure za proglašenje nekog područja zaštićenim objašnjene entitetskim zakonima o zaštiti prirode tako ćemo u nastavku detaljnije pojasniti tu proceduru. Prije svega zadatak nevladinih organizacija je da svojim aktivnostima stvore poželjnu klimu u javnosti koja će rezultirati pokretanjem zakonske procedure o zaštiti područja.

Procedura se sastoji od sljedećeg:

1. Istraživanje
2. Određivanje i proglašenje područja zaštićenim
3. Izrada primarne studije o zaštiti i kategorizacija područja
4. Donošenje Zakona o proglašenju
5. Izrada plana upravljanja zaštićenim područjem
6. Određivanje upravljača zaštićenog područja

6.4.2 Problematika upravljanja

Iako je procedura jasna ipak ima brojnih manjkavosti, koje većinom potječu iz međusektorskih neuvažavanja, posebice kada je u pitanju vlasništvo nad šumom ili zemljištem, ili kada imamo konflikte zbog preklapanja nadležnosti između zaštitara prirode i šumara koji su zainteresirani za ovu problematiku.

Predviđena procedura Zakonom o zaštiti prirode, u potpunosti zanemaruje problematiku privatnog vlasništva na šume i zemljište u zoni zaštićenog područja, te kroz donesene zakone o izdvojenim područjima propisuje aktivnosti koje se mogu provoditi u privatnoj šumi i zemljištu, ali i šumama kojima gospodari šumarsko poduzeće. Kao dobar primjer može poslužiti zakonom o proglašenju dijela područja planine Konjuh zaštićenim pejzažom "Konjuh", gdje su propisane namjene šuma i šumskih zemljišta prema zonama zaštite, uz nepostojanje naknada ili su pak one minimalne. Također se u potpunosti zanemaruje socio-ekonomski okvir u izdvojenom području, gdje je lokalno stanovništvo prepušteno samo sebi.

Kada je u pitanju sektor šumarstva, odnosno šumarska poduzeća koja gospodare šumama gdje se izdvaja zaštićeno područje, ona su stavljena u potpuno neravno pravo položaj, te su potpuno marginalizirana. Praktično su ostavljena bez prava učesća u postupku izdvajanja, a kasnije upravljanja, mada zakon ostavlja mogućnost da ista budu predlagачi izdvajanja zaštićenih područja. Primjer šumarskog poduzeća koje se javilo kao predlagач imamo u poduzeću „Sarajevo-šume“, d.o.o. Sarajevo i izdvajanju zaštićenog pejzaža „Bijambare“ i spomenika prirode Skakavca, te gdje se poduzeće javlja kao aktivni upravljač istim do formiranja JU.

Marginalan odnos upravljača zaštićenim područjima spram šumarske struke može voditi kasnijem nagomilavanju problema u upravljanju šumom u zaštićenim područjima, uz nesagledive posljedice. Sličnih primjera imamo u susjednoj Hrvatskoj, gdje su evidentni problemi na planini Risnjak i Velebit, odnosno u istoimenim NP, gdje su šume u propadanju uz velike gubitke u diverzitetu tih područja. Za sada mi nemamo ovakvih problema jer smo tek počeli da se susrećemo sa problematikom izdvajanja zaštićenih područja iz okvira šumarskih poduzeća.

Veliki problem ovdje predstavlja i Zakon o šumama koji nije predvidio ovu problematiku, a kako je on van snage i upravlja se uredbama ministra, prilika je da se ova problematika uskladi. Ipak, i novi nacrti Zakona o šumama, ne tretiraju ovu problematiku. Dovoljno je pogledati nacrt Zakona o šumama koji je predložio Savez općina i gradova federacije Bosne i Hercegovine iz ožujka 2010. godine. U zakonu se pozivaju da će problematiku riješiti Ministarstvo okoliša i turizma, a poznato je da upravo iz tog razloga imamo stalne probleme.

Donošene novog Zakona o šumama bi stoga trebalo da bolje riješi ovu problematiku, da ne bismo dolazili u konfliktne situacije s drugim sektorima, te da se sagleda mogućnost sektorskog upravljanja u okviru šumarskih poduzeća, ali uz finansijsku pomoć šire DPZ:

Identificiranje problema

Nepostojanje šumarske legislative koja će uvažavati problematiku izdvajanja zaštićenih područja.

Marginalizacija šumarske nauke i struke uz stalne konflikte.

Neuvažavanje stanja na terenu koje vodi gubitku diverziteta.

Neuvažavanje privatnog vlasništva.

Prijedlog unaprijeđenja

Stvaranje boljeg institucionalnog okvira zaštite prirode, uz usaglašavanje svih legislativa koje tretiraju tu problematiku.

Stvoriti pretpostavke za jače uključivanje šumarske nauke i struke u aktivnostima na izdvajanju zaštićenih područja.

Stvaranje procedura za međusektorsku suradnju

Redovna analiza stanja u zaštićenim područjima.

Stvaranje nacionalne ekološke mreže (NEM).

6.5 SWOT ANALIZA DOSADAŠNJIH ISKUSTAVA U GAZDOVANJU I UPRAVLJANJU ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA TE SAGLEDAVANJE KLJUČNIH PROBLEMA KOJI SE JAVLJAJU KOD GAZDOVANJA I UPRAVLJANJA (DOMAĆA ISKUSTVA, ISKUSTVA IZ BLIŽEG OKRUŽENJA I MEĐUNARODNA ISKUSTVA)

6.5.1 Upravljanje zaštićenim područjima

S gledišta opće definicije menadžmenta koji se definira kao proces rukovođenja koji se ostvaruje u skladu s određenim pravilima, uvažavanjem provjerenih načela i primjenom odgovarajućih tehnika, upravljanje zaštićenim područjima se može svakako promatrati kao specifični slučaj menadžmenta na koji se mogu primijeniti svi temeljni principi menadžmenta. S druge strane, upravo uvažavanje specifičnosti ciljeva koje treba ostvariti u upravljanju zaštićenim područjima zahtijeva da se svaka od osnovnih funkcija menadžmenta: (1) *planiranje*, (2) *organiziranje*, (3) *kadrovsko popunjavanje*, (4) *vođenje i motiviranje* i (5) *nadzor i kontrola*, u domenu upravljanja zaštićenim područjem, realizira kroz mnoge posebnosti, kako u smislu principa, tako i korištenih tehnika menadžmenta.

Osnovne funkcije upravljanja zaštićenim područjem su kako slijedi:

- funkcija izvršnog rukovođenja zaštićenim područjem;
- funkcija vrednovanja, zaštite i očuvanja zaštićenog područja;
- funkcija nadzora zaštićenog područja;
- funkcija promocije i prezentacije zaštićenog područja;
- funkcija organizacije posjećivanja zaštićenog područja;
- funkcija korištenja zaštićenog područja (*npr. rekreacija, turizam i ugostiteljstvo*);
- funkcija tehničkog održavanja zaštićenog područja;
- funkcija zajedničkih poslova u upravljanju zaštićenim područjem.

Razlozi zbog kojih se upravlja zaštićenim područjem mogu se svrstati u sljedeće potrebe:

- zaštita divljeg svijeta,
- očuvanje ekosistema,
- naučna istraživanja,
- turizam i rekreacija,

- edukacija,
- očuvanje kulturnih i tradicionalnih karakteristika,
- zaštita kulturno historijskog nasljeđa.

Očuvanje stabilnosti eko sistema, biodiverziteta ekosistema, genofonda, te divljih vrsta flore i faune, zaštita pejzažnih vrijednosti i očuvanje specifičnih prirodnih obilježja, razvoj fizičke i duhovne rekreacije, razvoj uravnoteženog turizma, doprinos dobrobiti lokalnoj i široj zajednici ciljevi su koji se trebaju pratiti i razvijati u zaštićenim područjima.

6.5.2 SWOT analiza upravljanja zaštićenim područjima

Pomoću metode SWOT analize identificiraju se faktori internog i eksternog okruženja odnosno snage, slabosti, prilike i prijetnje najuže vezane za upravljanje zaštićenim područjima u FBiH. U tom smislu rezultati SWOT analize koriste se kao jedan od putokaza i polazišta u postavljanju organizacije upravljanja, ali i okvir za širu raspravu u pogledu uređenja i razvoja pojedinih funkcija zaštićenih područja.

SWOT analiza predstavlja metodu na temelju čijih se spoznaja želi uspostaviti ravnoteža između internih sposobnosti i eksternih mogućnosti. Ona je skup analitičkih metoda kojima se uspoređuju vlastite snage i slabosti sa mogućnostima i opasnostima koje se opažaju u okruženju. U okviru odnosnog zadatka, koncept SWOT analize se koristi za procjenu koliko je u upravljanju zaštićenim područjem moguće iskoristiti postojeće vrijednosti i mogućnosti, te da li se mogu preusmjeriti i angažirani resursi i sredstva da se iskoriste prilike i izbjegnu opasnosti.

Analizom i predviđanjem internih mogućnosti i potencijala identificiraju se ključne snage, odnosno karakteristike na temelju kojih se stječu uvjeti za poslovnu učinkovitost i dostizanje konkurentne prednosti, dok je zadatak učesnika u razvoju da ojačaju snage i mogućnosti profiliranjem kroz planove i programe razvoja, a eliminiraju i minimiziraju ograničenja i prijetnje.

6.5.3 Analiza eksternog okruženja

Tablica 5. Komponente eksternog okruženja

FAKTOR EKSTERNOG OKRUŽENJA	UTICAJ NA ZAŠTIĆENO PODRUČJE
POLITIČKA STABILNOST OSNIVAČA	<i>Izražena nestabilna politička situacija koja u ekstremnim slučajevima može imati negativnog utjecaja na odnos državnih institucija prema zaštićenim područjima</i>
PRAVNA REGULATIVA, ODNOSNO EFIKASNOST PRAVNOG SISTEMA RADI ZAŠTITE POSLOVANJA	<i>neusklađenost Zakona o zaštiti prirode i Zakona o proglašenju zaštićenih područja sa ostalim zakonima koji imaju utjecaja na upravljanje zaštićenim područjem</i>
OPĆE STANJE EKONOMIJE U OKRUŽENJU (INFRASTRUKTURNI RESURSI, MONETARNA I FISKALNA POLITIKA)	<i>ekonomska situacija nestabilna, što značajno može utjecati na nivo finansiranja upravljanja zaštićenim područjima od strane državnih institucija</i>
UTICAJ INTERESNIH GRUPA	<i>Različiti zahtjevi interesnih grupa prema zaštićenom području</i>

Bitne komponente eksternog okruženja i utjecaje istih na zaštićena područja u FBiH dajemo u sljedećem tabličnom pregledu:

Imajući u vidu da na upravljanje zaštićenim područjima od svih faktora eksternog okruženja interesne grupe imaju najizraženiji utjecaj, u nastavku dajemo širu elaboraciju vrsta, mogućih konflikata između interesnih grupa i načina rješavanja istih.

Upravljanje zaštićenim područjem često podrazumijeva djelovanje u smjeru bavljenja s interesnim grupama u širokom rasponu. Upravljač zaštićenog područja stoga treba posjedovati mnoge vještine, kombinirajući ulogu znanstvenika, policajca, socijalnog radnika, učitelja, političara, administratora, ekonomista i diplomata. Uz mnoge odgovornosti, upravljači zaštićenih područja mogu biti preopterećeni i često u situaciji da moraju reagirati na suprotstavljene i pokatkad bespotrebne zahtjeve, te stoga trebaju djelovati proaktivno u cilju efikasnog upravljanja zaštićenim područjem.

Interesne grupe su one koje imaju neposredan, značajan i specifičan interes za određeno područje ili prirodne resurse, i to:

- *Interesne grupe su obično svjesne svojih vlastitih interesa za upravljanje područjem ili prirodnim resursima.*
- *Interesne grupe obično posjeduju specifično znanje i vještine za takvo upravljanje, i u mogućnosti su koristiti se njima.*
- *Interesne grupe su obično voljne uložiti specifična sredstva za takvo upravljanje.*

U sljedećem pregledu identificiraju se sve interesne grupe koje su zainteresirane za participaciju u upravljanju zaštićenim područjima:

Tablica 6. Interesne grupe

Interesne grupe
<i>Lokalne ustanove nadležne za upravljanje područjem</i>
<i>Lokalna uprava</i>
<i>Državna uprava</i>
<i>Savjetodavna tijela</i>
<i>Šumarsko poduzeće na čijem području se nalazi zaštićeno područje</i>
<i>Lokalni odbori unutar ili u blizini parka</i>
<i>Vlasničke skupine ili udruženja lokalnih zemljoposjednika</i>
<i>Regionalno stanovništvo, npr. stanovnici obližnjih gradova</i>
<i>Nacionalno stanovništvo, npr. domaći turisti</i>
<i>Međunarodna zajednica, npr. inozemni turisti</i>
<i>Nevladine organizacije - lokalne, nacionalne, međunarodne</i>
<i>Škole, fakulteti, muzeji i istraživačke institucije</i>
<i>Privatni sektor, npr. poduzetnici, privatna poduzeća, turističke organizacije, poduzeća koja se bave eksploatacijom prirodnih resursa</i>
<i>Mediji, npr. novinari, TV postaje</i>
<i>Vjerske zajednice</i>
<i>Međunarodne donatorske agencije, npr. Svjetska banka</i>

Između raznih interesnih grupa u određenoj mjeri postoje konflikti koji se nastoje pomiriti u procesu upravljanja zaštićenim područjem, a najčešći konflikti su:

- *konflikti između različitih rekreacijskih grupa;*
- *konflikti prouzrokovani prevelikom posjetom zaštićenih područja;*
- *konflikti prouzrokovani različitom upotrebom (namjenom) zaštićenih područja;*
- *konflikti između rekreacijskih i ostalih interesnih grupa;*

- *konflikti između rekreacije i zaštite prirode.*

Najintenzivniji konflikti se javljaju između rekreacijskih i ostalih interesnih grupa, kao i između samih rekreacijskih grupa. Prevelika ekspanzija određenih rekreacijskih aktivnosti podrazumijeva ometanje aktivnosti drugih interesnih grupa. Česte su i pritužbe od strane organizacija za zaštitu okoline koje se odnose na neodgovoran odnos osoba koje upražnjavaju rekreaciju prema okolini i prirodi.

Najveći problem je to kako pomiriti potrebu za očuvanjem prirodnih staništa s obavljanjem raznovrsnih turističko-rekreacijskih aktivnosti. Stoga je razvoj turizma i rekreacije aktivnost koja mora biti detaljno planirana u pogledu prostora, vrste aktivnosti i broja posjetitelja te stalno praćena kako bi se na vrijeme izbjegli mogući negativni učinci. Zato je potrebno izraditi poseban plan posjećivanja pojedinih lokacija.

Ovakvo stanje je uzrokovano nepostojanjem koncepta učesničkog pristupa u planiranju upravljanja zaštićenim područjima.

Planiranje upravljanja zaštićenim područjem treba se bazirati na principu pune participacije svih interesnih grupa. Naime, oni koji upravljaju područjem trebali bi se usko uključiti u izradu plana. Plan im ne smije biti dostavljen kao gotov dokument konsultanata i uprave. Oni sa znanstvenim, administrativnim ili tehničkim zanimanjem ili strukom, kao i lokalne interesne grupe je potrebno uključiti kako bi pridonijeli procesu planiranja.

Prednosti ovakvog procesa su, između ostalog, bolje razumijevanje stavova različitih interesnih grupa, povećanje svjesnosti interesnih grupa u smislu problema, sredstava i mogućnosti. U svakom slučaju, uključivanje interesnih grupa u proces upravljanja zaštićenim područjem jača podršku provedbe planova od strane istih. Važno je napomenuti da participacija interesnih grupa podrazumijeva kompromise u ciljevima zaštite, pri čemu usmjeravanje na proces sudjelovanja interesnih grupa može oslabiti usmjerenost na tehnička pitanja.

6.5.4 Analiza internog okruženja

Bitne komponente internog okruženja i karakteristike istih u zaštićenim područjima u FBiH dajemo u sljedećem tabličnom pregledu:

Tablica 7. Komponente internog okruženja

FAKTOR INTERNOG OKRUŽENJA	UTICAJ NA ZAŠTIĆENO PODRUČJE
MENADŽMENT, ODNOSNO VIZIJA, MISIJA, POLITIKA I CILJEVI RAZVOJA	<i>Entuzijizam upravljača, nedostatak strateškog planiranja</i>
ORGANIZACIJSKA STRUKTURA I POSLOVNA KULTURA	<i>Nedovoljno iskustvo po pitanju upravljanja zaštićenim područjima</i>
MARKETING U SMISLU PROMOCIJE DJELATNOSTI I USLUGA	<i>Nedovoljan promocija zaštićenih područja</i>
FINANSIJE U SMISLU STABILNOSTI, TE INVESTICIJSKIH MOGUĆNOSTI I PRILIKA	<i>Nedovoljni i nestabilni izvori finansiranja</i>
KADROVI U SMISLU PLANIRANJA I ODABIRA KADROVA, MOTIVIRANJA, DODATNE ILI CILJANE EDUKACIJE	<i>Nedovoljna uključenost šumarskih stručnjaka u upravljanju i rukovođenju zaštićenim područjima</i>
INFRASTRUKTURA U SMISLU MATERIJALNIH RESURSA (ZGRADE, VOZILA, KOMUNIKACIJE I DR.)	<i>Nedovoljno razvijena infrastruktura</i>

Ovdje je važno napomenuti da, obzirom da se u najvećem broju slučajeva zaštićena područja svojim većim dijelom nalaze na teritoriji koje pripadaju šumama i šumskom zemljištu, nameće se potreba neophodnosti uključivanje šumarskih stručnjaka prilikom izrade planova upravljanja i gospodarenja zaštićenim područjima, što je u dosadašnjoj praksi uglavnom skoro u potpunosti bilo marginalizirano.

Tablica 8. SWOT tablica

SNAGE ILI PREDNOSTI	SLABOSTI ILI NEDOSTACI
▪ Očuvan vrsni i genetički biodiverzitet šumskih ekosistema ▪ Solidan nivo biološko-tehničkih znanja šumarskih stručnjaka ▪ Tehničko tehnološka osposobljenost šumarskih institucija za upravljanje ZP ▪ Spremnost šumarskih poduzeća da gospodare šumama (uključujući ZP) na principima integralnog multifunkcionalnog šumarstva ▪ Dobri potencijali za razvoj turizma i rekreacije na temelju prirodnih ljepota i okoliša ▪ Važna uloga šumarstva u razvoju ruralnih područja i lokalnoj ekonomiji	▪ Nedovoljni i nestabilni izvori finansiranja ▪ Nepostojanje naučno utemeljene metodike za TEV šumarstva ▪ Nedovoljan nivo komunikacijskih socioloških znanja šumarskih stručnjaka ▪ Nepoznavanje i neuvažavanje osnovnih principa struke i nauke u gospodarenju šumom u zaštićenim područjima ▪ Nedovoljno razvijena infrastruktura u šumskim područjima ▪ Odsutnost dugoročne institucionalne vizije i misije (strateškog planiranja) upravljača ZP ▪ Izostanak adekvatne finansijske podrške osnivača, javnosti i šire DPZ ▪ Izostanak suradnje i konflikti između šumarskih poduzeća i upravljača ZP ▪ Loša stručna i kadrovska struktura upravljača zaštićenih područja ▪ Nedovoljna informiranost građana o ciljevima i mjerama upravljanja (katastrofalan PRIAR)
PRILIKE ILI ŠANSA	PRIJETNJE ILI OPASNOSTI
▪ EU integracioni procesi ▪ Zainteresiranost društvene zajednice za formiranje novih ZP i zaštitu biodiverziteta ▪ Promjene u obrascu zahtijeva društva prema prirodnim resursima ▪ Kreiranje edukacionih programa u cilju popularizacije i promocija zaštićenih područja i podizanje svijesti građana ▪ Diversifikacija i unapređenje poslovno proizvodnog portfolia šumarskih poduzeća ▪ Nepodijeljena podrška javnosti, lokalnih zajednica, NGO i građana za formiranje ZP i očuvanju biodiverziteta ▪ Razvoj lokalne ekonomije i mogućnost zapošljavanja (seoski turizama, ekoturizam, suveniri, organska hrana ▪ Mogućnost unapređenja političkih odnosa (međuentitetskih i među državnih) na bazi učesničkog upravljanja zaštićenim područjima ▪ Mogućnost suradnje privatnog i javnog sektora ▪ Uključivanje u znanstveno-stručne projekte i programe ▪ Mogućnost apliciranja za finansiranje projekata kod međunarodnih fondova (zaštita biodiverziteta, ruralni razvoj, itd.)	▪ Gubici i slabljene lokalne ekonomije (gubitak radnih mjesta u šumarstvu i industriji) ▪ Isključivanje šumarskih stručnjaka i šumarskih institucija iz procesa formiranja i upravljanja ZP ▪ Loš imidž šumarske struke u javnosti ▪ Snažan utjecaj etnonacionalnih politika i moćnih lokalnih interesnih grupa i lobija na formiranje i upravljanja zaštićenim područjima ▪ Kriminalne aktivnosti u procesu formiranju i upravljanju ZP (divlja gradnja, privatizacija, uzurpacije, malverzacije) ▪ Politička nestabilnost i ekonomska stagnacija u bliskom okruženju ▪ Mogućnost smanjenja resursne osnove za šumarsko poslovanje formiranjem ZP ▪ Moguće negativne posljedice na lokalno stanovništvo (nemogućnost ispaše, sakupljanja sporednih proizvoda, itd), te gubitka soc-kulturološkog nasljeđa. ▪ Neispunjenje i nepoštivanje ključnih razloga formiranja ZP (nepoštivanje planskih i strateških dokumenata)

6.5.5 Iskustva upravljanja zaštićenim područjima iz bližeg okruženja

Analizom upravljanja zaštićenim područjima u zemljama neposrednog okruženja (Hrvatska, Srbija), iako su iste izvršile značajnija izdvajanja površina u zaštićena područja u odnosu na FBiH, osnovne karakteristike upravljanja zaštićenim područjima se mogu sažeti u osnovnoj stavci da zemlje u bližem okruženju također imaju značajnih problema u upravljanju zaštićenim područjima koje se ogledaju u lošem sistemu upravljanja, nadzora i održavanja zaštićenih područja prirode, nedovoljnih sredstava za finansiranje zaštićenih područja, kao i nedovoljna suradnja sa interesnim grupama. Može se reći da je u svim zemljama okruženja odnos države prema zaštićenim područjima

gotovo identična, naime, države nastoje da što veći broj korisnika eliminiraju sa državnog budžeta ili dolazi do stalnog umanjenja finansijskih sredstava koja se izdvajaju za upravljanje zaštićenim područjima. Ovakav odnos prisiljava upravitelje zaštićenim područjima da iznalaze druge moguće izvore finansiranja, koji su u najvećoj mjeri u suprotnosti sa osnovnim načelom i svrhom kada je riječ o funkciji i značaju zaštićenih područja.

U nastavku pobliže dajemo značajke upravljanja zaštićenim područjima u Hrvatskoj i Srbiji.

Hrvatska

Nacionalne parkove i parkove prirode u Hrvatskoj pogađaju neki problemi opšte naravi - npr. nepostojanje prostornih planova zaštićenih područja, a paralelno s time ni planova upravljanja, slaba ekološka osviještenost predstavnika lokalne samouprave zbog čega dolazi do različitih vizija gospodarenja i zaštite, konflikti s lokalnim stanovništvom zbog promjene u gospodarenju prostorom, pretjeran turistički promet, opasnost od onečišćenja povezana s širim ekološkim prilikama - ali i neki specifični problemi, karakteristični za pojedini nacionalni park ili park prirode.

Jedan od velikih problema jest i problem finansiranja. Naime, javne ustanove koje provode zaštitu u zaštićenim područjima često su prisiljene posloovati na tržišnim osnovama pa se pritom u drugi plan stavljaju primarni razlozi njihova postojanja: zaštita prirode i edukacija, a u prvi plan dolaze razvijanje turizma, promocija, itd. Razlog tome jeste namjera države da po svaku cijenu smanji broj korisnika državnog proračuna, pa je priljev sredstava iz državne blagajne za funkcioniranje javnih ustanova sve manji. Shodno tome, novac iz proračuna najčešće je dovoljan samo za isplate plata zaposlenih u javnim ustanovama nacionalnih parkova i parkova prirode, dok za konkretne projekte zaštite prirode i edukacije posjetitelja nema sredstava.

Kao problem pojavljuje se i prevelika zastupljenost političara u upravnim tijelima nacionalnih parkova i parkova prirode, kao i u nadležnom Ministarstvu kulture i njegovom Odjelu za zaštitu prirodnih vrijednosti. Većim udjelom stručnjaka u tim tijelima svakako bi se doprinijelo kvalitetnijem gospodarenju zaštićenih područja.

Poznata je tvrdnja o korelaciji veličine zaštićenih površina i društveno-privredne razvijenosti države. Nema sumnje da paralelno s porastom standarda jačaju želje i objektivne mogućnosti za zaštitu prirode, kao i ukupna ekološka svijest stanovništva, ali takve apriorne konstatacije ipak treba uzeti s rezervom. Naime, značaj socioloških funkcija šuma pomalo raste u Hrvatskoj kao rezultat procesa certifikacije, rastućih pritisaka od korisnika, razvoja turizma, te procesa približavanja Evropi.

Stanje postojeće infrastrukture u Hrvatskoj nije na zadovoljavajućem nivou, iako se u posljednje vrijeme primjećuju značajni pomaci, posebno u šumama u blizini većih urbanih sredina. Također se u posljednjih par godina nakon osnivanja javnih ustanova za upravljanje zaštićenih prostora puno radi na opremanju tih prostora različitim rekreacijskim i edukacionim elementima.

Srbija

Upravljanje zaštićenim područjima u Srbiji odlikuje neadekvatna regulativa u oblasti imovinsko - pravnih odnosa (planske dokumentacije sa relevantnim zakonima), kao i

nepostojanje jasnijih kriterijima za primjenu u praksi (primjer zamjene zemljišta), kako bi se ublažio pritisak i smanjila prijetnja na resurse zaštićenih prirodnih područja. Nadalje, nedostatak finansijskih resursa je najizraženiji problem u upravljanju zaštićenim područjima u Srbiji. On višestruko utiče na sve kapacitete za upravljanje, pa je neophodno strateški pristupiti rješavanju ovog problema. Također, suradnja sa lokalnom zajednicom u upravljanju zaštićenim područjima pokazala se slabom u većini ovdje procjenjivanih aspekata, kao što je komunikacija i informiranje, podrška ciljevima upravljanja i kao naročito važno, učešće zajednice u odlučivanju. Istovremeno, postoji relativna zatvorenost i kod upravljača i kod zajednice, uslijed nedostatka prakse razmjene informacija i zajedničkog planiranja.

U pogledu organizacionih i kadrovskih pitanja, upravljanje zaštićenim područjima u Srbiji odlikuju neadekvatni organizacioni kapaciteti i prepoznata je potreba za zapošljavanjem i obukom kadrova na sistemskoj osnovi. Također, evidentna je i slaba dostupnost rezultata naučnih istraživanja kao i podataka nacionalno relevantnih institucija upravljačima zaštićenih područja.

6.5.6 Ključni problemi upravljanja zaštićenim područjem

Ključni problemi dosadašnjeg upravljanja zaštićenim područjima se mogu sumirati u dvije osnovne kategorije, iz kojih proizlaze ostali problemi odnosno slabosti funkcije upravljanja:

- Neusklađenost Zakona o zaštiti prirode i Zakona o proglašenju zaštićenih područja sa ostalim zakonima koji imaju utjecaja na upravljanje zaštićenim područjem.
- Nestabilni i nedovoljni izvori finansiranja.

Temeljem nalaza SWOT analize zaključuje se o prioritetima i aktivnostima na koje treba obratiti pažnju pri utvrđivanju i projektiranju upravljanja. Iako odnosna tematika zahtijeva kompleksnu analizu, već i jednostavna interpretacija nalaza ukazuje da su za model upravljanja ključne mjere:

- hitna izrada i donošenje plansko-razvojnih dokumenata u cilju osiguranja dugoročne vizije i misije upravljanja i razvoja zaštićenim područjima na nivou FBiH;
- osiguranje stabilnih izvora finansiranja;
- neophodnost participativnog pristupa u izradi planova upravljanja zaštićenim područjima;
- uključivanje širokog spektra stručnjaka različitih profila u izradu planova upravljanja zaštićenim područjima, sa naglaskom na neophodnost značajnijeg prisustva kadra iz oblasti šumarske nauke i struke;
- kadrovsko jačanje i edukacija uposlenika na sistemskoj osnovi;
- jačanje promocije zaštićenih područja i dr..

Također je bitno napomenuti činjenicu da kako svi nalazi i navodi nemaju jednaku "težinu", dodatnom analizom svakog nalaza se određuje vjerojatnost njegove realizacije i snaga utjecaja na ukupne ciljeve upravljanja.

Nadalje, naznačene prilike i prijetnje iz okruženja, te identificirane snage i slabosti, osim u projektiranju modela upravljanja, mogu biti koristan instrument za provjeru ostvarivanja ciljeva upravljanja na godišnjoj, ali i dugoročnoj osnovi.

6.6 PRIJEDLOG OPTIMALNIH I JASNIH PROCEDURA I ALATA UZ OSIGURANJE UČESNIČKOG PRISTUPA KOD POSTUPAKA IZDVAJANJA I UPRAVLJANJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA

Od Deklaracije iz Rio de Janeiro 1992. godine uključivanje lokalnih zajednica u upravljanje i planiranje očuvanja biodiverziteta postao je široko prihvaćen princip rada upravitelja i planera u očuvanju diverziteta. I pored rečenog na samom terenu u FBiH postoje određeni problemi koji proizlaze iz zakonskih nedorečenosti.

Ipak Zakonom o Zaštiti prirode FBiH to je malo drugačije formulirano što se može vidjeti iz članka 30, 31 i 32 tog zakona, te se iz izdvajanja i upravljanja isključuje lokalna zajednica. Čak se zakonom o zaštićenom području predviđaju ograničenja aktivnosti lokalne zajednice u prelaznom periodu tokom uspostave zaštićenog područja. Zato u prilogu dajemo nabrojane članke Zakona o zaštiti prirode, Članak 30., Članak 31., Članak 32.,

Djelatnosti i njihova djelovanja na zaštićenom području, propisom iz članka 30., st. 8. i 10. ovoga zakona mogu se odrediti zabrane i ograničenja radi ispunjavanja ciljeva upravljanja.

Zakon o šumama nije tretirao ovu problematiku te se nećemo osvrnuti na njega.

6.6.1 Osiguranje učesničkog pristupa kod postupaka izdvajanja ZP

Da bi se u narednom periodu osigurao dobar učesnički pristup u postupcima izdvajanja potrebno je to prije svega osigurati u zakonskoj legislativi.

Iako prema proceduri za izdvajanje ZP koju je prihvatilo Ministarstvo okoliša i turizma imamo izravan kontakt sa lokalnim zajednicama kroz razne vidove kampanje, edukacijske skupove, okrugle stolove i javne rasprave, ipak ostaju brojne nedorečenosti.

Stoga treba regulirati posredovanje u konfliktu interesa. Prije svega jer se lokalna zajednica plaši zabrana uslijed proglašenja zaštićenih područja (zabrana ispaše, sječe, lova...). Tako se predlagači moraju staviti u funkciju zaštite prirode, ali i da istodobno štite lokalne interese, i vrijednosti. To se može postići aktivnim učešćem u određivanju granica zaštićenih područja, zatim određivanju zona sa različitim režimima zaštite: od strogo zaštićenih centralnih zona do periferija sa manjim stupnjem zaštite i elaboriranim prijedlogom razvojnih šansi za lokalno stanovništvo.

Kada je u pitanju učesnički pristup šumarskih poduzeća u izdvajanju ZP, on je isto zanemaren izuzev ako poduzeća ne pokrenu sama inicijative za zaštitu. Također ovo je potrebno regulirati zakonskom regulativom. U protivnom ćemo imati stalni konflikt jer se šumarska poduzeća u potpunosti zaobilaze. Također da bi se ovo izbjeglo, poduzeća treba da rade svoje planove u vezi pokretanja inicijativa za izdvajanje zaštićenih područja, ali da bude s njima gospodareno na sektorskom principu u okviru samog poduzeća, jer se na taj način mogu izbjeći konflikti.

Temeljem rečenog, prvi korak koji bi se poduzimao u okviru osiguranja učesničkog pristupa ogledao bi se u konsultaciji javnosti i identifikacija učesnika s namjerom da se identificiraju svi relevantni učesnici, bilo da su neposredno vezani ili su iz regiji te da se identificiraju prioriteta u izdvajanju ZP uz aktivno učešće svih zainteresiranih strana. Ovaj je korak ključan, treba da se provodi paralelno s osiguranjem vizije ZP i čini temelj za pripremu sastanka s učesnicima i intervju. Kako bi se ovaj korak olakšao, obično se napravi formular u kojem se mogu naći svi učesnici a treba da definira neka obilježja, kao i kategorije učesnika, te njihovu stvarnu zainteresiranost i uključenost u zaštitu diverziteta.

6.6.2 Osiguranje učesničkog pristupa kod upravljanja ZP

Upravljanje ZP je jedna veoma složena aktivnost, koja zahtijeva stalni učesnički pristup, posebno svih zainteresiranih strana. To znači da djelatnici u ZP koji rade na očuvanju diverziteta trebaju razviti tehnike i programe podizanja svijesti kako bi potakli sudjelovanje lokalne zajednice, privrednih subjekata (prije svega šumarskih poduzeća ako nije u pitanju sektorsko upravljanje u okviru istih) u svim aspektima svog rada – posebno kada je u pitanju planiranje razvoja ZP. Da bi se potaklo veće poštivanje lokalnih zajednica, svijest o njihovoj istinskoj vezi s prirodom i poštivanje održive prakse koju su mnogi od njih upražnjavali, potrebno je s istim ostvariti stalni kontakt. Jedan od osnovnih vidova te komunikacije i učesničkog pristupa i zakonima propisana javna rasprava, prije no što prihvati bilo koji zakon ili studija, odnosno plan upravljanja biološkim diverzitetom. Ipak, navedene javne rasprave pružaju vrlo malo mogućnosti, i obično su planirane na samom kraju procesa planiranja i stoga se ne mogu smatrati istinskim sudjelovanjem javnosti u planiranju. Obično se nakon javnih rasprava vrlo malo toga mijenja u studijama i zakonima. Stoga je potrebno zakonski ustrojiti procedure sustavnog učesničkog pristupa u svim fazama upravljanja ZP.

Kako bi se osiguralo odgovarajuće sudjelovanje javnosti u izradi plana upravljanja ZP, važno je uključiti sve učesnike već na samom početku procesa. Ovo uključuje i zaposlenike u parkovima, šumarijama, ministarstvima, upravama, koji bi trebali sudjelovati u osmišljavanju vizije. Na taj bi se način ostvario prvi korak ka „unutarnjem“ sudjelovanju. Nužno je stoga potaknuti sudjelovanje širokog kruga djelatnika u svim važnim koracima upravljanja.

Kako bi javnost i svi učesnici bili obaviješteni o aktivnostima vezanim uz proces upravljačkog planiranja u ZP, nužno je organizirati sustavno informiranje o svim poduzetim aktivnostima. Takvu komunikaciju s učesnicima može postići na različite načine:

- Održavanjem konferencije za štampu,
- Distribucijom letaka i plakata za informiranje javnosti,
- Medijskim obavijestima uključujući intervju u lokalnim medijima i člancima u lokalnim novinama.

Ipak ako se ovo bolje proanalizira to je u većini slučajeva jednosmjerno komuniciranje od ZP ka lokalnoj ili široj zajednici. Zato je potrebno stvoriti mehanizam kretanja informacija i zahtijeva od lokalne i šire zajednice, te privrednih subjekata ka upravljačima ZP.

Izbor najprikladnijeg načina ovisi o situaciji u i oko zaštićenog područja gdje pokušavamo provesti zaštitu diverziteta, te o razini obostrane komunikacije koja već postoji između tog ZP i učesnika.

Jedan od vidova komunikacije koja se može primijeniti je putem informativnog letka koji se koristi za informiranje stanovnika obližnjih sela o tekućem procesu izrade plana upravljanja. On treba da sadrži kratak opis procesa planiranja, predloženu viziju i poziv upućen svima koji su zainteresirani za sudjelovanjem u procesu. Tu je bitna i povratna informacija od strane lokalne i šire zajednice, te privrednih subjekata, te je važno da se na samom početku procesa odredi datum za završni javni sastanak, ili seriju manjih sastanaka, i obavijesti javnost na početku da će sva zabilježena pitanja biti prezentirana na tom javnom sastanku na kojem će ih svaki sudionik imati priliku komentirati ili dodatno raspraviti.

U skladu s posebnim potrebama, željama i očekivanjima različitih učesnika, ovi sastanci bi trebali da se održavaju pojedinačno, uključujući pojedine ciljne skupine ili javnost. Analiza učesnika će također uključivati individualni pristup različitim učesnicima, koji će se razlikovati od situacije do situacije.

Poseban vid komunikacije u ovom slučaju su intervjui (ankete) koji bi trebali da učesnicima daju osnovne spoznaje o planovima upravljanja, te da daju povratnu informaciju upravljačima ZP. To bi se odvijalo na sljedeći način:

Obavješćavanje učesnika:

- Pružiti kratak uvod u projekt.
- Obrazložiti zašto se sastanak organizira.
- Informirati o procesu izrade plana upravljanja, koracima (konsultacije, datum javnog sastanka, daljnji doprinos).
- Ne davati odgovore u ovom trenutku, već konsultirati sve dionike i prezentirati rezultate.

Interes učesnika u parku:

- Postojeće stanje u ZP.
- Buduća očekivanja od ZP.
- Glavni problemi u upravljanju ZP.
- Mogućnosti suradnje i održivog razvoja.

Glavni cilj pri tome je da se zabilježe sva mišljenja i prijedlozi kako bi se sakupile sve potrebne informacije za izradu plana upravljanja koji bi bio i u interesu lokalne zajednice i zainteresiranih poduzeća. Vrlo često imamo i kontroverzne izjave od strane različitih učesnika, a one mogu biti diskutirane i razjašnjene tokom javnih sastanaka na kojima svi imaju prilike sudjelovati u diskusiji, ili na nekom od odvojenih sastanaka.

Prilikom održavanja sastanaka potrebno se osigurati sa svim informacijama, a korisno je imati i određene pomoćne materijale, kao što su karte, kako bi se sva pitanja vezana uz određenu lokaciju u ili oko zaštićenog područja mogla odmah pokazati i označiti na karti. Nakon završenih konsultacija i sastanaka s učesnicima, pristupa se doradi ranije predloženog plana prema iskazanim potrebama učesnika tokom komunikacije s istim, kako bi se pripremili za javnu raspravu. Tom se prilikom različiti učesnici grupiraju u kategorije sa sličnim ili zajedničkim interesima, a teme i prijedlozi se pripreme posebno

za svaku kategoriju. Svaka se tema potom raspravlja s budućom upravom zaštićenog područja ili parka i kategorizira u tri grupe:

- Tema može biti i bit će predmetom plana upravljanja ZP.
- Tema će biti dalje istraжена od strane upravnog tima zaštićenog područja.
- Tema neće biti predmetom plana upravljanja jer nije umjesna, nije odgovornost ZP ili nije u skladu s postojećim zakonima regulativama.

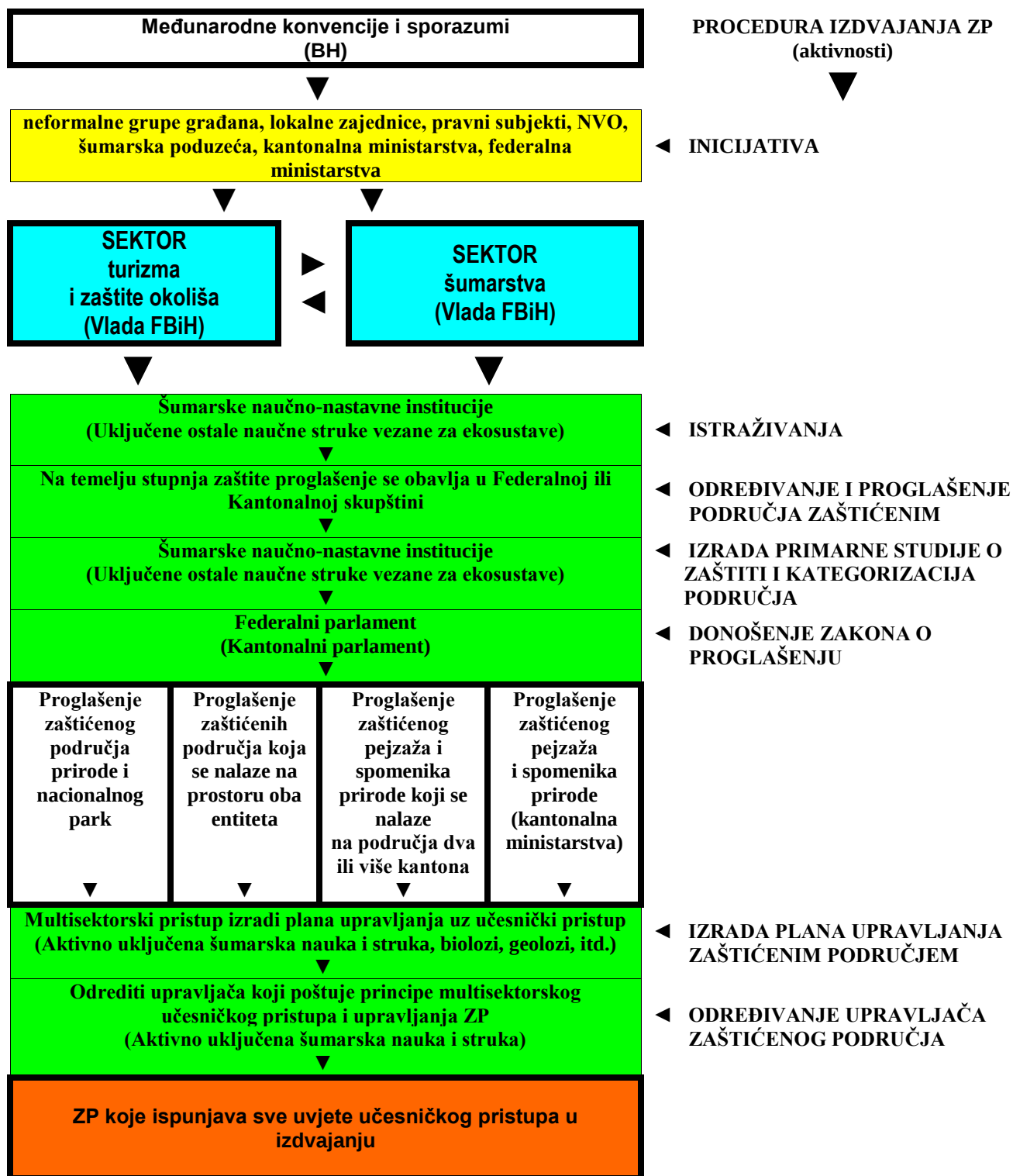
Rezultati koji su proistekli i ugrađeni u plan na temelju konsultacija s zainteresiranim učesnicima se predstavljaju na javnoj raspravi. Važno je unaprijed odrediti datum i povod sastanka kako bi svi zainteresirani mogli sudjelovati. Dodatno, institucionalnim učesnicima treba uputiti pismeni poziv. Na sastanku se, nakon uvoda u proces planiranja, detaljno predstavljaju sve zabilježene teme, koristeći karte ukoliko je potrebno. Ukoliko su teme i interesi zainteresiranih strana u sukobu s postojećim zakonima i regulativom, to treba naglasiti. Tokom rasprave se mogu pojaviti i dodatne teme koje, u tom slučaju, treba zabilježiti i dodati u evaluaciju proisteklu iz javnih komunikacija s zainteresiranim stranama.

Poseban vid učesničkog pristupa upravljanju bi bio formiranje stalne radne grupa od svih *zainteresiranih strana* (predstavnika lokalne zajednice i privrednih subjekata) koja bi, pored upravnog i nadzornog odbora, imala uvida u sve aktivnosti planiranja i upravljanja ZP, te bila odgovorna lokalnoj zajednici i privrednim subjektima. Ta radna grupa bi imala savjetodavnu ulogu u izradi planova.

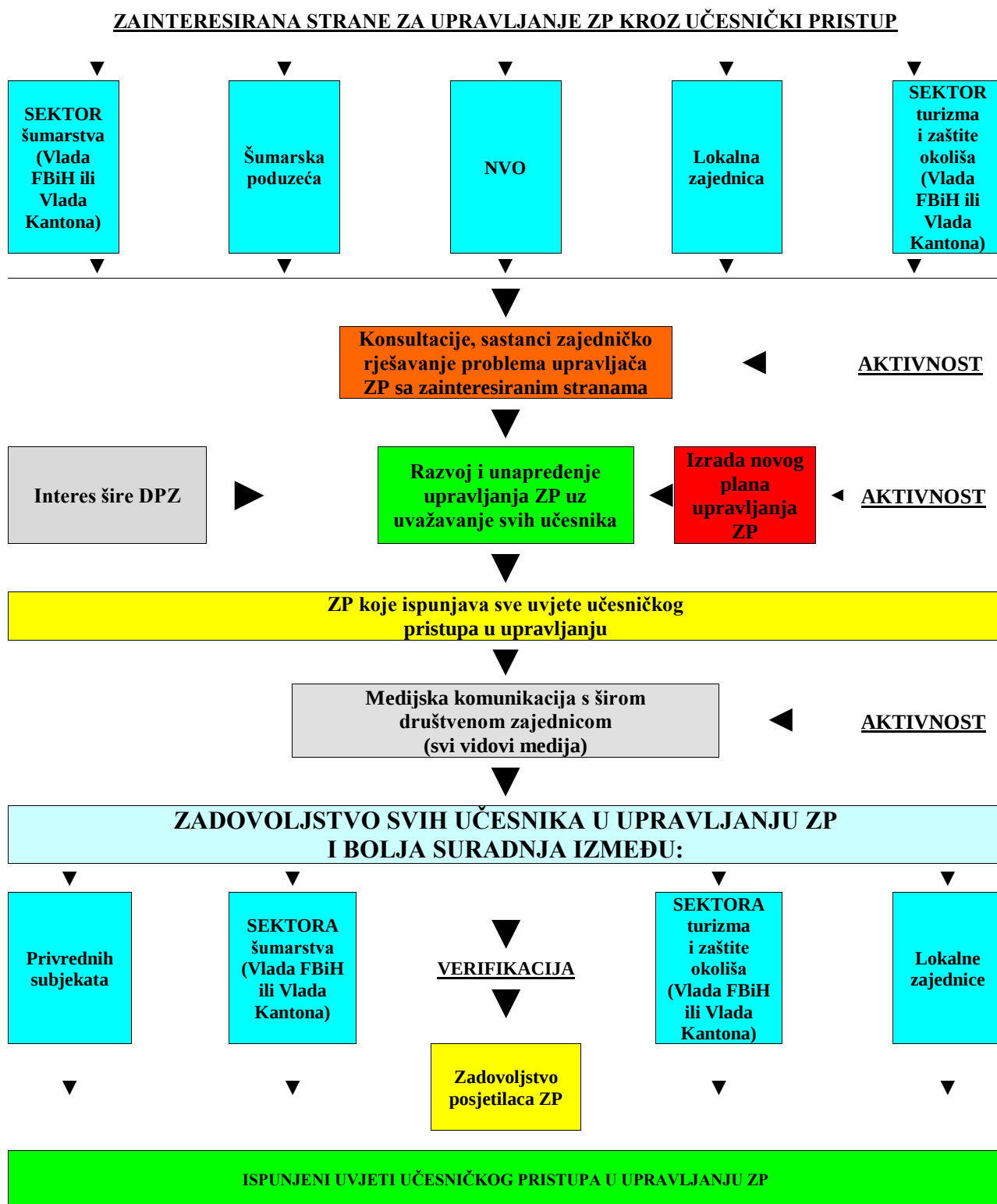
6.6.3 Prijedlog unapređenja učesničkog pristupa šumarske nauke i struke tijekom izdvajanja i upravljanja ZP

Kako su sve aktivnosti i procedure na izdvajanju ZP predviđene Zakonom o zaštiti prirode FBiH, uz marginalizaciju šumarske struke i nauke, to ovdje predstavljamo mogući učesnički pristup s aktivnim uključivanjem šumarske nauke i struke u aktivnosti na izdvajanju ZP:

Iz šeme 1 je jasno vidljivo da kompletna procedura izdvajanja ZP treba da je aktivno vođena od strane šumarske struke, koja je u ranije propisanim procedurama potpuno zanemarena. Temeljem toga bi bilo potrebno da se sam proces kandidiranja, odnosno inicijativa pokrenu u punoj suradnji sa šumarskim sektorom. U daljnjim fazama izdvajanja također je potrebno stalno aktivno učešće šumarskog sektora, prije svega kroz istraživanja koja treba da pokažu opravdanost izdvajanja, te u izradi primarne studije. Posebno je važno da šumarska struka bude nositelj izrade plana upravljanja, te da bude aktivno uključena u upravljanje ZP.

Šema 1. Prijedlog učesničkog pristupa u izdvajanju ZP

Šema 2. Prijedlog učesničkog pristupa u upravljanju ZP

Na temelju šeme 2, dat je prijedlog učesničkog pristupa upravljanju ZP. Za razliku od dosadašnje prakse koja vlada u našoj zemlji, gdje je šumarska struka potpuno isključena ili u krajnjem slučaju marginalizirana. Kroz upravljanje ZP treba aktivno uključiti kompletan šumarski sektor koji pokazuje interes, od ministarstava poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, do lokalnih šumarskih poduzeća, jer upravljanje ZP-om znači upravljanje i značajnim šumskim resursima.

Učesnički pristup u izdvajanju ZP

Problemi učesničkog pristupa:

- *Nepostojanje definiranog učesničkog pristupa kod izdvajanja u zakonskoj legislativi.*
- *Izrada studija za izdvajanje ZP u uskim interesnim grupama.*
- *Marginalizacija lokalne zajednice i privrednih subjekata.*
- *Stavljanje lokalnih zajednica i privrednih subjekata pred svršen čin.*
- *Neuvažavanje interesa šumarskih poduzeća i šumarskih stručnjaka,*
- *Stalni izvor konflikata sa šumarskom strukom.*
- *Neuvažavanje privatnog vlasništva.*

Mjere za unapređenje učesničkog pristupa:

- *Definiranje učesničkog pristupa u izdvajanju ZP kroz legislativu.*
- *Stvoriti pretpostavke za jače uključivanje lokalne zajednice u izdvajanje ZP,*
- *Aktivnije djelovanje šumarske struke u izdvajanju ZP.*
- *Uvažavanje šumarske struke,*
- *Uvažavanje privatnog vlasništva*

Učesnički pristup u upravljanju ZP

Problemi učesničkog pristupa:

- *Nepostojanje definiranog učesničkog pristupa kod upravljanja u zakonskoj legislativi.*
- *Upravljanje ZP je vezano za usku interesnu grupu.*
- *Marginalizacija lokalne zajednice i privrednih subjekata.*
- *Stavljanje lokalnih zajednica i privrednih subjekata pred svršen čin.*
- *Nemogućnost utjecaja na upravljanje od strane šumarskih poduzeća i šumarskih stručnjaka,*
- *Stalni izvor konflikata.*
- *Neuvažavanje privatnog vlasništva.*

Mjere za unapređenje učesničkog pristupa:

- *Transparentnost u upravljanju ZP,*
- *Uvažavanje šumarskih poduzeća,*
- *Uključivanje lokalne zajednice u donošenje odluka vezanih za upravljanje ZP,*
- *Angažiranje šumarske struke u rješavanju problema zaštite ZP,*
- *Dogovorno rješavanje konflikta,*
- *Uvažavanje vlasničkih prava*

6.7 ANALIZIRATI I RAZMOTRITI MOGUĆNOSTI INTEGRIRANOG ILI SEKTORSKOG UPRAVLJANJA DIVERZITETOM I ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

Potreba zaštite biodiverzita, prostorne raznolikosti i u njemu sadržanih ekosistema rezultirala je formiranje zaštićenih područja različitog nivoa i karaktera. Jedna od Ustavni odredbi je da ovlasti u donošenju zakona (tako i zakona o zaštiti prirode) imaju Federalne institucije, čije provođenje je kasnije svedeno na Kantone, a koordinirano od federalne vlasti.

Analizom projekata upravljanja zaštićenih područje na prostoru FBiH, Zakona o zaštiti prirode FBiH i dr. vidljivo je da ne postoji protok informacija i suradnja u funkcioniranju područja pod zaštitom, te su svi oblici zaštite prebačeni na razinu kantona. Shodno naprijed navedenom, na području Kantona Sarajevo osnovana je institucija za upravljanje zaštićenim područjima, ali je od toga prošao kratak vremenski rok da bi se mogao donositi bilo kakav zaključak. Za druge kantone ne postoje podaci niti naznake formiranja ovakve institucije.

Iz tog razloga osvrnut ćemo se na ranija iskustva formiranja zaštićenih područja, tačnije na iskustva KŠPD „Sarajevo-šume“ koje je bilo prvi upravljač zaštićenim područjima „Bijambare“ i „Skakavac“, kao dobar primjer sektorskog upravljanja.

6.7.1 Sektorsko upravljanje zaštićenim područjima

Na osnovu Ustava Kantona Sarajevo, Zakona o zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa i Zakona o prostornom uređenju, Skupština Kantona Sarajevo je 2002. godine donijela Odluku o proglašenju šireg područja vodopada Skakavac, ukupne površine 1.430,7 ha spomenikom prirode (Odluka Skupštine Kantona Sarajevo, 2002). Skupština Kantona Sarajevo donijela je 2003. godine Zakon o proglašenju zaštićenog pejzaža „Bijambare“, ukupne površine 367,36 ha (Službene novine Kantona Sarajevo, 2003). Ovim dokumentima su utvrđene granice obuhvata, kategorija zaštićenih područja, zoniranje prostora, mjere zaštite, intervencije u zaštićenim područjima, korištenje prirodnih vrijednosti i upravljanje istim, a sve u cilju zaštite specifičnih prirodnih obilježja. Oba navedena područja sadrže tri zaštitne zone: zonu nukleusa, pufersku zonu i tranzicijsku zonu, koje čine osnovne vrijednosti hidrološke, geološke, florističke i vegetacijske raznolikosti. Navedena zaštićena područja namijenjena su prvenstveno edukaciji, naučno-istraživačkom radu, turizmu i rekreaciji stanovništva. U skladu sa utvrđenom kategorizacijom, planom upravljanja i programom prostorne organizacije, Kantonalno Ministarstvo prostornog uređenja i okoliša je povjerilo upravljanje ovim područjima Kantonalnom šumsko-privrednom društvu „Sarajevo-šume“.

Novi zadaci i potreba koordinacije rada između pojedinih sektora i službi unutar privrednog društva „Sarajevo-šume“, podrazumijevali su i izmjenu postojeće organizacione strukture. U cilju upravljanja zaštićenim područjima, formirana je posebna organizaciona jedinica pod nazivom "Sektor za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene". Vertikalno subordinirana rukovodnoj strukturi privrednog društva (tehničkom direktoru) i horizontalno koordinirana sa ostalim sektorima privrednog društva, ova

organizaciona jedinica obuhvata tri službe: Službu za zaštićena područja, Službu za ekologiju i prostorno uređenje te Službu za specijalne namjene. Sektor za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene ima jasno definirane ciljeve kao i aktivnosti pomoću kojih ih nastoji ostvariti (Tablica 11.).

Tablica 9. Ciljevi upravljanja i aktivnosti Sektora za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene

CILJEVI	AKTIVNOSTI
Očuvanje i zaštita biodiverziteta, postojećih ekosistema, te divljih vrsta flora i faune	Uspostava službe nadzora Monitoring zdravstvenog stanja i kapaciteta prihvata ekosistema
Zaštita izvornog stanja i očuvanje specifičnih prirodnih obilježja	Uspostava službe nadzora Monitoring prostora
Sprečavanje degradacijskih procesa	Uspostava službe nadzora Monitoring prostora
Razvoj fizičke i duhovne rekreacije fokusiran na okolišne, društvene, kulturne i ekonomske kriterije održivosti	Informiranje i edukacija posjetilaca o značaju prostora, te razvijanje osjećaja odgovornosti prema prirodnim vrijednostima
Doprinos dobrobiti lokalne zajednice	Podsticaji obrazovnih i naučnih aktivnosti, te promocija lokalnih proizvoda i usluga uz uvažavanje kulturne tradicije prostora

Aktivnosti upravljanja zaštićenim područjima se uglavnom finansiraju od strane kantonalnog Ministarstva nadležnog za poslove prostornog uređenja i okoliša kao i od drugih subjekata (pojedine općine i gradska uprava grada Sarajeva, vlada Kantona Sarajevo, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH, Kantonalna šumska uprava itd.). Potrebna finansijska sredstva neophodna za provođenje spomenutih aktivnosti se osiguravaju iz kantonalnog Fonda za zaštitu okoliša, odnosno iz budžeta Kantona Sarajevo. Neovisno od toga, Sektor za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene nastoji osigurati sto veći nivo samoodrživosti. U tom smislu se kontinuirano pripremaju i kandidiraju za finansiranje i sufinansiranje različiti projekti iz područja prostornog uređenja i zaštite okoliša. Spomenuti projekti podrazumijevaju aktivnosti na uređenju zaštićenih područja, obilježavanju njihovih granica, osiguranju sigurnosnih mjera i sigurnog pristupa, postavljanju odmorišta i adekvatnog šumskog mobilijara, izgradnji edukacionih staza itd. Na taj način je u ukupno ostvarenom prihodu privrednog društva Sarajevo šume u 2004. godini, prihod od drugih institucija po osnovu spomenutih projekata iznosio 1.666.151 KM odnosno 10,7% ukupnog prihoda, prema izvještaju o poslovanju KŠPD „Sarajevo-šume“ za 2005. Ovo je tim više interesantno, jer je Sarajevski kanton ekonomski najstabilniji, s velikim brojem stanovnika koji imaju potrebu za izlascima u prirodu. Pored toga tu su i brojni stranci koji su neke od navika izlaska u prirodu prenijeli tokom boravka u Sarajevu i na lokalno stanovništvo.

6.7.2 Integrirano upravljanje zaštićenim područjima

U BiH nemamo većih iskustava u integriranom upravljanju nacionalnim parkovima, parkovima prirode i zaštićenim područjima iako imamo tri nacionalna parka, veći broj parkova prirode i zaštićenih područja. Prema iskustvima iz NP Sutjeska, isključeni su u dobivanju značajnijih finansijskih sredstava iz budžeta te su primorani da kroz sječe drva osiguravaju dodatne prihode. Prvo integrirano upravljanje se može ostvariti samo kroz

centralizaciju upravljanja zaštićenim područjima, kroz jedno javno poduzeće. U tom slučaju bi se mogla osigurati dostatna sredstava za njihovo funkcioniranje i ujednačen razvoj. Na taj način se mogu prebroditi problemi koji nastaju u upravljanju zaštićenim područjima u graničnim dijelovima između općina, kantona ili entiteta.

Formiranjem JU "Spomenik prirode Vrelo Bosne, Skakavac i zaštićeni pejzaž Bijambare", pristupilo se prvom integriranom upravljanju na području Sarajevskog kantona. Iako je i ranije bilo sličnih pokušaja sa Parkom prirode Hutovo blato i Blidinje jezero, ovaj vid upravljanja nije zaživio iz razloga što šira društvena zajednica nije prepoznala vrijednosti tih područja, sve specifičnosti kod upravljanja, nije osigurala sigurno i kontinuirano finansiranje tih područja.

Za integralno upravljanje parkovima (zaštićenim područjima) predloženo je da se standardizira forma i sadržaj prostornih planova, te utvrdi zajednički standardni izgled za sve planove upravljanja parkovima u FBiH. Razlog tome je što se trebamo držati sljedećeg:

1. Standardizacija procesa, forme i sadržaja kod izrade plana upravljanja dopušta usporedbu bilo kojeg aspekta plana upravljanja za različita područja.
2. Ciljevi za pojedina područja mogu biti postavljeni unutar šireg lokalnog, regionalnog, nacionalnog ili europskog konteksta, i djelovanje može biti koordinirano.
3. Koordinirano upravljanje parkovima može pomoći u povezivanju područja koja pripadaju sličnim ekosustavima ili u planiranju resursa prilikom upravljanja svim biotopima u regiji, entitetima ili cijeloj Bosni i Hercegovini.
4. Moguće je ostvariti zajednički način rada unutar sustava bosansko-hercegovačkih parkova. Djelatnici mogu bez teškoća razumjeti bilo koji dio ili dobiti pregled određenog dijela plana za više parkova.
5. Standardizirani oblik može pomoći ministarstvu u procjeni proračuna, određivanju prioritetnih područja prilikom dodjele sredstava itd.

Dakle, upotreba standardizirane terminologije i oblika prilikom planiranja u Bosni i Hercegovini pomaže u osiguravanju sličnosti i lakšeg razumijevanja planova različitih zaštićenih područja od strane bilo kojeg djelatnika odgovornog za pripremu ili provedbu plana.

Također, osigurat će da svi važni koraci u procesu planiranja dobiju primjerenu pažnju i da su svi dijelovi nužni u planu zaista unutra.

Tablica 10. Smjernice za plan upravljanja

Smjernice za dobar plan upravljanja
Plan upravljanja bi trebao biti:
1. Jasan i pristupačan: lako čitljiv, bez upotrebe žargona i dobro prezentiran.
2. Sažet i sveobuhvatan: ne duži nego što je potrebno, no s dovoljno informacija da ispuni svoju funkciju.
3. Točan i nepristran: bez velikih pogrešaka ili izjava koje mogu zastarjeti te s jasno objašnjenim kriterijima korištenim prilikom rasuđivanja.
4. Sistematičan i logičan: s politikama upravljanja temeljenim na rezultatima istraživanja područja te s jasnim obrazloženjem svih prijedloga.
5. Prihvatljiv i motivirajući za sve zainteresirane ili emotivno vezane uz područje.
6. Precizan i praktičan: s jasnim ciljevima i realnim metodama za ostvarivanje tih ciljeva čime se postižu željeni rezultati koji mogu biti praćeni.
7. Usredotočen i učinkovit: služeći kao alat za upravljanje područjem, zadovoljavajući potrebe svojih korisnika i ispunjavajući zakonske ili druge obveze.

a) Plan mora razmotriti sve ono što utječe na zaštitu i upravljanje diverzitetom. Uopćeno govoreći, plan bi trebao sadržavati: Osnovne informacije, Opis područja, Procjenu i ciljeve, Provedbu, Praćenje (monitoring) i reviziju

Ciljeve i politiku upravljanja biološkim diverzitetom, sa sastavnicama: Strateške ciljevi za zaštitu i očuvanje biološkog diverziteta u nekom području, Politiku upravljanja biološkim diverzitetom u nekom području.

b) Smjernice zaštite biološkog diverziteta, sa sastavnicama: Ocjena stanja biološkog diverziteta na određenom području, Koncept zaštite cijelog područja i njegovih pojedinih dijelova (zona), Praćenje stanja biološkog diverziteta i njegovih vrijednosti, Zaštita i upravljanje prirodnim i kulturnim vrijednostima te resursima zaštićenog područja (programi zaštite i dr.), Razvoj dopuštenih djelatnosti u zaštićenom području, Posjećivanje zaštićenog područja (program posjećivanja, prezentacije i dr.), Povezivanje zaštićenog područja sa susjednim područjima, Utjecaj na okoliš i društveno-privredni kompleks.

c) Provedba plana, sa sastavnicama: Smjernice za povezivanje sektorskih planova, Aktivnosti za provedbu plana, Nadzor u provedbi plana, Troškovi provedbe plana, Način i izvori finansiranja, Institucionalna struktura i nositelji aktivnosti u upravljanju zaštićenim područjem.

6.7.3 Iskustva drugih

Za razliku od FBiH, u Hrvatskoj zaštićenim prirodnim vrijednostima upravljaju javne ustanove, uz primjenu principa integriranog upravljanja. Tako su formirali tri javne ustanove za upravljanje, i to: JU za upravljanje nacionalnim parkovima, JU za upravljanje parkovima prirode i JU za upravljanje zaštićenim pejzažima, na temelju odluka i uredbi Vlade Republike Hrvatske, a osnovna im je djelatnost zaštita, održavanje i promicanje zaštićenih područja u cilju zaštite i očuvanja izvornosti prirode, osiguravanja neometanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korištenja prirodnih dobara. Pored državnog nivoa postoje i JU za upravljanje ostalim zaštićenim područjima i/ili drugim zaštićenim prirodnim vrijednostima, osnivaju se jedinice područne (regionalne) samouprave ili Grada Zagreba odlukom županijske skupštine ili Gradske skupštine Grada Zagreba. Javnom ustanovom upravlja upravno vijeće koje donosi statut, plan upravljanja, godišnji program zaštite, održavanja, očuvanja, promicanja i korištenja zaštićenog područja te ostale opće akte kao temeljne dokumente za upravljanje zaštićenim područjem. Tu je u Hrvatskoj i još jedan poseban vid upravljanja manjim zaštićenim područjima koji je u nadležnosti lokalne samouprave.

Iz rečenog proizlazi da je potrebno organizirano prići problemu upravljanja kroz izradu planova. Inače svaki plan upravljanja će usmjeravati svako buduće djelovanje na biološkom diverzitetu. Svrha djelovanja je jednako važna kao i način na koji se ona ostvaruje, stoga je bitno slijediti nekoliko načela prilikom izrade i provedbe plana:

6.7.4 Mogućnosti upravljanja diverzitetom i zaštićenim područjima u FBiH (integrirano ili sektorsko upravljanje)

Ovdje ćemo se prvo osvrnuti ipak na sektorsko upravljanje jer je omogućilo u prosjeku bolje funkcioniranje zaštićenih područja u izmijenjenim uvjetima, posebice s motrišta šumarske struke. Na taj način šumarska poduzeća imaju ingerencije na tim područjima i imaju mogućnost da upravljaju istim.

Iskustva KŠP. „Sarajevo-šume“

Imajući u vidu visinu prihoda po osnovu provođenja projekata kojima je cilj osiguranje spomenutih zahtjeva, za privredno društvo „Sarajevo-šume“ je do formiranja JU "Spomenik prirode Vrelo Bosne, Skakavac i zaštićeni pejzaž Bijambare" predstavljalo lidera u BiH sektoru šumarstva po pitanju upravljanja zaštićenim područjima i ponudi rekreacijskih sadržaja. Većina spomenutih prihoda ostvarena je kroz finansiranje od strane društveno-političkih subjekata sa područja Kantona Sarajevo. Istraživanja sociološko-ekonomskog profila posjetilačke populacije zaštićenim područjima u Kantonu Sarajevo ukazuju na postojanje posjetilačkih segmenata sa relativno visokom platežnom moći što čini pretpostavku za samoodrživo poslovanje Sektora za zaštićena područja, ekologiju i specijalne namjene. Područje Kantona Sarajevo je karakteristično po velikoj koncentraciji urbanog stanovništva sa izraženim potrebama za rekreacijom i boravkom u prirodi tako da privredno društvo „Sarajevo-šume“ ima realne mogućnosti za diverzifikaciju aktivnosti i unapređenje uspješnosti vlastitog poslovanja fokusiranjem na zadovoljenje socioloških zahtjeva stanovništva u odnosu na šume, za razliku od drugih kantona.

U cilju očuvanja povećanja procentualnog udjela prihoda od ovih aktivnosti u ukupnom prihodu privrednog društva „Sarajevo-šume“, menadžment ovog poduzeća podržava jačanje specijalizirane organizacione jedinice za upravljanje zaštićenim područjima i ekologiju. Ovakva poslovna orijentacija se bazira i na realnoj pretpostavci uspostave nacionalnog parka Igman-Bjelašnica-Treskavica-Visočica koji bi obuhvaćao veliki dio područja kojim poduzeće trenutno gazduje. Dosadašnja iskustva privrednog društva „Sarajevo-šume“ u upravljanju zaštićenim područjima „Bijambare“ i „Skakavac“ trebaju biti iskorištena u nastojanjima da se proizvodno-poslovni portfolio poduzeća unaprijedi proširenjem aktivnosti i na područje budućeg nacionalnog parka. Da bi privredno društvo „Sarajevo-šume“, od strane šire društveno-političke zajednice i javnosti bilo prepoznato kao adekvatan upravljač postojećih i budućih zaštićenih područja, neophodno je primijeniti dalje strukturalne i strateške promjene u poduzeću. Sektor za upravljanje zaštićenim područjima bi, pored dosadašnjih aktivnosti, posebnu pažnju trebao posvetiti afirmaciji ovih područja i utvrđivanju socioloških zahtjeva posjetilaca, pri čemu je neophodna tijesna suradnja sa kantonalnom turističkom zajednicom. Imajući u vidu prirodne vrijednosti zaštićenih područja, njihovu raznolikost, ljepotu ambijenta, blizinu glavnog grada i relativnu pristupačnost, privredno društvo „Sarajevo-šume“ ima niz mogućnosti za unapređenje vlastitog poslovanja. Pored razvoja ekoturizma, proizvodnje organske hrane i ljekovitog bilja, te promocije korištenja tradicionalnih lokalnih proizvoda, tu su i mogućnosti ambijentalno prilagođene adaptacije postojećih objekata sa smještajnim kapacitetima, te kreiranja dodatnih rekreacijskih sadržaja (biciklizam, jahanje, foto-safari i sl.) i održavanja rekreacijske infrastrukture. Također bi bilo potrebno organizirati različite edukacione sadržaje, sa posebnim naglaskom na najmlađu populaciju i razvoj šumarske pedagogije. U cilju sto uspješnijeg upravljanja zaštićenim

područjima, bilo bi neophodno izvršiti specijalizacijsku edukaciju određenog broja uposlenika iz područja promotivnih vještina, odnosa sa javnošću, praćenja domaće i međunarodne okolišne legislative, te konvencija i sporazuma iz oblasti šumarstva, ekologije, zaštite prirode i upravljanja zaštićenim područjima.

Pored organizacionih i kadrovskih unapređenja, privredno društvo „Sarajevo-šume“ mora u okviru vlastite poslovne strategije, definirati dugoročne ciljeve upravljanja zaštićenim područjima i napraviti plan aktivnosti kroz koje ih namjerava izvesti. U tom kontekstu je neophodno primijeniti sveobuhvatan, integralan sistem upravljanja, kojim se pored održivog gazdovanja šumskim resursima na području Kantona Sarajevo nastoji udovoljiti zahtjevima posjetilaca u sferi turističkih, rekreativnih i edukativnih aktivnosti. Privredno društvo „Sarajevo-šume“ je pripremilo dokument pod nazivom "Strategija razvoja KŠPD „Sarajevo-šume“" u kojem su pored analize postojećeg stanja i ocjene poslovanja u proteklom periodu, planirani i 20-godišnji strateški ciljevi poduzeća. Pored planiranog povećanja površina pod šumom, dinamike izgradnje šumskih komunikacija i ostalih šumsko-uzgojnih radova, ovaj dokument sadrži i strategiju korištenja sekundarnih šumskih proizvoda, razvoja lovstva i unapređenja korištenja šumskih prostora za rekreaciju, turizam, sportske aktivnosti, edukaciju i si. Uz navedene strateške ciljeve, planiraju se i strukturalne promjene, kao što su razvoj odgovarajuće organizacione strukture, razvoj informacionog sistema, unapređenje transparentnosti poslovanja i odnosa sa javnošću, pa čak i značajne strateške aktivnosti kao što je uvođenje novih metoda računanja vrijednosti općekorisnih funkcija šuma i certificiranje gazdovanja šumskim resursima.

Identifikacija problema

- *Nedefiniran sustav upravljanja,*
- *Luta se u modelu upravljanju od slučaja do slučaja,*
- *Slaba prilagodba poduzeća izmijenjenim uvjetima poslovanja,*
- *Samovolja upravljača ZP i manjih interesnih grupa.*

Mjere za unapređenje stanja

- *Razviti novi portofolio poduzeća,*
- *Raditi na diversifikaciji poduzeća,*
- *Razviti optimalne metode upravljanja, posebno insistirati na integriranom upravljanju,*
- *Formirati JU,*
- *Povećati zaposlenost lokalnog stanovništva.*

6.8 ANALIZA STANJA I UTJECAJA NA ŠUMARSKA PODUZEĆA U UVJETIMA PROMJENJIVIH ZAHTJEVA DRUŠTVA PREMA ŠUMI (REINŽINJERING ŠUMARSKIH PODUZEĆA U KONTEKSTU IZDVAJANJA ZP), SA POSEBNIM OSVRTOM NA ORGANIZACIJU, KADROVSKA PITANJA I FINANSIJSKE EFEKTE.

Prema istraživanjima provedenim u Bosni i Hercegovini, suvremene dinamične društvene promjene dovele su do toga da se šume u modernom demokratskom društvu smatraju javnim dobrom, te da je gospodarenje šumskim resursima u potpunosti izloženo kritici javnosti. Nikada kao danas, nezavisnost državne šumarske administracije, pogotovo kad je u pitanju gospodarenje šumama u javnom vlasništvu, nije bila dovedena u pitanje. Uslijed toga je državna šumarska administracija prinuđena da razmotri i preispita svoju ulogu u društvu ali i obaveze prema javnosti, koje iz te uloge proizlaze. Smanjivanje površina šuma kroz izdvajanje za ZP ima velikog utjecaja na čitav ekonomski sustav u društvu. Posebno se to odražava na sektore privrede vezane za šumarstvo, kao što je drvna industrija, a prije rata i dio kemijske industrije, a koji su zapošljavali veliki broj radnika. Institucije tipa državnih šumarskih poduzeća tradicionalno se smatraju legitimnim upraviteljima javnih dobara (šumskih resursa). Općeprihvatljivo je mišljenje da se njihov zadatak sastoji u kontinuiranom osiguranju proizvodnje uz očuvanje ekološke stabilnosti šumskih resursa. Međutim, na današnjem stupnju razvoja društveno-ekonomskih odnosa, glavni zadatak državne šumarske službe mnogo je složeniji i podrazumijeva osiguranje zadovoljavajuće interakcije između ograničenih mogućnosti prirodnih resursa i promjenjivih zahtjeva društva. Logično je da se sa promjenama u društvu mijenja i odnos društva prema prirodnim resursima što dovodi institucije koje njima gospodare u poziciju neminovnog prilagođavanja poslovne misije i organizacione strukture. Rezultati mnogobrojnih istraživanja nedvojbeno ukazuju na pojavu novih zahtjeva društva u odnosu na upravljanje i gospodarenje šumskim resursima. To implicira i značajne promjene u načinu implementacije tradicionalnih šumarskih aktivnosti ali i redefiniranje uloge javne šumarske službe kao medijatora u gospodarenju zajedničkim prirodnim naslijeđem – šumom.

6.8.1 Reinžinjeriing šumarskih poduzeća u kontekstu izdvajanja ZP

Sve veći procent stanovništva doživljava šumu kao prostor za odmor, rekreaciju i aktivnosti na otvorenom. Porast relativne vrijednosti rekreacije na primjeru američkog društva u drugoj polovini XX vijeka, može se sagledati kroz procjene razvoja tri karakteristična proizvoda/usluge šume: drveta, vode i rekreacije.

Prihvati li se shvatanje po kojem su državna šumarska poduzeća, formirana sa ciljem zadovoljavanja interesa šire društvene zajednice i uvaži li se realnost dinamičnih promjena u obrascu zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse, nameće se pitanje: da li su šumarska poduzeća u BiH, na način kako su trenutno organizirana, u stanju da zadovolje sadašnja i buduća očekivanja društva? Imajući u vidu da su šumarska poduzeća kroz drugi niz godina svoju organizaciju i poslovanje uglavnom podređivala rješavanju problema proizvodnje drvne mase, teško je povjerovati da bez dramatičnih promjena u poslovnoj strategiji i organizacionoj strukturi ona mogu adekvatno odgovoriti na nove izazove kao što su: zaštita biodiverziteta, ponuda rekreacijskih sadržaja, razvoj turizma, korištenje ostalih proizvoda šumarstva i sl. Koji organizacioni oblik i poslovnu politiku trebaju primijeniti šumarska poduzeća da bi društvo bilo zadovoljno načinom upravljanja šumom kao jedinstvenom, fundamentalnom vrijednošću? Na koji način šumarska poduzeća trebaju provesti proces promjena da bi unaprijedila uspješnost poslovanja? Na ova i na mnoga druga pitanja, šumarska struka u BiH još uvijek traži odgovore.

Dinamične promjene u zahtjevima BiH društva u odnosu na šumske resurse, zahtijevaju brzu i korjenitu promjenu organizacione strukture šumarskih poduzeća u cilju zadovoljenja vanjskih i unutrašnjih faktora uspješnosti njihovog poslovanja. Uspješnost poslovanja predstavlja ključno pitanje postojanja bilo kojeg poslovnog sistema. Pod uspješnošću poslovanja se podrazumijeva uspješno obavljanje poslovnih aktivnosti u određenim okolnostima i u okviru odgovarajuće organizacione forme. Osnivačem koncepta, po kojem je uspješnost poslovanja zapravo neprekidna težnja za uspostavom ravnoteže između efektivnosti i efikasnosti poslovanja, smatra se Peter Drucker. Po njemu, "biti efektivan znači raditi prave stvari, dok biti efikasan znači raditi stvari na pravi način".

Najizraženiji vanjski faktor uspješnosti poslovanja (efektivnost) šumarskih poduzeća nedvojbeno predstavlja zahtjev za kontinuiranim (održivim) zadovoljenjem potreba kupaca proizvoda šumarstva (tradicionalno je to drvna industrija) ali i svih ostalih korisnika polivalentnih funkcija šuma. Sa aspekta šumarskih poduzeća, biti efektivan znači nuditi takav proizvodno-poslovni portfolio koji će od strane klijenata (kupaca, korisnika) biti prepoznat kao "prava stvar". U tom kontekstu šumarska poduzeća moraju biti u stanju prepoznati potrebe i zahtjeve svojih kupaca ali i cjelokupne javnosti, te razviti i unaprijediti čitav niz aktivnosti da te potrebe i zadovolje.

Efikasnost, kao iskaz uspješnosti poslovanja, ima sasvim drugačiji fokus – poslovanje treba biti obavljeno na "pravi način", odnosno, uz što niže troškove angažiranih resursa. Iako šumarska poduzeća u BiH dosada nisu bila pod imperativom profitno orijentiranog poslovanja, najnovije zakonske promjene (registracija bivših javnih poduzeća šumarstva u skladu sa zakonom o privrednim društvima), sigurno će utjecati da najvažniji unutarnji faktor uspješnosti poslovanja (efikasnost), postane stvaranje profita uz minimiziranje troškova proizvodnje.

Očigledno je da efektivnost i efikasnost, kao pokazatelji uspješnosti poslovanja, predstavljaju suprotnosmjerno orijentirane koncepte. Dok je efektivnost usmjerena prema "vani" tj. prema tržištu i klijentima, efikasnost je usmjerena prema "unutra", tj. prema racionalnom korištenju resursa i smanjenju troškova. Prevedeno na logiku šumarskih poduzeća, pored kontinuiranog snabdijevanja tržišta proizvodima šumarstva, neophodno je zadovoljiti rastuće zahtjeve društva za sociološkim aspektima šume. Paralelno s tim, potrebno je osigurati finansijske pretpostavke za efikasno zadovoljenje tih zahtjeva.

Šume BiH su u većinskom državnom posjedu a šumarska poduzeća predstavljaju javne institucije koje moraju poslovati u skladu sa zahtjevima javnosti, odnosno osnivača (državnih institucija na različitim nivoima). Pod pretpostavkom da društvo traži od šumarskih poduzeća da proizvode pretežno šumske drvene sortimente, takvim zahtjevima mora biti udovoljeno. Ista je stvar i sa zahtjevima za rekreacijom u šumi, turizmom i zaštitom biodiverziteta. Postavlja se pitanje, kako u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse, postići i održati efektivno i efikasno poslovanje, odnosno, kako oblikovati portfolio proizvoda i usluga koje kupci i društvo žele, a istovremeno koristiti resurse na održiv način, uz osiguravanje finansiranja cijelog koncepta. Sigurno je da odgovor leži u uspostavi odgovarajuće ravnoteže između efektivnosti i efikasnosti, pri čemu profit kao kratkoročni efekt, uslijed sporog procesa obrta kapitala u šumarstvu, ne može biti isključivi pokazatelj uspješnosti poslovanja. Gledano u kontekstu integralnog šumarstva, kao dugoročnog procesa gospodarenja šumskim resursima, ključni pokazatelj uspješnosti poslovanja sadržan je u ostvarenju

potrajnosti - kontinuiteta gospodarenja, ostvarenju trajnih prihoda i prinosa, te ispunjenju poslovne misije - održivom zadovoljenju sadašnjih i budućih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse.

Reinženjering strateških i strukturalnih elemenata poslovnih sistema šumarstva predstavlja osnovu za redefiniranje uloge javne šumarske službe. Poslovni reinženjering (engl. Business Reengineering) se formalno može definirati kao "temeljno promišljanje poduzeća na novim osnovama, te radikalno redizajniranje poslovnih procesa kako bi se postiglo dramatično poboljšanje uspješnosti poslovanja, promatrano kroz suvremene mjere poslovnih performansi kao što su: veličina troškova, kvaliteta, stupanj usluge potrošača i brzina poslovnog ciklusa". Iako se za reinženjering može reći da se radi o logičnom nasljedniku ranijih inicijativa za unapređenje poslovanja, utemeljenih na procesnom pristupu organizaciji, on radikalno mijenja neke tradicionalno prihvaćene ideje procesnog unapređivanja. Umjesto polaganog i postepenog provođenja organizacionih promjena (kontinuirano unapređenje), reinženjering zagovara brze i radikalne rezove u načinu rada, želeći postići konkurentsku prednost nedostižnu za druge. U strateškom smislu, reinženjering pokušava istodobno iskoristiti koncepte strateškog pozicioniranja (vezanog za traženje najboljeg strateškog položaja u postojećoj okolini) i proaktivnog djelovanja na poslovnu okolinu.

Najčešći razlozi za provođenje procesa reinženjeringa su određene krizne pojave u poduzeću (pad prihoda ili dobiti, gubitak tržišta, nezadovoljavajuća radna klima, velika fluktuacija zaposlenih i sl.). Kriza poduzeća je neplanirani i neželjeni proces koji značajno umanjuje uspješnost poslovanja čak i do mjere da supstancijalno ugrožava ili u potpunosti onemogućava razvojne mogućnosti poduzeća.

Kad se radi o poslovnim sistemima šumarstva u BiH, jedan od osnovnih razloga potrebe za reinženjeringom, leži u promjeni zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. Za šumarska poduzeća su moguće različite posljedice ovako dinamične promjene poslovnog okruženja. One se mogu kretati od smanjenja resursne osnove, u slučaju proglašenja šumskih površina zaštićenim područjima, do oduzimanja prava gospodarenja, ukoliko se procijeni da šumarska poduzeća ne mogu adekvatno zadovoljiti zahtjeve društva u odnosu na šumu. Pošto su promjene u zahtjevima društva u odnosu na šumu, kao uzrok organizacione krize, vrlo intenzivne, neophodan je i brz zaokret u poslovanju poduzeća – reinženjering poslovnih procesa, segmenata i funkcija u cilju unapređenja uspješnosti poslovanja.

Iako je teško utvrditi generalna pravila za provođenje procesa reinženjeringa, postupak se može podijeliti na nekoliko faza:

- Uočavanje uzroka organizacijske krize i mogućih negativnih implikacija na uspješnost poslovanja šumarskih poduzeća koje ti uzroci izazivaju;
- Identifikacija i utvrđivanje ključnih pokazatelja efektivnosti i efikasnosti poslovanja, čije unapređenje podrazumijeva eliminaciju negativnih efekata organizacijske krize i uspješnije poslovanje šumarskih poduzeća;
- Izbor poslovnih funkcija i segmenata poslovnih sistema šumarstva čijim reinženjeringom bi se omogućilo unapređenje ključnih pokazatelja efektivnosti i efikasnosti poslovanja;

- Prijedlog reinženjeringa izabranih poslovnih funkcija i segmenata poslovnih sistema šumarstva na osnovu postojećih organizacionih rješenja i rezultata istraživanja socioloških zahtjeva.

Proces reinženjeringa, kako je zamišljen u ovom radu, ima za cilj unapređenje uspješnosti poslovanja (efektivnosti i efikasnosti) i usmjeren je na optimizaciju stvaranja vrijednosti analiziranih šumarskih poduzeća kao poslovnih sistema. Šumarska poduzeća mogu biti efektivna (nuditi takav portfolio proizvoda i usluga koji će zadovoljiti rastuće zahtjeve društva za sociološkim funkcijama šume) ali se postavlja pitanje načina finansiranja takve poslovne orijentacije. Raspoloživost mogućih izvora finansiranja, u smislu kompenzacije oportunitetnih prihoda koji bi se mogli ostvariti prodajom drvnih sortimenta, je u najmanju ruku upitna. Ovdje je neophodno naglasiti da su šumarska poduzeća u BiH, poslovni sistemi koji gospodare javnim dobrom (šumom), pa je teško vjerovati da bi ona koja ne uspiju na adekvatan način odgovoriti na navedene zahtjeve, doživjela klasičan poslovni krah. Njihova likvidacija bi vjerovatno proizvela više štete nego koristi pa je realno očekivati različite mjere intervencije državnih organa u smislu saniranja neželjenih posljedica. Međutim, to ni u kom slučaju ne umanjuje neophodnost strateških i strukturalnih promjena poslovnih sistema šumarstva, tim prije što je reinženjering prouzrokovan određenom kriznom situacijom, dobra prilika za preispitivanje strategije i definiranje nove poslovne politike.

Analogno tome, šumarska poduzeća mogu biti i efikasna (nastaviti sa tradicionalnim načinom gospodarenja u cilju snabdijevanja drvne industrije šumskim drvnim sortimentima), ali je pitanje da li bi to bila “prava stvar” u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. U cilju poboljšanja efektivnosti, posebnu pažnju treba usmjeriti na analizu trenutnog portfolija proizvoda i usluga šumarstva u promatranim šumarskim poduzećima, kao i na mogućnosti njegovog unapređenja.

Pošto se proces reinženjeringa odnosi na cjelokupno poduzeće kao poslovni sistem, bitno je naglasiti da poboljšanje performansi samo jednog procesa, segmenta ili funkcije ne garantira značajan napredak u poslovnim rezultatima poduzeća kao cjeline. Željeni efekti se teško mogu postići ako je reinženjering sam sebi cilj (ako je orijentiran isključivo na jedan ili nekoliko elemenata poslovnog sistema) i ako nije vođen strateškom orijentacijom poduzeća – postizanjem konkurentne prednosti i stvaranjem dodatne vrijednosti za kupca (potrošača, korisnika). Značajna unapređenja u pogledu efektivnosti (promjene u portfoliju proizvoda i usluga) i efikasnosti (promjene u strukturi finansijskih izvora) ne mogu se postići bez promjena ključnih elemenata poduzeća kao što su misija, vizija, organizaciona struktura i upravljanje ljudskim resursima. Reinženjering navedenih elemenata je pretpostavka za unapređenje uspješnosti poslovanja i performansi sveukupnog poslovnog sistema. Na taj način bi se analizirani poslovni sistemi šumarstva pozicionirali u “željeni položaj”, u skladu sa dugoročnim poslovnim ciljevima i željenom tržišnom pozicijom. Pomoću kritičke analize poslovnih procesa, funkcija i segmenata, utvrđen je “sadašnji položaj”, a na osnovu rezultata istraživanja socioloških zahtjeva posjetilaca, projektiran je “željeni položaj” analiziranih poslovnih sistema, pri čemu su se nastojale minimizirati razlike između sadašnjeg i željenog stanja. Logično je da je intenzitet zahtijevanih korektivnih aktivnosti u procesu reinženjeringa veći što je izraženija razlika između “sadašnjeg” i “željenog” stanja, odnosno što je veći stupanj dinamičnosti vanjskih i unutrašnjih faktora poslovnog okruženja.

6.8.2 Finansijski efekti

6.8.2.1 Proizvodno-poslovni portfolio kao pokazatelj uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća

Promatrano u širem kontekstu, portfolio proizvoda i usluga šumarskih poduzeća je vrlo širok, te će biti prikazan za KŠPD „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“, na temelju njihovog poslovanja 2004. godine, kroz istraživanje provedeno od strane Avdibegovića (2006.). Zakon o šumama FBiH jasno definira šumske proizvode kao “sve proizvode šuma i šumskog zemljišta, uključujući, ali ne ograničavajući se na: šumsko drveće i žbunje i sve njihove dijelove, sjeme, šumsko voće, bobičaste plodove, koru drveta, korijen, šišarke i plodove druge vegetacije unutar šume, mahovinu, paprat, travu, trsku, cvijeće, ljekovito, aromatsko i jestivo bilje i druge biljke, gljive, biljni sok, smolu, med, listinac, divljač i ostale životinje koje žive u šumi, travnati ili pašnjački prekrivač, treset, zemlju, pijesak, šljunak i kamen”. Nadalje, isti zakon definira funkcije šuma kao: ekološke (biodiverzitet – zaštita staništa, zaštita zemljišta, zaštita voda, klimatska – uključujući ulogu šuma kod vezivanja ugljika iz zraka), ekonomske (prihod od proizvodnje drveta i sekundarnih šumskih proizvoda) i sociološke (rekreacija, turizam, obrazovanje, istraživanje, odbrana, zaštita objekata i infrastrukture).

Uslijed objektivnih ekonomsko – društvenih uvjeta u prethodnom periodu, poslovni sistemi šumarstva u BiH nisu razvili širok portfolio proizvoda i usluga. Međutim, promjene u zahtjevima društva u odnosu na šumske resurse neminovno nameću potrebu drugačijeg i naprednijeg programa proizvoda i usluga koje bi poduzeća šumarstva trebala ponuditi tržištu i javnosti. Danas se u svrhe portfolio analize koristi velik broj matrica (BCG, McKinsey/GE, Shell, ADL itd.). U ovoj studiji za potrebe utvrđivanja proizvodno-poslovnog portfolija šumarskih poduzeća korištena je BCG matrica, razvijena od strane “Boston Consulting Group“, a podaci dobiveni tom analizom su preuzeti iz studije urađene od strane Avdibegovića (2006.). Ova matrica prikazuje stratešku poziciju poduzeća u dvije dimenzije:

- Relativno tržišno učešće pojedinih proizvoda, poslova ili djelatnosti poduzeća;
- Stopa rasta tržišta pojedinih proizvoda, poslova ili djelatnosti poduzeća.

Relativno tržišno učešće se izražava odnosom tržišnog učešća pojedine strateške poslovne jedinice (proizvoda, posla, djelatnosti), prema njenom najjačem konkurentu na tržištu na kojem se poduzeće pojavljuje. Ovdje je potrebno napomenuti da je zbog niza objektivnih okolnosti određivanje relativnog tržišnog učešća analiziranih šumarskih poduzeća imalo značajna ograničenja. Po svojoj organizaciono-pravnoj formi, kantonalna šumarska poduzeća u FBiH su lideri na tržištu šumskih proizvoda i usluga na području jednog kantona. Značajan broj kupaca proizvoda jednog kantonalnog šumarskog poduzeća nalazi se na području drugog kantona.

Pomoću BCG matrice, analiziran je trenutni portfolio proizvoda i usluga šumarskih poduzeća KŠPD „Sarajevo-šume“ i D.D. „Šume TK“, a analizirane su i mogućnosti njegovog unapređenja. U tablicama je analizirana realizacija i vrijednost fizičkog obima

proizvodnje po pojedinim sortimentima, te učešće promatranih šumarskih poduzeća u ukupnoj prodaji pojedinih šumskih sortimenta na nivou Federacije BiH (Tablica 11).

Tablica 11. Struktura prihoda u poduzećima K.Š.P.D. "Sarajevo-šume" i D.D. "Šume TK" u poslovnoj 2004. godini

Drvni sortimenti	Sarajevo Šume	%	Šume TK	%
Trupci četinarara ("F", I/III klasa)	7.265.612	46,6	3.709.655	27,2
Trupci liščara ("F", "L", I/III klasa)	1.690.946	10,8	5.131.037	37,7
Jamsko drvo (tanka oblovina)	632.741	4,1	330.013	2,4
Celulozno drvo	327.280	2,1	107.823	0,8
Ogrjevno drvo	970.930	6,2	2.346.198	17,2
Ostalo drvo	21819	0,1	-	-
Ukupni prihodi od prodaje drvnih sortimenta	10.909.328	69,9	11.624.726	85,3
Sporedni proizvodi (drveni ugljen, kamen, ljekovito bilje, lov)	17.339	0,1	8.388	0,1
Zakup prostorija	43.456	0,3	5.580	-
Usluge (utovar trupaca, prijevoz, izgradnja objekata)	75.750	0,5	38.550	0,3
Prihodi od drugih institucija po osnovu projekata	1.666.151	10,7	-	-
Prihodi od šumsko-uzgojnih radova	1.825.071	11,7	1.506.641	11,1
Ostali prihodi	1.054.290	6,8	439.015	3,2
Ukupni prihodi	15.591.385	100	13.622.900	100

U ostvarenoj prodaji šumskih drvnih sortimenta, na koje otpada 70% ukupnih prihoda poduzeća, najviše zastupljen proizvod predstavljaju trupci četinarara (47% prihoda) i liščara (11% prihoda). Relativno visoko tržišno učešće trupaca četinarara u odnosu na konkurente omogućava poduzeću da njihovom realizacijom ostvari pozitivan finansijski rezultat. S obzirom na relativno nisku stopu rasta tržišta četinarskih trupaca (zaoštavanje zakonskih odredbi poslovanja, smanjenje obima građevinskih radova kao posljedica ratnih razaranja itd.), ulaganja u povećanje te proizvodnje ne bi bila opravdana. Logičnije bi, sa aspekta portfolio mandžmenta, bilo ulagati u proizvodnju trupaca liščara, koji trenutno nemaju visoko tržišno učešće ali sa porastom potražnje za kvalitetnim trupcima liščara (posebno bukve) na domaćem i stranom tržištu postaju sve atraktivniji proizvod. Ulaganjima finansijskih sredstava dobivenih prodajom četinarskih trupaca u proizvodnju trupaca liščara, njihovo bi se relativno tržišno učešće povećalo i prešli bi u najpovoljniju poziciju proizvodno-poslovnog portfolija.

Međutim, alokacija finansijskih sredstva unutar poslovnih sistema šumarstva, ne može se promatrati tako pojednostavljeno. Proizvodno-poslovni portfolio šumarskih poduzeća u najvećoj mjeri je opredijeljen prirodnim pretpostavkama i stanišnim potencijalom područja kojima poduzeća gospodare. Značajna i brza povećanja ili smanjenja proizvodnje pojedinih šumskih drvnih sortimenta, odnosno promjene njihovog relativnog tržišnog učešća, nisu u skladu sa osnovnim postulatima šumarske nauke. Dugoročno gledano, ni alokacija finansijskih sredstava unutar postojećeg proizvodno-poslovnog portfolija šumarskih poduzeća ne može dati očekivane rezultate. U tom kontekstu bi bilo neopravdano da poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“, vođeno isključivo logikom portfolio koncepta, iz sredstava dobivenih prodajom četinarara, finansira podizanje liščarskih sastojina. Takav pristup podrazumijeva izuzetnu preciznost u predviđanju dugoročnih trendova na globalnom tržištu šumskih drvnih sortimenta, koju je, u današnjim promjenjivim uvjetima poslovanja i tehnološkog razvoja, skoro nemoguće postići.

Proizvodi sa niskim relativnim tržišnim učešćem i niskom stopom rasta tržišta (jamsko drvo, ogrjev) trebali bi po istom principu, zbog negativnog novčanog toka biti u potpunosti eliminirani iz proizvodno-poslovnog portfolija, što zbog karaktera poslovanja u šumarstvu i principa šumarske struke jednostavno nije moguće.

Suprotnu krajnost u strateškom planiranju gospodarenja šumama predstavljala bi težnja da se zadovolje određeni, teoretski pretpostavljeni modeli strukture i zalihe pojedinih tipova šuma, uz zanemarivanje dugoročnih tržišnih zahtjeva. Na toj osnovi je u proteklom decenijama provedena kampanja tzv. očetinjavanja šuma u kojoj su bukove i ostale lišćarske šume masovno prevođene u kulture četinara. Zagovornici ovog koncepta, u potpunosti su previdjeli nagli razvoj svjetskog tržišta kvalitetnih bukovih trupaca u zadnjih 20-ak godina. Očigledno da se dugoročno planiranje u šumarstvu mora bazirati na uspostavi ravnoteže između prirodnih stanišnih mogućnosti i pažljivog praćenja tržišnih trendova. U tom kontekstu planiranje gospodarenja šumskim resursima u BiH, trebalo bi doživjeti značajna unapređenja.

Može se zaključiti da su mogućnosti unapređenja relativnog tržišnog učešća šumskih drvnih sortimenta pojedinih poduzeća u njihovom proizvodno-poslovnom portfoliju vrlo ograničene. Analogno tome, slično je i sa veličinom prihoda ostvarenog prodajom pojedinih šumskih drvnih sortimenta. Šumarska poduzeća jednostavno proizvode i prodaju ono što mogu i u količini koja ne smije ugroziti kontinuitet gospodarenja, nadajući se da će se njihov proizvodni program podudariti sa zahtjevima tržišta. Određena poboljšanja u tom smislu moguće je napraviti uvođenjem inovacijskih tehnologija u iskorištavanju šuma, unapređenjem tehnika krojenja šumskih drvnih sortimenta, kvalitetnijom politikom cijena, bolje organiziranom komercijalno-marketingškom službom itd., no generalno se može reći da se na trenutnom stupnju razvoja šumarstva u FBiH radi o prilično ograničenim mogućnostima.

Odgovor se nameće sam po sebi - u razvoju novih, malo korištenih proizvoda i usluga šumarstva, prije svega prepoznavanju i zadovoljavanju socioloških zahtjeva stanovništva u odnosu na šume. Dobar primjer takvog inovativnog pristupa u građenju strateške pozicije šumarskih poduzeća, predstavlja "OBF" AG. Ovo austrijsko poduzeće, sa godišnjim obimom sječa od 2 milijuna m³ i godišnjim prometom od 150 milijuna eura, između ostalog upravlja i sa dva nacionalna parka, dobivajući finansijsku nadoknadu za eventualne gubitke u drvenoj masi i aktivnosti koje provodi u tim zaštićenim područjima. Imajući u vidu da ostvaruje 11% prihoda po osnovu projekata koji se odnose na osiguranje socioloških funkcija šume, te da se u BiH nijedno šumarsko poduzeće ne bavi ovom vrstom posla, relativno tržišno učešće KŠPD Sarajevo Šume je vrlo visoko i ono je tržišni lider u upravljanju zaštićenim područjima i uređenju rekreacijskih sadržaja.

Promatrano kroz krivu životnog ciklusa proizvoda i usluga, ove aktivnosti se nalaze u usponu tako da mogu generirati dovoljno novca za održavanje povoljne pozicije relativnog tržišnog učešća i značajno unapređenje njihovog procentualnog udjela u ukupnom prihodu poduzeća. Naime, svi prihodi ostvareni kroz ove aktivnosti su finansirane na osnovu projekata, od strane lokalnih društveno - političkih subjekata (vlada kantona Sarajevo, pojedine općine, uprava grada Sarajeva i sl.) a ne direktno od građana - posjetilaca. Koliko su mogućnosti ostvarenja prihoda samo od ulaznica u zaštićena područja, govori i podatak da je u prvih sedam mjeseci 2005. godine, Nacionalni park Plitvička jezera u Hrvatskoj posjetilo skoro pola milijuna gostiju. Cijena ulaznica je daleko od simbolične i iznosi u prosjeku 80 kuna za odrasle i 45 kuna za

djecu. Uzevši u obzir prihode ostvarene od smještaja, ishrane, prodaje suvenira i ostalih usluga koji se nude posjetiocima sigurno je da će Nacionalni park Plitvička jezera u 2005. poslovnoj godini ostvariti veći prihod od ukupnog prihoda KŠPD „Sarajevo-šume“, a da pri tome nije posječeno ni jedno stablo u komercijalne svrhe.

Unapređenje uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća koje bi se baziralo na promjenama proizvodno-poslovnog portfolija u smislu zadovoljavanja socioloških zahtjeva posjetilaca ima i svoja ograničenja, prije svega u zahtjevima, platežnoj moći i brojnosti posjetilaca. Kao najčešće razloge dolaska u područja kojima gospodari KŠPD „Sarajevo-šume“, posjetiocima su naveli različite vidove rekreacije, odmor i zabavu i turizam. Nadalje, područja u sastavu KŠPD „Sarajevo-šume“ su prilično ravnomjerno posjećena tokom cijele godine tako da je osigurano cjelogodišnje iskorištenje instaliranih kapaciteta i infrastrukture a time i uravnotežen priliv prihoda. Blizina olimpijskih planina i razvijenost zimskog turizma predstavljaju dodatno opravdanje za ovakvu poslovnu orijentaciju. Vjernost posjetilaca također može biti ograničavajući faktor za unapređenje proizvodno-poslovnog portfolija.

Relativno nizak procenat “nezadovoljnih” posjetilaca (24%) u velikoj mjeri ojačava stratešku poziciju KŠPD „Sarajevo-šume“ u nastojanjima da unaprijedi svoj proizvodno-poslovni portfolio. To znači da posjetiocima smatraju da ovo poduzeće može gospodariti šumom i u okolnostima kad društvo od iste traži zadovoljenje rekreacijskih, estetskih i turističkih zahtjeva, a ne samo drvo. Dosadašnja podrška kantonalnih institucija i povjeravanje projekata zaštite i uređenja prirodnih vrijednosti samo potvrđuje prethodnu konstataciju. To naglašava potrebu promjene dosadašnje prakse i aktivnosti gazdovanja svih poslovnih subjekata u analiziranim područjima, ali i nužnost provođenja reinženjeringa KŠPD „Sarajevo-šume“. Provedena anketa je pokazala da najveći procenat ispitanika zahtijeva prilagođavanja koja se ne odnose direktno na šumarski sektor (bolja ponuda sportskih i kulturno-zabavnih sadržaja, poboljšanje čistoće, bolja ponuda uslužno-ugostiteljskih i smještajnih kapaciteta itd.). Ovi zahtjevi u značajnoj mjeri ukazuju na nove poslovne mogućnosti za šumarska poduzeća kao što su: obavljanje određenih komunalnih usluga, cjenovno konkurentnija ponuda smještajnih i uslužnih sadržaja, mogućnost kupovine zdrave hrane, suvenira, itd.

Indikativno je da sporedni šumski proizvodi simbolično participiraju u strukturi prihoda ovog poduzeća. Imajući u vidu sve objektivne okolnosti (bogatstvo flore i faune, blizina tržišta, niski troškovi radne snage itd.), aktivnosti na prikupljanju, preradi i plasmanu sporednih šumskih proizvoda pružaju velike mogućnosti za uspješnije poslovanje. Naprijed navedeno se odnosi i na prihode od lovnog turizma, kojih također nema u strukturi prihoda poduzeća za 2004. godinu. S obzirom na planirane aktivnosti i već izvršena značajna ulaganja, isti se mogu realno očekivati u narednom periodu, što bi također doprinijelo poboljšanju proizvodno-poslovnog portfolija.

U cilju očuvanja visokog nivoa tržišnog učešća u zadovoljenju socioloških zahtjeva i povećanju procentualnog udjela prihoda od ovih aktivnosti u ukupnom prihodu poduzeća, KŠPD „Sarajevo-šume“ treba primijeniti sveobuhvatan sistem upravljanja, koji bi pored održivog gospodarenja šumskim resursima mogao zadovoljiti i zahtjeve posjetilaca u sferi komercijalno-turističkih i ugostiteljsko-zabavnih aktivnosti. Aktivnosti usmjerene na zadovoljenje socioloških zahtjeva društva trebaju postati visokoprofitabilni vodeći poslovi u proizvodno-poslovnom portfoliju poduzeća.

Na temelju provedene analize se vidi da poduzeće D.D. „Šume TK“ ima povoljan proizvodno-poslovni portfolio šumskih drvnih sortimenta. Pored toga što su proizvodi zastupljeni u svim pozicijama BCG matrice, što omogućava alociranje finansijskih sredstava unutar poduzeća, visoko relativno tržišno učešće lišćarskih trupaca, osigurava najpovoljniju poziciju za ovu vrstu proizvoda. Učešće lišćarskih trupaca u ukupnom prihodu iznosi 38% od ukupnog prihoda. Činjenica da trupci četinaru participiraju sa 27% a ogrjevno drvo sa 17% u ostvarenoj prodaji šumskih drvnih sortimenta, ukazuje na postojanje relativno uravnoteženog proizvodno-poslovnog portfolija, odnosno na sposobnost ovog poduzeća da efikasno reagira na promjenjive zahtjeve tržišta šumskih drvnih sortimenta.

Na osnovu strukture prihoda može se zaključiti da se radi o klasičnom šumarskom poduzeću, koje od prodaje šumskih drvnih proizvoda ostvaruje preko 85% svojih ukupnih prihoda. Ako bi se iz strukture ukupnih prihoda izdvojili prihodi od šumsko-uzgojnih radova (interna realizacija) i ostali prihodi koji nisu direktno vezani za proizvodnju, može se reći da D.D. „Šume TK“, skoro 100% prihoda ostvaruje isključivo prodajom drveta. Prihodi od lova, sporednih proizvoda i usluga su simbolični i iznose manje od 0,5% ukupnog prihoda.

Jedina realna mogućnost za unapređenje uspješnosti poslovanja šumarskih poduzeća, leži u razvoju novih, malo korištenih proizvoda (npr. sporednih šumskih proizvoda) i usluga šumarstva, prije svega zadovoljavanju socioloških zahtjeva stanovništva u odnosu na šume. Odsustvo diversifikacije poslovnih aktivnosti, predstavlja slabu stranu proizvodno-poslovnog portfolija i strukture prihoda D.D. „Šume TK“. Orijentirano uglavnom na proizvodnju šumskih drvnih sortimenta, ovo poduzeće dosada nije poduzimalo značajnije aktivnosti na zadovoljavanju socioloških zahtjeva posjetilaca. Čak i prihodi od lovničkih aktivnosti, za koje ovo poduzeće ima izuzetne razvojne potencijale, realizirani su sa samo 4%, od skromno planiranih 30.350 KM u 2004. godini.

Najveći broj posjetilaca (50%) području kojim gospodari D.D. „Šume TK“, dolazi iz drugih gradova u tuzlanskom kantonu, što pokazuje da stanovnici ovog kantona nemaju drugu alternativu za zadovoljavanje socioloških zahtjeva prema šumi. Imajući u vidu da se radi o najgušće naseljenom i industrijski najrazvijenijem dijelu BiH, perspektivno se može očekivati vrlo visoka posjećenost ovom području, usprkos relativno velikoj udaljenosti najvećih gradova (Tuzla, Gradačac, Srebrenik, Gračanica, Lukavac) od zaštićenog područja, a samim tim i visokim troškovima njihovog dolaska.

Nepostojanje infrastrukturnih preduvjeta za bavljenja zimskim sportovima je najvjerojatnije glavni razlog slabe posjećenosti u zimskom periodu. Na osnovu prethodnog se može zaključiti da najveći broj posjetilaca dolazi u ovo područje u dane vikenda i praznika, pretežno u ljetnom periodu, da se ne radi o posjetiocima visoke “vjernosti”, ali da istovremeno (prije svega zbog značajnog procenta novih posjetilaca) ovo područje doživljava veliku ekspanziju socioloških zahtjeva posjetilaca. Tim prije što je čak 90% posjetilaca odgovorilo da prirodne ljepote veoma utiču na njihovo prijatno raspoloženje.

Poduzeće D.D. „Šume TK“ nije poduzelo značajnije strateške i strukturalne promjene kako bi se na vrijeme suočilo sa promjenjivim zahtjevima društva u odnosu na šumske resurse.

Kao i u svim drugim promatranim područjima, i u ovom je šuma u najširem smislu, ocijenjena kao najvažniji prirodni faktor za posjetioce. Za razliku od drugih područja,

procent posjetilaca koji šumu smatraju najvažnijim prirodnim faktorom, daleko je veći u ovom nego u drugim područjima (57% u odnosu na područje kojim gazduje KŠPD „Sarajevo-šume“, gdje taj procent iznosi 39%). Jedina alternativa toj mogućnosti je da poduzeće izvrši krupne strateške i strukturalne promjene, koje bi bile usmjerene na zadovoljenje socioloških zahtjeva posjetilaca.

Evidentno je da postoji značajna razlika između onoga što posjetioci traže i onoga što poduzeće D.D. „Šume TK“ trenutno može ponuditi, u cilju zadovoljenja tih zahtjeva. Čak 99% posjetilaca smatra da poduzeće (i drugi administrativni subjekti) trebaju prilagoditi svoje aktivnosti razlozima njihove posjete, što jasno ukazuje na potrebu reinženjeringa poduzeća.

6.8.2.2 Diverzifikacija proizvodno-poslovnog portofolija

Uloga menadžmenta poduzeća je da kroz proces strateškog promišljanja artikulira misiju poduzeća, definira njegovu poslovnu viziju i osmisli poslovnu strategiju koja bi u konačnici dovela do ostvarenja poslovne misije i vizije. Institucionalizirani oblici organiziranja koji se bave upravljanjem javnim dobrima, imaju jasno definiran zadatak koji im je dodijelilo društvo.

Analizirajući suštinski smisao navedenog dolazi se do odgovora na pitanje o svrsi formiranja i postojanja poslovnih sistema šumarstva. Pogrešna su mišljenja po kojima se misija šumarskih poduzeća sastoji isključivo u osiguranju proizvoda šumarstva (najčešće drveta), uz poduzimanje mjera na očuvanju šumskih resursa. Isto tako, misija šumarskih poduzeća ne može se okarakterizirati samo kao stvaranje profita ili samo kao pružanje mogućnosti lokalnom stanovništvu za zapošljavanje. Već je spomenuto da uspješna implementacija modernog, demokratskog političkog sistema, u smislu jačanja njegovog multisektorskog karaktera, zahtijeva značajne promjene u javnim institucijama. U tom smislu i promjena misije javne šumarske službe podrazumijeva promjene od hijerarhijski organiziranog sistema ka organizacionim formama sa elementima javnog servisa.

Navedene promjene su posebno naglašene u zemljama u tranziciji u kojima je šumarski sektor do sada uglavnom bio pod kontrolom države. Isti je neophodno transformirati u tržišno orijentirane strukture, u kojim bi privatno vlasništvo i poduzetništvo, pogotovo u sferi tzv. nestrateških šumarskih aktivnosti imalo značajniju ulogu. Naravno, ovaj proces ne podrazumijeva isključenje državne uloge iz procesa upravljanja i gazdovanja šumskim resursima. Naprotiv, u zemljama poput BiH, državna šumarska administracija treba zadržati ključnu ulogu u kreiranju šumarske politike a osnažena privatna inicijativa u sektoru šumarstva omogućiti uspješnije poslovanje u okvirima tržišne ekonomije.

U razmišljanjima o promjeni misije šumarskih poduzeća, neophodno je naglasiti da šumarski stručnjaci, kao jasno definirana društvena grupa, kroz svoje aktivnosti izražavaju vrijednosti slične onima koje prevladavaju u njihovom društvenom okruženju.

Misija poduzeća definira razlog njegovog postojanja i potvrđuje izgrađenost organizacionog identiteta. U Statutu KŠPD „Sarajevo-šume“ je navedeno da je ovo poduzeće “pravno lice koje samostalno obavlja poslove upravljanja, uzgoja, zaštite i korištenja šuma i šumskog zemljišta (gospodarenje šumama pod uvjetima i na način utvrđen Zakonom o šumama) radi stjecanja dobiti“. Kao što je već naglašeno, ostvarenje dobiti je bitan razlog postojanja svakog organiziranog oblika udruživanja resursa, ali ne može biti jedini cilj, niti misija poslovnih sistema šumarstva.

S obzirom da se radi o djelatnosti sa izuzetno sporim obrtom kapitala, u šumarstvu se klasični ekonomski principi moraju promatrati kroz prizmu tzv. "ekonomije čekanja". Stoga, potreba za donošenjem ispravnih dugoročnih odluka nije izražena ni u jednoj drugoj grani privrede kao što je to slučaj u šumarstvu.

U tom kontekstu je KŠPD „Sarajevo-šume“ izradilo dokument pod naslovom Prijedlog strategije razvoja KŠPD „Sarajevo-šume“ za period 2004-2024. godine. Dugoročni planovi razvoja šumarstva u BiH su postojali i ranije, ali je, zbog niza objektivnih okolnosti, njihova dosljedna realizacija izostala. Tako primjer poduzeća KŠPD „Sarajevo-šume“, iako skroman, predstavlja značajan pozitivan pomak u dugoročnom planiranju gospodarenja šumskim resursima u FBiH. Ovdje je bitno naglasiti da proces donošenja šumsko-privrednih osnova sa važnošću od deset godina, kako zbog svoje vremenske ograničenosti tako i zbog njihovog ograničenog sadržaja, ne može popuniti prazninu u strateškom planiranju razvoja sektora šumarstva. Strategija razvoja KŠPD „Sarajevo-šume“, pored motiva i ciljeva izrade ovog dokumenta, analizira postojeće stanje u poduzeću: organizaciju, broj i strukturu uposlenih, površine, zalihu i strukturu drvne mase, obim sječa, stupanj devastacije šumskih resursa, otvorenost i ocjenu poslovanja u proteklom periodu. Također se projiciraju i 20-godišnji strateški ciljevi, koji pored planiranog povećanja površina pod šumom, dinamike izgradnje šumskih komunikacija i ostalih šumsko uzgojnih radova, sadrže i strategiju korištenja sekundarnih šumskih proizvoda, razvoja lovstva i unapređenje korištenja šumskih prostora za rekreaciju, turizam, sportske aktivnosti, edukaciju i sl. Uz navedene strateške ciljeve, planiraju se i strukturalne promjene, kao što su razvoj odgovarajuće organizacione strukture, razvoj informacionog sistema, unapređenje transparentnosti poslovanja i odnosa sa javnošću, pa čak i značajne strateške aktivnosti kao što je uvođenje novih metoda računanja vrijednosti općekorisnih funkcija šuma i certificiranje gospodarenja šumskim resursima. Opredjeljenje ka jačanje odnosa sa javnošću i potencijalnim poslovnim partnerima, ukazuje na spremnost KŠPD „Sarajevo-šume“ da prihvati izazov profitno orijentiranog poslovanja. Imajući u vidu promjenjivost u obrascu zahtjeva društva prema šumi, mogućnost pojave specijaliziranih javnih ustanova za zaštitu prirode, globalizaciju tržišta i konkurenciju između različitih kantonalnih poduzeća, te narastajući značaj privatnog šumskog posjeda, otvaranje ka javnosti, građenje odnosa učesničkog planiranja i profitno orijentirana poslovna politika, u slučaju KŠPD „Sarajevo-šume“ ima puno opravdanje.

Širok spektar djelatnosti za koje je registrirano poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“, koje ne spadaju u tradicionalne šumarske aktivnosti pružaju velike mogućnosti za diverzifikaciju i unapređenje uspješnosti poslovanja.

Već je spomenuto da poslovna politika KŠPD „Sarajevo-šume“, podrazumijeva razvoj i primjenu sveobuhvatnog sistema upravljanja prirodnim resursima koji bi, pored održivog gospodarenja šumom, mogli zadovoljiti i sociološke zahtjeve posjetilaca u najširem smislu. U tom kontekstu se i misija ovog poduzeća može definirati kao održivo (ujednačeno, neprekidno i dugotrajno) zadovoljavanje promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šumske resurse. Pri tome se pod održivošću podrazumijeva princip zadovoljavanja sadašnjih zahtjeva društva bez ugrožavanja interesa budućih generacija. Kao što je već rečeno, vizija predstavlja projektiranu sliku željenog stanja poduzeća u određenom vremenskom periodu. Polazeći od naprijed definirane poslovne misije, vizija

KŠPD „Sarajevo-šume“ u periodu od 2004. do 2009. godine bi mogla sadržavati slijedeće komponente:

- Zadržavanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima na području kantona Sarajevo bez obzira na namjenu šume i zahtjeve društva prema šumi;
- Unapređenje stanja šumskog fonda (povećanje površina pod visokim šumama, obima pošumljavanja i ostalih šumsko-uzgojnih radova, provođenje konverzije izdanačkih šuma) i osiguranje potrajnosti općekorisnih funkcija šuma;
- Prepoznatljivost po primjeni koncepta učesničkog planiranja u gospodarenju šumskim resursima i zadovoljenju socioloških zahtjeva društva prema šumi;
- Zauzimanje vodeće pozicije u šumarstvu BiH po učešću ostalih proizvođača i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju, uz povećanje ukupnog prihoda i bruto dobiti poduzeća;
- Unapređenje atraktivnosti poduzeća, u smislu spremnosti za zapošljavanje visoko motiviranih i kvalitetnih kadrova svih stručnih profila;
- Provođenje certificiranja gospodarenja šumskim resursima na cijelom području kojim poduzeće gospodari.

Ovako definirana poslovna vizija ima slijedeće asocijativne pojmove: odgovornost prema društvu, partnerstvo i dijalog sa građanima, diverzifikacija aktivnosti, učesničko upravljanje, rekreacija i turizam kao prepoznatljive usluge, zadovoljstvo uposlenika i gospodarenje šumom u skladu sa svjetskim standardima.

Na osnovu mnogih pokazatelja se može reći da je poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“ na dobrom putu da ostvari ovako ambicioznu viziju. Pored gospodarenja svim državnim šumama na području kantona, nadležni organi su ovom poduzeću povjerili upravljanje trenutno zaštićenim područjima u kantonu Sarajevo. Još od ranije je u nadležnosti poduzeća gospodarenje prašumskim odjelom 106. u privrednoj jedinici Igman, koji predstavlja jedinstven primjer prirodnih šuma bukve i jele u ovom dijelu BiH. Posebnim elaboratom koji je pripremio poduzeće KŠPD „Sarajevo-šume“ predviđeno je i pokretanje inicijativa za zaštitu pećine Megara na području općine Hadžići. Iskustva stečena kroz upravljanje ovim područjima, svrstavaju KŠPD „Sarajevo-šume“ u red najozbiljnijih konkurenata za upravljanje budućim zaštićenim područjem na području Igmana, Bjelašnice i Treskavice.

Već sada poduzeće ostvaruje preko 11% ukupnog prihoda od realizacije nedrvenih proizvoda i usluga (najvećim dijelom se radi o aktivnostima na zadovoljenju socioloških zahtjeva stanovništva), a ulaganja u razvoj lovne privrede i programi korištenja sporednih šumskih proizvoda obećavaju dalji porast ove vrste prihoda. U cilju ispunjenja naprijed definirane vizije, KŠPD „Sarajevo-šume“ će se morati oslanjati na podršku naučno-istraživačkih institucija iz oblasti šumarstva.

Također su napravljeni i konkretni pomaci u nastojanjima da se dobije potvrda da se gospodarenje šumskim resursima na području KŠPD „Sarajevo-šume“, provodi po međunarodnim standardima. Jedan dio šuma u sastavu ovog poduzeća je izabran kao ogledno područje za implementaciju pilot projekta certificiranja gospodarenja šumskim resursima u BiH, finansiranog od strane holandske Vlade. Konačno, u Elaboratu o opravdanost uvođenja nove organizacije i ulaganja u područja sa posebnom namjenom, poduzeće je precizno definiralo i svoj strateški cilj – potrajnost gospodarenja uz zadovoljavanje ekoloških, socioloških i ekonomskih funkcija šume, prepoznajući značaj

adekvatnog upravljanja ljudskim resursima i neophodnost organizacionih promjena (uvođenje revirskog sistema gazdovanja, te formiranje posebne organizacione jedinice za upravljanje područjima posebne namjene) kao pretpostavke za ostvarenje tog cilja.

U područjima koja se namjeravaju proglasiti zaštićenim i u kojima gospodari poduzeće D.D. „Šume TK“, neophodno je primijeniti specifičan sistem upravljanja kojim bi se postigao izbalansiran odnos svih aspekata šumarstva sa izraženim elementima zaštite prirode. U tom kontekstu je i proces reinženjeringa ovog poduzeća neophodno bazirati na izmijenjenoj ulozi šumarske struke i strategiji multifunkcionalnog upravljanja šumskim resursima u ovom području. Misija poduzeća D.D. „Šume TK“ se bitno ne razlikuje od misije bilo kojeg drugog šumarskog poduzeća. I ovdje osnovnu svrhu postojanja poduzeća predstavlja opredjeljenje da se šumskim resursima gospodari na principima održivog razvoja, uz zadovoljavanje ekoloških, socioloških i ekonomskih zahtjeva društva. U usporedbi sa KŠPD „Sarajevo-šume“, u kojem su vrlo izraženi zahtjevi za zadovoljavanjem socioloških i donekle ekoloških zahtjeva društva, kod poduzeća D.D. „Šume TK“ je neophodno postići izbalansiran omjer zahtjeva mnogobrojnih i često suprotstavljenih interesnih grupa u odnosu na šumske resurse. Kantonalna Vlada želi proglašenjem ovog područja omogućiti stanovništvu tuzlanskog kantona kvalitetno zadovoljavanje turističkih, rekreacijskih i ekoloških zahtjeva. Poduzeće D.D. „Šume TK“ nastoji očuvati ekonomsko-resursnu bazu za održivo provođenje svojih poslovnih aktivnosti. Općinski organi pokušavaju da ostvare uravnoteženo stanje između ekonomskih i ekoloških posljedica proglašenja zaštićenog područja, a lokalno stanovništvo (pretežno uposleno u sektoru šumarstva i drvne industrije) pribojava se gubitka radnih mjesta. S druge strane, aktivnosti narastajućeg nevladinog sektora usmjerene su isključivo ka unapređenju ekoloških funkcija predmetnog područja (biodiverzitet, zaštita flore i faune, itd.).

Polazeći od naprijed definirane misije i prihvaćajući da “poslovna vizija svakog poduzeća treba uključivati osnovne vrijednosti, suštinske ciljeve i jedan ili više velikih (izazovnih) ciljeva“, vizija poduzeća D.D. „Šume TK“ u periodu od 2004 do 2009 godina može se formulirati na slijedeći način:

- Očuvanje prava legitimnog gospodarenja šumskim resursima na području tuzlanskog kantona bez obzira na namjenu šume i zahtjeve društva prema šumi;
- Prepoznatljivost u sektoru šumarstva BiH po primjeni suvremenih dostignuća šumarske nauke i struke, implementaciji koncepta multifunkcionalnog gospodarenja šumskim resursima i osiguranju potrajnosti svih funkcija šume;
- Unapređenje imidža poduzeća (D.D. „Šume TK“ mora biti prepoznato od strane javnosti kao najkompetentniji medijator između zahtjeva društva prema šumi i šumskih resursa);
- Zadržavanje uloge vodećeg privrednog subjekta na području općina tradicionalno orijentiranih na šumarstvo i drvnu industriju, osiguranjem radnih mjesta i egzistencije za lokalno stanovništvo i održivim snabdijevanjem industrije za preradu drveta;
- Implementacija certificiranja gospodarenja šumskim resursima na područjima koja predstavljaju potencijalna žarišta međusektorskih konflikata;
- Povećanje učešća ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju uz povećanje ukupnog prihoda i bruto dobiti poduzeća.

Za ovako definiranu viziju, asocijativni pojmovi su: stručnost i profesionalnost, posvećenost prirodi i značaju šumskih resursa u najširem smislu, zaštita prirode, odgovornost prema društvu, multifunkcionalno šumarstvo, kompetentnost i transparentnost, odnosi sa javnošću, okosnica razvoja ruralnih područja i gospodarenje šumom po svjetski priznatim standardima.

Poduzeće D.D. „Šume TK“ nema internih dokumenata, politika i procedura koje bi ukazivale na strateški pristup zadovoljavanju promjenjivih zahtjeva društva u odnosu na šume. Iako su karakteristike poslovnog okruženja, prije svega inicijative za proglašenje zaštićenog područja na planini Konjuh, i ovo poduzeće dovele u stanje organizacijske krize, očigledno je da ono još uvijek nema jasno formuliranu misiju i poslovnu viziju. U tom pogledu, ovo poduzeće ne predstavlja usamljen primjer u šumarstvu BiH. Odsustvo strateškog promišljanja vidljivo je i iz popisa djelatnosti za koje je ovo poduzeće registrirano. Svođenje djelatnosti na klasične šumarske aktivnosti iz domena uzgoja, zaštite i iskorištavanja šuma, lovne privrede, građevinskih radova, trgovine drvetom te proizvodnju cvijeća, ukrasnog drveća i sadnog materijala, ograničava mogućnost diverzifikacije poduzeća u području aktivnosti koje se ne odnose direktno na šumarski sektor. Usvajanje naprijed definirane misije i vizije, ma koliko one izgledale ambiciozno, predstavlja jedini način unapređenja uspješnosti poslovanja ovog poduzeća. Mobiliziranje svih resursa u cilju promjena organizacione strukture, unapređenja odnosa sa javnošću i implementacije koncepta multifunkcionalnog šumarstva, jedini je put ka dostizanju strateški definiranih ciljeva ali i preduvjeta daljeg razvoja poduzeća D.D. „Šume TK“.

6.8.3 Kadrovska pitanja

Jedna od bitnih pretpostavki za promjenu organizacione strukture poslovnih sistema je raspoloživost ljudskih resursa. Novo poslovno okruženje zahtijeva i specifične individualne profile stručnjaka sa novim znanjima iz oblasti šumarstva, ali i šire. Danas šumarski stručnjaci ne predstavljaju jedinu struku osposobljenu za obavljanje različitih poslova u šumarstvu. Sve je veći broj ljudi koji, iako po formalnom obrazovanju ne pripadaju šumarskoj struci, razumijevajući promjenjive zahtjeve društva, mogu kompetentno analizirati i rješavati složene probleme u sektoru šumarstva. Oni često mogu nadomjestiti rad šumarskih stručnjaka, pa čak i zauzeti njihovo mjesto, u situaciji kad ovi drugi nisu u stanju da riješe određena pitanja intersektorske prirode ili ne mogu da uspostave potrebnu komunikaciju sa drugim segmentima privrede i društva.

Tablica 12. Kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“

	D.D. „Šume TK“	KŠPD „Sarajevo-šume“
VSS šumarski fakultet	29	24
VSS ekonomski fakultet	4	2
VŠS ekonomska struka	3	1
VSS pravni fakultet	2	1
VŠS pravna struka	3	1
VSS ostali društveni fakulteti	3	1
VŠS ostale društvene struke	1	-
VSS ostali tehnički fakulteti	2	-
Ukupno VSS/VŠS kadrova	47 (9,3%)	30 (8,2%)
Ukupan broj stalno zaposlenih	508	366

U tablici 12 je prikazana kvalifikaciona struktura visokoobrazovanih kadrova i ukupan broj zaposlenih u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“ u 2006. godini. Iz prethodne tabele se može zaključiti da oba poduzeća imaju približno sličan procent visokoobrazovanih kadrova, u odnosu na broj stalno zaposlenih iako nešto povoljniju strukturu, s obzirom na različitost stručnih profila, ima poduzeće D.D. „Šume TK“. Zastupljenost različitih struka u ovom poduzeću, teoretski omogućava ostvarenje jednog od najambicioznijih ciljeva predložene poslovne vizije - implementaciju koncepta multifunkcionalnog gospodarenja šumskim resursima i osiguranje potrajnosti svih funkcija šume. U KŠPD „Sarajevo-šume“ je dominantan profil visokoobrazovanih stručnjaka šumarske struke. Imajući u vidu visok potencijal za diverzifikaciju poslovnih aktivnosti ovog poduzeća, neophodno bi bilo povećati procent visokoobrazovanih kadrova ostalih struka.

Na osnovu predloženih unapređenja organizacione strukture analiziranih poduzeća kao i očekivanih promjena u smislu približavanja zahtjevima revirnog sistema gospodarenja, pretpostavljene potrebe za visokoobrazovanim stručnjacima različitih profila prikazane su u tablici 13.

Tablica 13. Pretpostavljena struktura visokoobrazovanih kadrova u kontekstu promjena organizacione strukture poduzeća D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“

	D.D. „Šume TK“	KŠPD „Sarajevo-šume“
VSS šumarski fakultet	48	38
VSS hortikultura	1	2
VSS biologija	1	1
VSS poljoprivreda/tehnologija	-	1
VSS ekonomski fakultet	5	8
VŠS ekonomska struka	4	2
VSS turizam i ugostiteljstvo	-	1
VSS pravni fakultet	3	5
VŠS pravna struka	4	2
VSS žurnalistika	1	2
VSS sociologija	-	1
VSS zaštita na radu/sigurnost	2	1
VSS sport	-	1
VSS građevinarstvo	2	3
VSS mašinstvo/saobraćaj	1	2
VSS informatika	1	1
VSS mašinska obrada drveta	-	1
Ukupno VSS/VŠS kadrova	73	72

Ovako značajno povećanje visokoobrazovanih kadrova u strukturi zaposlenih u skladu je sa strateškim ciljevima oba analizirana poduzeća. Potrebno je naglasiti neophodnost angažmana specijalistički obrazovanih šumarskih stručnjaka, posebno onih sa jakim ekonomsko-sociološkom obrazovnom komponentom.

Problemi viška radne snage, radnika sa umanjenom radnom sposobnošću i ratnih vojnih invalida, su vrlo izraženi u šumarskim poduzećima u BiH. Starosna struktura uposlenih, pogotovo direktnih izvršilaca aktivnosti (šumskih radnika) u poduzećima D.D. „Šume TK“ i KŠPD „Sarajevo-šume“ je nepovoljna a značajan procent uposlenih su invalidi rada i ratni vojni invalidi. U poduzeću KŠPD „Sarajevo-šume“ zaposleno je 46 invalida rada II kategorije ili 12,6% uposlenih, a u D.D. „Šume TK“ 58 invalida rada II kategorije

i RVI ili 11,4% od ukupnog broja zaposlenih. Najviše invalida rada, njih 44 je zaposleno u Šumskom gazdinstvu "Konjuh" na čijem području se planira formirati zaštićeno područje. Diverzifikacijom poslovnih djelatnosti omogućila bi se preraspodjela radnika sa umanjenom radnom sposobnošću, koji više ne mogu dati puni doprinos u redovnim djelatnostima poduzeća, što bi imalo dvojak efekt. Angažiranje radnika sa umanjenom radnom sposobnošću na takvim poslovima, unaprijedila bi se humanizacija rada, jer bi oni bili u stanju da aktivno nastave svoj rad u poduzeću bez daljeg narušavanja vlastitog zdravlja. S druge strane, poduzeće bi ostvarilo i određene ekonomske efekte, jer bi se na taj način smanjili troškovi povezani sa viškom radne snage u određenim fazama proizvodnje.

Unapređenje proizvodno-poslovnog portfolija, kroz organizirano prikupljanje sporednih šumskih proizvoda, proizvodnju zdrave hrane, seoski i ekoturizam i sl., stvorilo bi pretpostavke za razvoj novih radnih mjesta i kooperativnih odnosa sa lokalnim stanovništvom. Diverzifikacija aktivnosti šumarskih poduzeća omogućila bi i razvoj malih, porodičnih prerađivačkih kapaciteta ili poduzeća, čime bi se u znatnoj mjeri poboljšao ekonomsko-sociološki položaj lokalnog stanovništva i omogućio razvoj ruralnih područja. Rješavanjem problema sela, kroz zapošljavanje u okviru upravljanja i poslovanja zaštićenim područjima, stvorila bi se solidna osnova za kvalitetniji životni standard lokalnog stanovništva. S druge strane, u prilagođenoj organizacionoj strukturi šumarskih poduzeća, javljaju se zahtjevi za nizom novih i specifičnih radnih mjesta. Implementiranje predloženih organizacionih rješenja bi otvorilo mogućnost za zapošljavanje lokalnog stanovništva i zaustavilo migracione procese na relaciji selo-grad i BiH-inostranstvo, doprinoseći na taj način općem blagostanju pojedinaca, lokalnih zajednica i društva u cjelini.

6.8.4 Završna razmatranja

Na temelju analize dostupnih znanstvenih podataka, kao i važećih zakonskih rješenja i drugih znanstvenih saznanja, možemo dati određena razmatranja date problematike. Uslijed mnogobrojnih faktora sociološko-ekonomskog karaktera, povećanje površina šuma i šumskih zemljišta u BiH koja će se naći pod određenim stupnjem zaštite predstavlja neminovnost. Ta neminovnost zahtijevat će kreiranje šumarske politike u proširenim okvirima, a kojom će biti obuhvaćeni svi aspekti gospodarenja šumskim resursima kroz multifunkcionalno šumarstvo. Kada je riječ o mogućem implementatoru koncepta multifunkcionalnog šumarstva, sigurno je da jedino sektor šumarstva posjeduje kritičnu masu znanja, vještina i tehničkih pretpostavki neophodnih za njegovu dosljednu provedbu.

Trenutni zakonski okvir i organizacija sektora šumarstva, ne predstavljaju garanciju da šumski resursi mogu ispuniti ulogu važnog faktora u sociološko-ekonomskom razvoju BiH. Nepostojanje jedinstvenog zakona o šumama i zaštiti prirode u BiH, za direktnu posljedicu ima odsustvo konzistentne šumarske politike na nivou države. Sektor šumarstva, organizaciono usitnjen u okviru entitetsko-kantonálnih granica, nema na raspolaganju efikasne instrumente šumarske politike koji bi osigurali ravnotežu između različitih zahtjeva društva u odnosu na šumu i značaja šumarstva i drvne industrije za nacionalnu ekonomiju. U takvoj situaciji poslovni sistemi šumarstva mogu zadovoljiti te zahtjeve jedino poduzimanjem odgovarajućih, internih mjera reinženjeringa. Samo pod tim uvjetima će šumarski sektor biti u stanju da uoči, razumije i optimalno zadovolji

zahtjeve mnogobrojnih interesnih grupa, ublaži i eventualno riješi intersektorske konflikte, dosljedno primijeni ideju pluralnog šumarstva i za sebe osigura vodeću ulogu u upravljanju zaštićenim šumskim područjima. Odsustvo ovih pretpostavki neminovno vodi izdvajanju zaštićenih područja iz sistema šumsko privrednih područja, formiranju specijaliziranih javnih institucija za upravljanje istim i marginalizaciji poduzeća šumarstva. Izdvajanje velikih šumskih područja, sa ciljem da ona za društvo osiguraju isključivo jednu ili nekoliko funkcija i prepuštanje upravljanja tim područjima institucijama koje najčešće nemaju dovoljno resursa (prije svega stručnih), ne može imati opravdanje, prije svega zbog složenosti gospodarenja i kompleksnosti ekonomsko-socioloških zahtjeva u odnosu na šumske resurse.

Različiti poslovni sistemi egzistiraju u različitim poslovnim i sociološko-ekonomskim okruženjima. To implicira i neophodnost poduzimanja različitih strateških i strukturalnih promjena u cilju njihovog prilagođivanja sociološkim zahtjevima društva. U pogledu negativnog utjecaja šumarskih poduzeća i drugih administrativnih subjekata na prijatan ugođaj posjetilaca, postoji značajna razlika između analiziranih područja. Kao najčešće razloge nezadovoljstva prouzrokovane aktivnostima šumarskih poduzeća, posjetioci navode neadekvatno gospodarenje, odsustvo mjera na uzgoju i zaštiti šuma, arogantan odnos šumarske struke i negativan utjecaj na ugođaj posjetilaca tokom boravka u prirodi. Većina posjetilaca analiziranim područjima, smatra da se šumarska poduzeća i drugi administrativno-poslovni subjekti trebaju u manjoj ili većoj mjeri prilagoditi razlozima njihove posjete, što snažno podcrtava potrebu unapređenja dosadašnje prakse gospodarenja, odnosno potrebu reinženjeringa šumarskih poduzeća. Navedeni načini prilagođavanja kreću se od zahtjeva koji se ne odnose direktno na šumarski sektor pa do zahtjeva za boljom šumsko-rekreacijskom infrastrukturom, zaštitom prirode i zabranom iskorištavanja prirodnih resursa. Zahtijevani načini prilagođivanja ukazuju na značajne mogućnosti diversifikacije aktivnosti šumarskih poduzeća ali i na moguće pravce u kreiranju naprednije politike upravljanja šumskim resursima.

Da bi se ti zahtjevi mogli pravovremeno i efikasno zadovoljiti, poslovni sistemi šumarstva moraju kontinuirano preispitivati i unapređivati strateške i strukturalno-organizacione aspekte svog poslovanja. Koncept reinženjeringa ima za cilj da na osnovu rezultata istraživanja specifičnih socioloških zahtjeva prema šumi i analize poslovnog okruženja, ponudi adekvatne strateške smjernice i organizacione modele koji bi omogućili unapređenje uspješnosti poslovanja analiziranih šumarskih poduzeća. Kod analiziranih poduzeća su uočene značajne razlike u pogledu proizvodno-poslovnog portfolija. Mogućnosti za unapređenje proizvodno-poslovnog portfolija šumarskih poduzeća su uglavnom ograničene na primjenu strategije diversifikacije, odnosno razvoj novih, malo korištenih proizvoda i usluga šumarstva. Zbog toga, kao i činjenice da specifičan karakter šumarske proizvodnje i poslovanja podrazumijeva primjenu instrumenata strateškog planiranja, trebalo bi očekivati da šumarska poduzeća imaju precizno definiranu strategiju dugoročnog razvoja, baziranu na jasnoj poslovnoj misiji i viziji, što kod mnogih nije slučaj.

Izgraditi nove organizacione strukture, i na pravi način mobilizirati sve materijalne i ljudske resurse za obavljanje poslovnog procesa, definirati odgovarajuće organizacione jedinice i utvrditi sistem međusobnih veza, uloga i odnosa unutar i između angažiranih resursa u poslovnom sistemu. Tradicionalna organizaciona struktura, proizašla iz orijentacije poduzeća na proizvodnju drvne mase i prodaju šumskih drvnih sortimenta, ne

može osigurati ispunjenje naprijed definiranih strateških elemenata. Neophodnost diversifikacije kao strateške opcije i dinamične promjene u poslovnom okruženju, neminovno uzrokuju da šumarska poduzeća budu organizirana po modelu modernih organizacionih struktura kao što su diversificirana (divizijska) i inovativna organizacija.

U cilju postizanja interaktivnog odnosa sa poslovnim i društveno-političkim okruženjem i različitim interesnim grupama, neophodno je formirati posebne organizacione jedinice za odnose sa javnošću i promociju poduzeća. Također je potrebno identificirati interesne grupe u poslovnom okruženju i utvrditi njihova očekivanja u područjima sa izraženijim kritičkim odnosom prema šumarskim aktivnostima. Organizacione jedinice za odnose sa javnošću trebaju poduzimati kontinuirane aktivnosti za unapređenja imidža poduzeća.

U cilju maksimalnog iskorištenja stručnih potencijala uposlenika, vođenja razvojne politike ljudskih resursa, unapređenja plansko-analitičke službe i informatizacije kompletnog poslovnog sistema, u šumarskim poduzećima sa diverzificiranom organizacionom strukturom neophodno je oformiti posebnu organizacionu jedinicu koja bi poslužila kao razvojni centar i servis svim sektorima i službama u poduzeću.

Strateško-organizacione promjene podrazumijevaju zapošljavanje većeg broja specijaliziranih, visokoobrazovanih stručnjaka šumarske ali i drugih profesija, kao i mogućnost adekvatne preraspodjele već uposlenih radnika sa umanjenom radnom sposobnošću. Opredjeljenje ka diversifikaciji proizvodnih aktivnosti, stvorilo bi pretpostavke za razvoj novih radnih mjesta i kooperativnih odnosa sa lokalnim stanovništvom, čime bi se ostvarili značajni pozitivni ekonomsko-sociološki efekti na lokalnu ekonomiju.

Identifikacija problema

- *Ugroženost legitimnog prava upravljanja šumom,*
- *Stare metode organizacije šumarstva,*
- *Oslanjanje na drvo kao izvor prihoda uz zanemarivanje drugih djelatnosti,*
- *Slaba prilagodba izmijenjenim uvjetima poslovanja,*
- *Slaba kadrovska struktura, neprilagođena izmijenjenim uvjetima,*
- *Još neprovedena certifikacija poduzeća.*

Prijedlog mjera

- *Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima kako na zaštićenim tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume.*
- *Kontinuirano unapređenje stanja šumskog fonda uz osiguranje stabilnosti i potrajnosti općekorisnih funkcija šuma.*
- *Kontinuirano povećanje ukupnog prihoda poduzeća i bruto dobiti.*
- *Stvaranje pretpostavki i izrada planova diverzifikacije poduzeća.*
- *Unapređenje imidža šumarskih poduzeća i šumarske struke kao medijatora između zahtjeva društva i šumskih resursa.*
- *Unapređenje atraktivnosti poduzeća u smislu zapošljavanja kvalitetnih visokoobrazovanih stručnjaka šumarske i drugih struka.*
- *Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima.*

6.9 COST - BENEFIT ANALIZA USPOSTAVLJANJA FUNKCIJA UPRAVLJANJA I GAZDOVANJA ZAŠTIĆENIM PODRUČJEM SA PROGRAMOM EKONOMSKIH MEHANIZAMA

Cost-benefit analiza će se provesti na primjeru upravljanja zaštićenim područjem Zaštićeni pejzaž „Bijambare“, a ista može služiti kao okvir za razumijevanje i analizu upravljanja zaštićenim područjima u FBiH.

Vremenski okvir za koji će biti provedena analiza je 20 godina. Obzirom da je predmetno zaštićeno područje osnovano u drugoj polovini 2003. godine, kao polazna godina se uzima 2004. godina.

6.9.1 Izračun troškova

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Troškovi upravljanja (<i>plate, materijalni troškovi i dr.</i>)	100.000	103.101	103.101	103.101	107.000	112.350	117.968	123.866	130.059	136.562
Razvojni troškovi (<i>opremanje objekata i Infocentra, troškovi otkupa zemljišta</i>)	108.852	142.505	190.575	126.286	126.286	109.500	80.000		105.239	110.501
Troškovi razvoja turizma						90.250	148.750	75.000		
Troškovi razvoja eko poljoprivrede						24.666	24.666	24.666		
TROŠKOVI UKUPNO	208.852	245.606	293.676	229.387	233.286	336.766	371.384	223.532	235.298	247.063
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Troškovi upravljanja (<i>plate, materijalni troškovi i dr.</i>)	143.390	150.560	158.088	165.992	174.292	183.007	192.157	201.765	211.853	222.446
Razvojni troškovi (<i>opremanje objekata i Infocentra, troškovi otkupa zemljišta</i>)	116.026	121.827	127.919	134.315	141.030	148.082	155.486	163.260	171.423	179.994
Troškovi razvoja turizma										
Troškovi razvoja eko poljoprivrede										
TROŠKOVI UKUPNO	259.416	272.387	286.007	300.307	315.322	331.088	347.643	365.025	383.276	402.440

Izvori podataka:

1. Troškovi za period 2004.-2006.godine preuzeti iz Izvještaja Pregled aktivnosti na prostoru Zaštićenog područja ZAŠTIĆENI PEJZAŽ „BIJAMBARE“ za period 2003.-2007. godina.
2. Stavka „**Troškovi upravljanja**“ preuzeta iz Pregleda godišnjih budžetskih izdvajanja u periodu 2008.–2018. godine iz Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem „Bijambare“ (oktobar 2008. godine), dok je ista stavka za period 2019.-2023. izračunata na bazi uvećanja izdvajanja od 5% za svaku narednu kalendarsku godinu.
3. Stavka „**Razvojni troškovi**“ za period 2009.-2011.godine su izračunati na osnovu podataka iz akcionih planova Ekoturizam, Ekopoljoprivreda i Infrastruktura za posjetitelje iz Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem „Bijambare“ (oktobar 2008.godine), dok je ista stavka troškova za period 2012.-2023. kalkulirana na bazi uvećavanja odnosnih troškova od 5% za svaku narednu kalendarsku godinu (u 2012. godini predviđeni su troškovi od KM 105.239, a isti su izračunati na bazi prosječnih razvojnih troškova za prethodne godine za koje je odnosni podatak bio dostupan: za period 2004.-2006. ostvareni troškovi i za 2009.-2011.godine predviđeni troškovi u okviru Plana upravljanja Zaštićenim pejzažem „Bijambare“).
4. Obzirom na nedostupnost podataka, stavka „**Razvojni troškovi**“ za period 2007.-2008. godina su izračunati kao prosjek finansijskih sredstava iz projekata za period 2004.-2010.godine (za godine za koje je odnosni podatak dostupan).

Napomena:

1. Radi pojednostavljenja, troškovi su svrstani u manji broj stavki.
2. Obzirom na ograničenost podataka o ulaganjima u stalna sredstva, troškovi amortizacije nisu prikazani u strukturi troškova.

6.9.2 Izračun prihoda

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Prihod od prodaje ulaznica, prijevoza, parkiranja, korištenja javnog toaleta					20.000	25.000	30.000	32.000	34.000	36.000
Prihod od prodaje suvenira i razglednica								5.000	6.000	7.000
PRIHODI UKUPNO	0	0	0	0	20.000	25.000	30.000	37.000	40.000	43.000

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Prihod od prodaje ulaznica, prijevoza, parkiranja, korištenja javnog toaleta	38.000	40.000	42.000	44.000	46.000	48.000	50.000	52.000	54.000	56.000
Prihod od prodaje suvenira i razglednica	8.000	9.000	10.000	11.000	12.000	13.000	14.000	15.000	16.000	17.000
PRIHODI UKUPNO	46.000	49.000	52.000	55.000	58.000	61.000	64.000	67.000	70.000	73.000

Izvori podataka:

1. Iznos ostvarenih prihoda za period 2008.-2010. godine prikazan na osnovu informacija odgovornog uposlenika Zaštićenog područja, dok su prihodi za period 2011.-2023. godine prikazani na osnovu predviđanja.

Napomena:

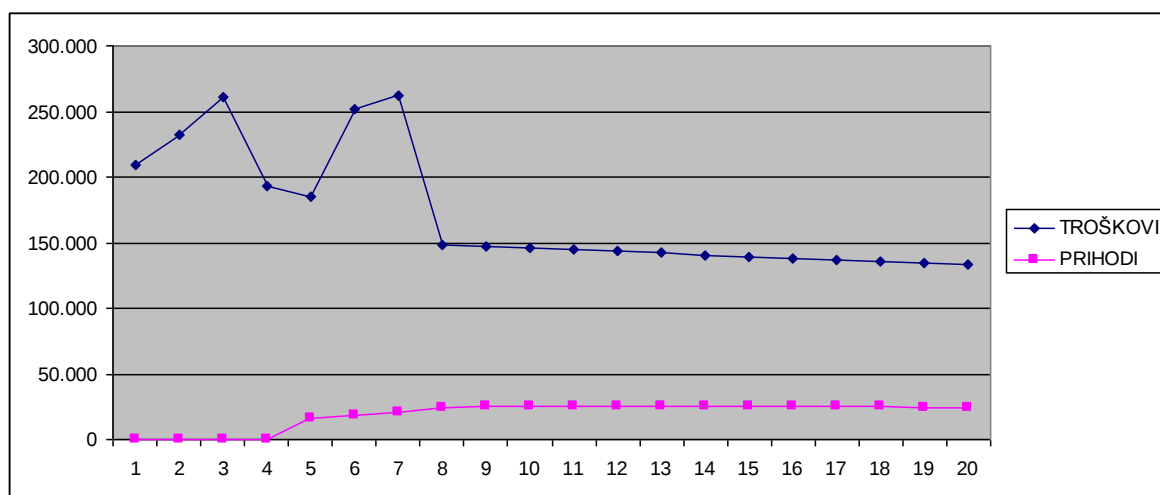
3. Procjena ostalih vrsta prihoda (*prihodi od ugostiteljskih usluga, itd.*) nije dostupna.

6.9.3. Izračun neto prihoda/rashoda

Naredna tablica i grafikon predstavljaju prikaz troškova i prihoda u periodu od 20 godina diskontovanih po stopi od 6% na neto sadašnju vrijednost troškova i prihoda u početnoj godini uspostavljanja upravljanja zaštićenim područjem Zaštićeni pejzaž „Bijambare“.

Tablica 14. Prikaz troškova i prihoda u periodu od 20 godina

GODINA	DISKONTNI TROŠKOVI	DISKONTNI FAKTOR OD 6%	DISKONTO VANO NA 2004	DISKONTNI PRIHODI	DISKONTNI FAKTOR OD 6%	DISKONTO VANO NA 2004	NETO PRIHOD/RA SHOD
2004	208.852	1,0000	208.852	0	1,0000	0	-208.852
2005	245.606	0,9434	231.705	0	0,9434	0	-231.705
2006	293.676	0,8900	261.372	0	0,8900	0	-261.372
2007	229.387	0,8396	192.593	0	0,8396	0	-192.593
2008	233.286	0,7921	184.786	20.000	0,7921	15.842	-168.944
2009	336.766	0,7473	251.665	25.000	0,7473	18.683	-232.983
2010	371.384	0,7050	261.826	30.000	0,7050	21.150	-240.676
2011	223.532	0,6651	148.671	37.000	0,6651	24.609	-124.062
2012	235.298	0,6274	147.626	40.000	0,6274	25.096	-122.530
2013	247.063	0,5919	146.237	43.000	0,5919	25.452	-120.785
2014	259.416	0,5584	144.858	46.000	0,5584	25.686	-119.171
2015	272.387	0,5268	143.494	49.000	0,5268	25.813	-117.680
2016	286.007	0,4970	142.145	52.000	0,4970	25.844	-116.301
2017	300.307	0,4688	140.784	55.000	0,4688	25.784	-115.000
2018	315.322	0,4423	139.467	58.000	0,4423	25.653	-113.814
2019	331.088	0,4173	138.163	61.000	0,4173	25.455	-112.708
2020	347.643	0,3936	136.832	64.000	0,3936	25.190	-111.642
2021	365.025	0,3714	135.570	67.000	0,3714	24.884	-110.686
2022	383.276	0,3503	134.262	70.000	0,3503	24.521	-109.741
2023	402.440	0,3305	133.006	73.000	0,3305	24.127	-108.880
UKUPNO	5.887.761		3.423.914	790.000		383.789	-3.040.125

Nakon izračuna NSV uobičajno slijedi izračun analize osjetljivosti, koja obuhvata povećanje diskontnog faktora, te pretpostavku smanjivanja prihoda/povećanja troškova.

Obzirom da je u predmetnom slučaju NSV u svakoj pojedinačnoj godini negativna (troškovi premašuju prihode), provođenje odnosnih analiza nije neophodno.

Rezultat *cost-benefit* analize ukazuje na činjenicu, uzimajući u obzir mjerljive troškove naspram mjerljivih prihoda, da upravljanje Zaštićenim područjem Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ nije samoodrživo, odnosno potrebno je uložiti više napora na iznalaženju mogućnosti sticanja dodatnih prihoda u okviru upravljanja zaštićenim područjem.

6.9.4 Analiza nemjerljivih koristi/šteta

U BiH trenutno ne postoji metodologija po kojoj je moguće vrednovati šumske ekosisteme, te je stoga preciznija analiza moguća tek po izradi iste. Shodno tome, ne postoji ni metodologija vrednovanja koristi koje šumski ekosistemi osiguravaju za društvo.

Obzirom na naprijed navedeno, za procjenu značaja nemjerljivih utjecaja na okolinu, ekspertni tim se odlučio koristiti Metodu procjene eksperata uz korištenje višekriterijske analize (utjecaj na zdravlje, utjecaj na okolinu, utjecaj na ekonomiju), koja se najčešće primjenjuje u odnosne svrhe. Omjer između koristi i troškova se direktno izražava kao koeficijent jednog indikatora podijeljen sa koeficijentom drugog. Prednost korištenja omjera koristi i troškova se ogleda u pojednostavljenom izražavanju u jedinstvenoj vrijednosti koeficijenta koji se može usporediti po pojedinačnim projektima. Ovakav model se može primijeniti za slične studije, obzirom da pruža mogućnost međusobnog uspoređenja vrijednosti. Procjena važnosti određenog problema vrednuje se rasponom ocjena od 1 do 5, s tim da veća ocjena ukazuje na veći problem, tj. nepovoljniji utjecaj, dok isto vrijedi i za koristi.

Vezano uz nemjerljive troškove i koristi u slučaju zaštićenog područja Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ sastavljena je tablica u kojoj je bodovima od 1 do 5 dat značaj identificiranim utjecajima.

Tablica 15. Nemjerljivi troškovi i koristi u ZP

Uticaj	Štete	Bodovi	Korist	Bodovi
UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJEM	Ilegalno branje šumskih plodova (<i>ljekovito bilje, gljive i sl.</i>)	1	Razvoj turizma/rekreacije	2
	Ilegalno pašarenje	1	Razvoj lokalne zajednice	4
	Utjecaj prevelike cirkulacije ljudi na floru i faunu	4	Porast zapošljavanja	2
	Namjerno ispuštanje toksičkih materija	5	Očuvanje i unapređenje životnih vrijednosti	5
	Bespravna gradnja i štete od otpadnih voda	5	Zadovoljstvo posjetilaca	3
	Odlaganje smeća	3	Očuvanje biodiverziteta	5
			Korist od naučno-istraživačkih radova	3
	UKUPNO	19	UKUPNO	24
OCJENA = (KORISTI / ŠTETE) = 24 / 19 = 1.26				

Upravljanje zaštićenim područjem Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ je po značajnijim nemjerljivim utjecajima prihvatljivo s obzirom na odnos koristi/štete koji se ne mogu iskazati u novčanim jedinicama (koeficijent je pozitivan i iznosi 1,26).

U red najvećih potencijalnih problema koji mogu prouzrokovati štete, ekspertni tim je svrstao problem namjernog ispuštanja toksičkih materija, odnosno problem bespravne gradnje i štete od otpadnih voda prouzrokovane istom. Ostali problemi po svom značaju se manje ističu, ali ih ne treba potpuno zanemariti.

Takođe, kao najveću novčano neiskazivu korist, ekspertni tim je ocijenio očuvanje biodiverziteta, odnosno očuvanje i unapređenje životnih vrijednosti.

6.9.5 Komentar rezultata *cost-benefit* analize

Na osnovu rezultata *cost-benefit* analize provedene na konkretnom primjeru zaštićenog područja Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ vidljivo je da upravljanje odnosnim zaštićenim područjem nije ekonomski samoodrživo, obzirom da je TEV funkcija upravljanja koja se u konkretnom slučaju može posmatrati projektom negativna, odnosno troškovi za svaku posmatranu godinu značajno premašuju prihode (ukupni negativni finansijski rezultat diskontovan na TEV iz 2004. godine kada je započeto upravljanje zaštićenim područjem Zaštićeni pejzaž „Bijambare“ iznosi 3.040.125 KM). Navedeni rezultat se može replicirati i na sva ostala zaštićena područja u FBiH.

6.9.6 Program ekonomskih mehanizama

Osnivač zaštićenog područja mora prepoznati da zaštićena područja mogu doprinjeti nacionalnom razvoju samo ukoliko se njima upravlja na način da se cijene ciljevi očuvanja prirode, ohrabruje aktivno korištenje zaštićenih područja i kreira okruženje u kojem će zaštićena područja biti u sprezi sa ostalim privrednim granama.

U cilju obezbjeđenja adekvatnijeg upravljanja zaštićenim područjima u dugoročnoj perspektivi, potrebno je definisati strategije koje bi sadržavale ciljeve razvoja upravljanja, te načine i mehanizme finansiranja istog.

Iskustva zaštićenih područja širom svijeta u proteklom razdoblju sugeriraju opće smjernice koje je potrebno slijediti pri razvijanju strategije razvoja generiranja prihoda za zaštićena područja:

1. ***Strategije povećanja nivoa finansiranja trebaju otpočeti sa razvojem budžeta za upravljanje zaštićenim područjem na poželjnom nivou.*** Cilj strategije treba biti potpuno pokriće troškova upravljanja zasnovano na budžetu.
2. ***Pripremanje strategije povećanja nivoa finansiranja treba biti konsultativni proces koji uključuje sve interesne strane, naročito predstavnike najvažnijih grupa korisnika.*** Potrebno je postići konsenzus između svih involviranih strana prije implementacije elemenata strategije. Nedostatak konsultacija može kreirati brojne poteškoće u implementaciji strategije povećanja nivoa finansiranja.
3. ***Diverzificirana osnova načina finansiranja pruža veću sigurnost i fleksibilnost od oslanjanja na pojedinačan izvor finansiranja.*** Naprimjer, strategije koje se snažno oslanjaju na prihode od prodaje ulaznica mogu biti ugrožene nemogućnošću predviđanja pada turizma.
4. ***Strategije trebaju nastojati da reduciraju, ali ne eliminiraju direktnu podršku osnivača.*** Potpuno je nerealistično očekivati da troškove upravljanja zaštićenim područjem pokriva vlada bilo kada u doglednoj budućnosti. Zaštićena područja mogu uspjeti u pokrivanju troškova odgovarajućeg upravljanja samo reduciranjem zavisnosti od takvog neadekvatnog izvora. Međutim, potpuna finansijska samostalnost od vlasti može rezultirati reduciranom političkom i tehničkom podrškom i uslijed toga treba biti izbjegnuta.
5. ***Partnerstva i ugovori o zajedničkom upravljanju mogu povećati efikasnost upravljanja i reducirati troškove.*** Korisnici upravljanja zaštićenim područjem često su voljni doprinijeti u vremenu i uslugama ili su sposobni izvršavati funkcije upravljanja po nižim troškovima od ustanove osnovane za upravljanje zaštićenim područjem.

Aranžmani sa komercijalnim korisnicima za naplatu naknada i održavanje evidencija su dobar primjer kako partnerstva mogu reducirati finansijske troškove upravljanja bez reduciranja njegovog kvaliteta.

Postoje razni mehanizmi finansiranja upravljanja zaštićenim područjem koji predstavljaju kombinaciju odredbi postojećeg zakonodavstva i međunarodnih iskustava, dok je pri odabiru istih potrebno težiti ka stvaranju takve strukture finansiranja koja će diverzificirati izvore finansiranja radi postizanja dugoročne stabilnosti i samoodrživosti zaštićenog područja.

U nastavku dajemo pregled osnovnih mehanizama za finansiranje upravljanja zaštićenim područjima, zajedno sa preduslovima za obezbjeđenje istih, kao i njihovih ograničenja.

Konsultant je prilikom kreiranja strukture mehanizama koristio kombinaciju međunarodnih iskustava (Financing Protected Area Management: Experiences from the Caribbean), domaćeg Zakonodavstva, Plana upravljanja zaštićenim područjem „Bijambare“, te stručnih iskustava rukovodstva Zaštićenog područja „Bijambare“.

Tablica 16. Osnovni mehanizmi, zahtjevi i ograničenja

Mehanizam finansiranja	Zahtijevani preduslovi	Ograničenja
Finansiranje iz budžeta	<i>Participiranje i lobiranje u procesu budžetiranja</i>	<i>Sredstva obično nisu dostatna za potpuno upravljanje. Ohrabruje politički utjecaj.</i>
Predpristupni fondovi	<i>Zahtjev od strane Vlade. Stalni odnosi ili kooperativan ugovor.</i>	<i>Obično nije fleksibilan izvor: zahtijeva pripreme i usklađenost sa projektnom dokumentacijom.</i>
Donacije i članstvo u asocijacijama	<i>Personal i mehanizmi za podnošenje zahtjeva i praćenje izvršenja.</i>	
Prihodi od ulaznica korisnika	<i>Pružanje „vrijednih“ usluga. Personal i sistem naplate. Odgovarajuća regulativa.</i>	<i>Sistem treba biti uspostavljen tako da osigura da su naknade dostupne javnoj ustanovi (da se ne vraćaju u budžet).</i>
Prodaja suvenira	<i>Prodajna mjesta. Finansiranje proizvodnje suvenira.</i>	<i>Može se očekivati samo mali procenat ukupnih neophodnih prihoda; korisno uz ostale mehanizme finansiranja.</i>
Koncesije	<i>Dovoljno tržište za pružanje ponuđenih usluga. Personal i sistem nadgledanja i naplate. Odgovarajuća infrastruktura.</i>	<i>Može se posmatrati kao konkurencija postojećim biznisima u području. Zahtijeva cost-benefit analizu prije implementacije. Može rezultirati pritiskom za prekoračenje postojećih kapaciteta.</i>
Ekoturizam	<i>Atraktivnosti koje će odgovarati ekoturističkom tržištu. Odnosi sa turističkim agencijama. Personal i ostali resursi podrške. Mehanizmi za ostvarivanje dijela prihoda.</i>	<i>Nizak početni povrat; neophodno praćenje izvršenja. Potreban probaj na tržište. Može rezultirati pritiskom za prekoračenje postojećih kapaciteta.</i>

6.10 SAGLEDAVANJE DOSADAŠNJIH ISKUSTAVA U KORIŠTENJU HCVF ALATA U POSTUPCIMA IDENTIFIKACIJE ŠUMA VISOKE ZAŠTITNE VRIJEDNOSTI I IZDVAJANJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA SA PRIJEDLOZIMA ZA DALJI RAZVOJ OVOG KONCEPTA

6.10.1 Šume visoke zaštitne vrijednosti (ŠVZV)

Sve šume sadrže okolišne i socijalne vrijednosti. Te vrijednosti mogu biti globalno, regionalno ili lokalno važne, ali kada se neka od tih vrijednosti smatra izuzetno važnom šuma se može definirati kao šuma visoke zaštitne vrijednosti.

Šume mogu imati visokozaštitne vrijednosti (VZV) i u tom slučaju mogu se izdvojiti kao šume visoke zaštitne vrijednosti. Prema Forest Stewardship Council (FSC) definiciji visokozaštitne vrijednosti obuhvaćaju i izuzetne ekološke attribute i ekosistemske proizvode i socijalne funkcije.

Visokozaštitne vrijednosti i njihovi elementi i subelementi

VZV-1 Šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili državno važne koncentracije biodiverziteta.

VZV-1a Zaštićena područja.

VZV-1b Ugrožene vrste i vrste u opasnosti.

VZV-1c Endemske vrste.

VZV-1d Važne povremene koncentracije.

VZV-2 Šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili državno značajne prostrane šume nivoa krajolika.

VZV-3 Šumska područja koja sadrže ekosisteme koji su rijetki, u opasnosti ili ugroženi.

VZV-4 Šumska područja koja osiguravaju osnovne prirodne usluge u kritičnim situacijama.

VZV-4a Šume važne za vodene tokove.

VZV-4b Šume važne za kontrolu erozije.

VZV-4c Šume koje predstavljaju značajne prepreke požarima.

VZV-5 Šumska područja fundamentalna za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica.

VZV-6 Šumska područja značajna za tradicionalni kulturni identitet lokalnih zajednica.

ŠVZV-1: Šumska područja koja sadrže globalno, regionalno ili državno važne koncentracije biodiverziteta

1. zaštićena područja.
2. ugrožene vrste i vrste u opasnosti.
3. endemske vrste.
4. važne povremene koncentracije.

VZV-1a: Zaštićena područja

Kategorije zaštićenih područja prema IUCN

Tablica 17. Kategorije zaštićenih područja prema IUCN

Kategorija I	Ia: Strogo zaštićena prirodna područja u svrhu znanstvenih istraživanja Ib: Strogo zaštićena područja divljine <i>Primjer: Perućica, Lom u blizini Drinića, Janj u blizini Šipova, Ravna vala na Igmanu, Plješivica kod Bihaća</i>
Kategorija II	Nacionalni parkovi <i>Primjer: Sutjeska i Kozara</i>
Kategorija III	Spomenici prirode <i>Primjer: Vjetrenica, Skakavac, Blidinje, Hutovo blato</i>
Kategorija IV	Područja zaštite vrsta/staništa kroz aktivnosti gospodarenja – sjemenske sastojine
Kategorija V	Zaštićeni pejzaž <i>Primjer: Bijambare</i>
Kategorija VI	Područja zaštićena u svrhu održivog gospodarenja prirodnim ekosistemima – sjemenske sastojine

Prag: Zaštićeno područje ustanovljeno je pravnom odlukom

Gospodarenje: U skladu sa odlukom o proglašenju i planom upravljanja

VZV-1b: Ugrožene vrste i vrste u opasnosti

1. **Vrste sa „Crvene liste“:** vrste koje izumiru ili izumiru u divljini, vrste za koje ne postoji uvjerljiv dokaz da su izumrle ili je poznato da samo preživljavaju ili su u zatočeništvu;
2. **Ugrožene vrste:** vrste kojima prijeti opasnost od izumiranja u cjelini ili velikog broja jedinki iz njihove prirodne populacije; vrste kojima prijeti opasnost od smanjenja broja jedinki zbog jednog ili više uzročnih faktora;
3. **Osjetljive vrste:** vrste za koje se pretpostavlja da će najvjerojatnije biti u kategoriji ugroženih vrsta u bliskoj budućnosti ako uzročni faktori nastave djelovati;
4. **Rijetke vrste:** vrste koje imaju jednu ili više populacija sa malim brojem jedinki i koje nisu trenutno ugrožene ili osjetljive, ali je njihov opstanak rizičan.

Prag: Koristiti „Strategiju zaštite biodiverziteta i pejsažne raznolikosti“ (trenutno u pripremi) i mišljenje stručnjaka specijalista za određene oblasti.

Gospodarenje: Poštivati ograničenja i zabrane date u Zakonu o šumama, Zakonu o lovu, Zakonu o zaštiti prirode i dr. kao i upute iz „Strategije zaštite biodiverziteta i pejsažne raznolikosti“.

Primjer: Tresetište u Crnom lugu kod Bosanskog Grahova, stanište tetrijeba na Igmanu

VZV-1c: Endemske vrste

To su vrste koje se rasprostiru samo na određenom geografskom području. Ako je to područje i prostorno malo onda značaj tih endemskih vrsta u pogledu njihovog očuvanja postaje još veći, jer ta prostorna ograničenost povećava njihovu osjetljivost.

Prag: Površina ili šuma gdje je utvrđeno prisustvo endemskih vrsta čiji je popis dat u prilogu „Vodiča“.

Gospodarenje: U takvim područjima neophodno je privrednim mjerama osigurati potpunu zaštitu endemskim vrstama čije je prisustvo konstatirano kao visoko zaštitna vrijednost.

Primjer: Munika i Hrvatska sibireja na Čabulji, Pančičeva omorika u BiH i Srbiji.

VZV-1d: Važne povremene koncentracije

Podrazumijeva se da se ova VZV odnosi samo na migracione populacije ptica, među kojima mnoge vrste povremeno, u različito vrijeme, koriste specifična staništa u određenim fazama svog života. Povremena staništa ptica su sezonska ili se koriste tokom ekstremnih klimatskih uvjeta kada je u pitanju opstanak populacije kao cjeline.

Prag: Cijelo stanište gniježđenja, odnosno zaštitni pojas od 200 – 300 metara oko stabala na kojima se gnijezde vrste ptica čiji je popis dat u prilogu „Vodiča“.

Gospodarenje: Na područjima gdje se konstatiraju koncentracije ptica sa popisa datog u prilogu „Vodiča“, one se ne smiju uznemirivati za vrijeme gniježđenja. Putem redovnog monitoringa vršiti odgovarajuće analize stanja na lokacijama gniježđenja i na bazi dobivenih rezultata poduzimati adekvatne mjere zaštite ovih staništa.

Primjer: Hutovo blato

ŠVZV-2: Šumske oblasti koje sadrže globalno, regionalno ili državno važne prostrane šume nivoa krajolika

Prirodne šume na velikom prostoru (krajoliku) koje su sačuvale svoju strukturu i stabilnost na osnovama dobrog gospodarenja u prošlosti, što podrazumijeva da ispunjavaju sve funkcije ekosistema.

Visoko zaštitnu vrijednost VZV-2 može da zadovolji samo ono područje koje:

- u cjelini ili dijelom, predstavlja dio prostrane zaštićene zone (površine od nekoliko desetina hiljada hektara) ili spaja dva ili više zaštićenih područja tako da zajedno čine površinu od nekoliko desetina hiljada hektara;
- ima sačuvanu prirodnost krajolika, sa stabilnim prirodnim šumama, u kojima infrastrukturom, čistim sječama i drugim aktivnostima čovjeka nisu izmijenjene vrste i kompozicija staništa, niti struktura sastojina, tako da u cjelini ili dijelom predstavlja dio „netaknute prirode“.

Prag: Područje veće od 10 000 ha od čega je najmanje 80% površine pokriveno prirodnim šumama pravilne strukture i gdje je najmanje 10% područja bez tragova intervencije čovjeka.

Gospodarenje:

- Primjena onih sistema gospodarenja ovim šumama koji su naučno afirmirani u BiH a koji omogućuju potrajnost prinosa, održavaju visoku produktivnost, dobru zdravstvenu sliku i održavaju zdravstvenu stabilnost šuma i njihov biodiverzitet:

- Podržavanje prirodne obnove radi održavanja prirodne strukture šuma i zaštite unutar vrsnog diverziteta.
- Održavanje integriteta prirodnih sastojina najvažnijih vrsta drveća značajnih za integritet ekosistema krajolika kao cjeline.
- Razvoj monitoringa radi evaluacije mjera VZV u cilju odabira privrednih mjera i pravovremenog izvršenja eventualnih popravki.

Primjer:

- Područje planina Maglića, Volujaka i Zelengore;
- Područje planine Klekovače i šume lokaliteta Potoci;
- Područje Čvrsnice, Vran planine i šire okoline;
- Područje Igmana, Bjelašnice i Visočice.

ŠVZV-3: Šumska područja koja sadrže ekosisteme koji su rijetki, u opasnosti ili ugroženi

Ova kategorija zaštite obuhvata:

- rijetke šumske ekosisteme koje treba održati;

- ugrožene šumske ekosisteme kao na primjer pitomi kesten (*Castanea sativa*) ili brijestovi (*Ulmus spp.*);
- ekosisteme u opasnosti, kao što su šume sa jelom koju napada imela (*Viscum album* spp. *abietis*);
- šume u kojima se nalaze visokovrijedna stara i rijetka stabla.

Prag: Odsjek, odjel ili više odjela, zavisno od rasprostranjenosti date VZV. Za stara ali zdrava, vrijedna i vrlo rijetka stabla promjera preko 80 cm, prag je područje od minimalno 1 ha za jedno stablo, odnosno min. 5 ha za dva ili više stabala.

Gospodarenje: Preporuke u pogledu gospodarenja ovim šumama obično daju specijalisti zaštite, uzgajanja i uređivanja šuma.

Primjer:

Šume pitomog kestena – rak pitomog kestena, kesten u degradiranim šumama s grabom u okolini Bratunca,
Šume u kojima ima živih stabala brijesta – holandska bolest.

ŠVZV-4: Šumske oblasti koje osiguravaju osnovne prirodne usluge u kritičnim situacijama

1. Šume važne za opskrbu vodom,
2. Šume važne za zaštitu od erozije i
3. Šume koje pružaju protiv požarnu zaštitu.

VZV-4a: Šume važne za opskrbu vodom

Vrela vode za piće i mineralni izvori u šumi ili uz šumu.

Prag: Određuje se za svaki izvor pojedinačno. Donji prag, bez obzira na značaj i kapacitet izvora, je promjer od najmanje 100 metara oko datog vrela.

Gospodarenje: Gospodarenje šumama koje sadrže ove vrijednosti vrši se u skladu sa ZOŠ, podršku lokalne zajednice i uz striktnu primjenu naučno provjerenog sistema, što podrazumijeva zabranu intenzivne sječe u blizini izvorišta, zabranu korištenja mehanizacije u eksploataciji tih šuma i sl. Izvorišta vode se obavezno ucrtavaju u prateće sastojinske karte.

Primjer: Izvorišta pitke vode u šumi ili na rubu šume.

VZV-4a: Šume ključne za vodo snabdijevanje naselja i zaštitu vodnih objekata

Šume oko izvorišta pitke vode.

Šume oko vodnih tijela namijenjenih zaštiti privredno važnih objekata.

Šume neposredno uz obale prirodnih i vještačkih jezera.

Šume u oblastima gdje su česte bujice i oko zemljišta sa velikim nanosom mulja.

Šume namijenjene zaštiti staništa ili vrsta gdje je voda bitan faktor za njihov opstanak.

Prag: Zakon o vodama, odluke lokalne zajednice, udaljenost od vodenih akumulacija (min. 500 m).

Gospodarenje: Obaveze iz zakona ugrađuju se u šumskoprivredne osnove.

Primjer: Vodozaštitne zone, rubne šume oko naseljenih mjesta, rubna područja vještačkih jezera.

VZV-4a: Šume sa ključnim utjecajem na poljoprivredu i ribarstvo

- Šumski zaštitni pojasevi za zaštitu poljoprivrednih dobara, putova, industrijskih građevina i lokaliteta.

- Šume za zaštitu izvora i vodotoka koji osiguravaju vodu za navodnjavanje poljoprivrednih površina i ribogojilišta.

Prag: Minimalno područje je 50 m od ruba izvora, vodotoka ili neke vještačke akumulacije.

Gospodarenje: Ovu materiju treba uključiti u ŠGO kao planski dokument gospodarenja.

Primjer: Izvorišta pitke vode u šumi ili na rubu šume.

VZV-4b: Šume važne za zaštitu od erozije

- Šume na stijenama i strmim terenima.
- Šume oko hidrotehničkih i bujičnih objekata.
- Šume uz važne kulturno-historijske i vjerske objekte.
- Šume na klizištima i lokalitetima lavina.
- Šumske kulture na degradiranim zemljištima.

Prag: Predstavlja cijelu površinu šume kojoj prijeti ispiranje tla ili erozija.

Gospodarenje:

- U šumama nagiba preko 40% zabraniti bilo kakve aktivnosti, a do 40% regulirati, odnosno ograničiti u zavisnosti od vrste zemljišta i matičnog supstrata.
- Za šumske kulture posebne mjere za gospodarenje planirati samo na prostorima gdje postoji ispiranje tla, erozija ili prijetnja aktiviranja klizišta.

Primjer: Sve šumske kulture podignute na strmim terenima, degradiranim zemljištima i zemljištima sklonim ispiranju, eroziji ili lavinama.

VZV-4c: Šume koje pružaju protupožarnu zaštitu

U našoj legislativi nema kategorije zaštitnih šuma koje bi bile barijera požarima.

Prag: Nije definiran ali to može biti aktualna površina lišćarske šume unutar kompleksa četinara.

Gospodarenje: Kroz planove gospodarenja ići na formiranje lišćarskih pojaseva u četinarskim kompleksima.

ŠVZV-5: Šumska područja fundamentalna za zadovoljavanje osnovnih potreba lokalnih zajednica

Šume koje sadrže VZV-5 su šume koje zadovoljavaju osnovne potrebe ruralnih zajednica (posebno siromašnih i ugroženih koji nemaju alternativu) i to na način da im pružaju proizvode za život, kao npr.: gljive, ljekovito bilje, voće, ogrjevno drvo, drvo za zanatstvo ili povremeno angažiranje na sezonskim poslovima i dr.

Prag: Lokalni šumski resurs do 100 ha ako zadovoljava minimum 60% osnovnih životnih potreba lokalne zajednice.

Gospodarenje:

- Razraditi sistem gospodarenja u dogovoru sa lokalnom zajednicom (moguće da se sakupljanje specijalnih proizvoda šume vrši organizirano zajedno sa poduzećem šumarstva). – Pravilnik o sakupljanju sekundarnih proizvoda šume.
- Ohrabriti privatne vlasnike šuma da gospodare svojim šumama na način da zadovolje svoje osnovne životne potrebe.
- Educirati građane da vještački proizvode ono što sakupljaju u šumama (malinu, kupinu, šipurak, neke gljive i dr.).
- Obučiti građane da razviju manuelnu proizvodnju lokalnih proizvoda od drveta.
- Uvezati kućnu radinost sa turističkim zajednicama.

Primjer:

Konjic – drvorezbarstvo

Vlašić – kačari

Crepoljsko - gljivari

ŠVZV-6: Šumska područja značajna za tradicionalni kulturni identitet lokalnih zajednica

Šume koje sadrže VZV-6 su one šume koje su značajne za očuvanje kulturnog identiteta zajednice koja tu obitava ili samog područja.

To mogu biti:

- Šume koje su značajne za historiju lokaliteta, ili o njima postoji neka legenda, ili su značajni vjerski turistički objekti;
- Šume ili šumska zemljišta u blizini historijskih, vjerskih i/ili kulturnih spomenika.

Prag: primjeri šuma od historijskog značaja:

- Cijela površina šume od historijskog i/ili kulturnog značaja.
- Šumske površine udaljene do 50 m od neke važne historijske ili kulturne vrijednosti.
- Šumske površine u radijusu od 100 m od historijskih, kulturnih i/ili vjerskih spomenika.

Gospodarenje: Odgovarajućom regulativom se preporučuju i konkretne mjere gospodarenja u odnosu na zaštitu svakog objekta-spomenika.

Primjer: Crkva u Liplju (Teslić), crkva na Markovcu, Ajvatovica, stečci na Trebeviću, džamija u Umoljanima, područje srednjovjekovnog grada Bobovca, šume uz samostan Kraljeva Sutjeska, „Kultno drvo“ Mrkonjić Grad.

6.10.2 Podaci prikupljeni od poduzeća šumarstva FBiH

KJP „Sarajevo-šume“ d.o.o. Sarajevo

VZV-1 Zaštićeni pejzaž “Bijambare” 242,1 ha

VZV-2 Tuk 40,1 ha

VZV-3 Kanjon rijeke Misoče 340,0 ha

VZV-4 Kanjon rijeke Ljubine 650,0 ha

VZV-5 Draževska rampa 95,9 ha

U k u p n o: 1.368,1 ha

ŠPD Srednjobosanskog kantona d.d. Donji Vakuf

VZV-1b Ugrožene vrste i vrste u opasnosti :

Vranica, Dobroška Vranica, Rosinj, Sarajevska vrata 2.120,4 ha

Prokoško jezero, Vrh Vranice, Zlatno vrelo, Zlatan potok 263,7 ha

GJ:“Prokos-Fojnica”, odjel55. 25,1 ha

Ukupno: 2.409,2 ha

ŠPD “Unsko-sanske šume” d.d. Bosanska Krupa

Podaci dostavljeni po ŠGP i površinama ŠVZV

ŠGP “Unsko” 4.121,3 ha

ŠGP “Ključko” 744,9 ha

ŠGP “Sansko” 1.619,7 ha

ŠGP “Bosanskopetrovačko” 2.010,9 ha

ŠGP “Drvarsko” 1.914,7 ha

U k u p n o: 10.411,5 ha

JP Šume Tuzlanskog kantona d.d. Kladanj

VZV-1b	Ugrožene vrste i vrste u opasnosti	
	divokoza	450,0 ha
VZV-4a	Šume za vodene tokove	
	Starička rijeka	670,4 ha
VZV-4a	Šume za vodene tokove	
	Bistrička rijeka	882,0 ha
VZV-4b	Šume važne za kontrolu erozije	
	GJ "Srednja Drinjača"	159,9 ha
VZV-4b	Šume važne za kontrolu erozije	
	GJ "Tinja-Bistrica"	25,0 ha
U k u p n o:		2.187,3 ha

Šumarstvo "Prenj" Konjic

VZV-1a	Sjemenske sastojine	129,3 ha
VZV-1b	Ugrožene vrste i vrste u opasnosti	1.000,0 ha
VZV-3	Specifične šumske zajednice	5.254,1 ha
VZV-4	Šume koje pružaju protivpožarnu zaštitu	124,0 ha
VZV-4a	Šume važne za vodene tokove	75,3 ha
U k u p n o:		6.582,7 ha

ŠGD "Hercegbosanske šume" d.d. Kupres

Podaci iskazani po šumarijama i površinama ŠVZV:

Šumarija Bosansko Grahovo:	1.180,3 ha,
Šumarija Glamoč:	2.327,3 ha,
Šumarija Livno:	2.806,4 ha,
Šumarija Tomislavgrad	1.465,2 ha,
Šumarija Drvar	2.676,1 ha,
Šumarija Kupres:	1.509,4 ha
U k u p n o:	11.964,7 ha

Nisu dostavljeni podaci o ŠVZV od strane:

KŠPD "Šume Zeničko-Dobojskog Kantona" d.d. Zavidovići,

ŠPD "Bosansko-podrinjskog Kantona" d.d. Goražde,

JP "Šume Herceg Bosne" d.d. Mostar,

Šumarstva Ljuta

Šumarstvo "Srednje Neretvansko" Jablanica

6.10.3 Analiza prikupljenih podataka

Tablica 18. Analiza podataka VZV

VZV- 1	Zaštićeni pejzaž „Bijambare“	242,1 ha
	Vranica, Dobroška Vranica, Rosinj, Sarajevska vrata	2.120,4 ha
	Prokoško jezero, Vrh Vranice, Zlatno vrelo, Zlatan potok	263,7 ha
	Odjel 55. GJ “Prokos - Fojnica”	25,1 ha
	Divokoza-Srednja Drinjača	450,0 ha
	Sjemenska sastojine:	1850,3 ha
	Ugrožene vrste i vrste u opasnosti: Prenj	1.000,0 ha
Ukupno VZV-1		5951,6 ha
VZV- 2	Zaštićeni pejzaž „Bijambare“	242,1 ha
VZV- 3	Tuk	40,1 ha
	Specifične šumske zajednice: Prenj	5.254,1 ha
Ukupno VZV- 3		5.294,2 ha
VZV- 4	Kanjon rijeke Misoče	340,0 ha
	Kanjon rijeke Ljubine	650,0 ha
	Starička rijeka	670,4 ha
	Bistrička rijeka	882,0 ha
	Kontrola erozije: Srednja Drinjača	159,9 ha
	Kontrola erozije: Tinja-Bistrica	25,0 ha
	Šume koje pružaju protupožarnu zaštitu: Prenj	124,0 ha
	Šume važne za vodene tokove: Prenj	75,3 ha
	Ukupno VZV- 4	2.926,6 ha
VZV- 5		0,0 ha
VZV- 6		0,0 ha
Ukupno VZV 1 - 6		14 172,4 ha

Na osnovu prikupljenih podataka predstavljenih u tablici 22, možemo zaključiti da se šume visoke zaštitne vrijednosti u FBiH rasprostiru na 14.172, 4 ha što je oko 0,3% od ukupne površine BiH, odnosno oko 0,55% površine FBiH.

Dostavljeni podaci upućuju na zaključak da je poimanje šuma visoke zaštitne vrijednosti različito shvaćeno i prihvaćeno od strane šumarskih poduzeća u FBiH.

Iz dostavljenih podataka nije moguće zaključiti u kojoj fazi su aktivnosti vezane za izdvajanje ŠVZV.

Može se konstatirati da su sva poduzeća, koja su bila ili su sada, u procesima certifikacije po FSC-u, dostavila tražene podatke.

Dosta nepovoljna finansijska situacija u kojoj se većina šumarskih poduzeća u FBiH nalazi već duže vremena, nedefinirana zakonska regulativa u oblasti šumarstva FBiH, politički utjecaj na šumarsku struku i šumarsku operativu, kao i mnogi drugi razlozi doprinijeli su, pored ostalog, da identifikacija i verifikacija šuma visokih zaštitnih vrijednosti ne bude na listi prioritarnih aktivnosti u ovo vrijeme.

Prilozi sadržani u „Vodiču za šume visoke zaštitne vrijednosti“ ukazuju na prisustvo atributa, koji neku šumu kvalificiraju kao šumu visoke zaštitne vrijednosti, na cijelom prostoru BiH.

Uvidom u zakonsku regulativu vezanu za šumarstvo u zemljama okruženja može se konstatirati da tematika ŠVZV nije zakonski tretirana. To ne znači da Zakon o šumama FBiH ne treba da je uključi u svoj sadržaj. Činjenica je da su određene šume pa čak i cjelokupna područja šuma i šumskih zemljišta u okruženju certificirana po *Forest Stewardship council* (FSC) standardima i principima koji u svom 9. principu nameću obavezu izdvajanja ŠVZV (HVFC). Ni drugi zakoni koji tretiraju oblast prirode i zaštite okoliša nisu uključili u svoju regulativu ŠVZV. To može biti posljedica i činjenice da su mnogi zakoni iz spomenutih oblasti doneseni ranije od prihvaćanja procedura za izdvajanje ŠVZV. Ovo daje priliku da se

FBiH pojavi kao prva u okruženju koja će zakonski regulirati izdvajanje ŠVZV na svom šumskom području i kroz zakon nametnuti obavezu izdvajanja i registriranja takvih šuma u ŠGO.

Ovo je možda posljednja prilika da šumarski stručnjaci koji provode gospodarenje na određenim ŠGP prvi i jedini izdvajaju površine za određeni stupanj zaštite, odnosno propisuju adekvatne mjere gospodarenja za određene površine koje će osigurati održanje ili eventualno moguće unapređenje konstatiranih atributa visoke zaštitne vrijednosti koji su prisutni u njima. Što se tiče šireg okruženja, nije se mogao dobiti uvid da li je oblast HVFC zakonski definirana. Međutim, činjenica da sve veći broj šumskih područja dobiva certifikate za održivo gospodarenje, među kojima veliki broj FSC certifikat, ukazuje da se procesi izdvajanja i registriranja ŠVZV odvijaju na sve većim šumskim područjima.

Procedure opisane u Vodiču za ŠVZV u BiH su sasvim korektne i jasne i omogućavaju poduzećima šumarstva da otpočinu voditi intenzivnije aktivnosti u tom smislu na područjima koja su im data na korištenje. Možda najveće dileme postoje u vezi definiranja Praga za svaku odabranu VZV. U tom smislu bi trebalo predvidjeti obavezu konsultiranja eksperata, odnosno stručnjaka iz oblasti koje se tiču atributa visoke zaštitne vrijednosti zbog kojih se određena šuma kandidira za šumu visoke zaštitne vrijednosti. Ukoliko se izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti ne propiše kao zakonita obaveza, bilo bi dobro bar u „Vodiču“ ugraditi takvu obavezu.

6.10.4 Prijedlog mjera

Vodič za izdvajanje šuma visoke zaštitne vrijednosti bi omogućavao da ovaj koncept bude široko dostupan, praktičan i prilagodljiv za šumsko gospodarenje i sustavnu zaštitu ugroženih vrijednosti šuma u Bosni i Hercegovini. U okviru konteksta certificiranja šuma, *Vodič* će pomoći poduzećima šumarstva da prihvate i provedu princip "9" FSC-a (*Forest Stewardship Council* - Vijeće za upravljanje šumama) „o upravljanju visokozaštitnim vrijednostima šuma“, te će pomoći pri izradi kriterija i indikatora nacionalnih standarda. Na širem planu, *Vodič* može pomoći da se prilikom izrade prostornih planova, planova zaštite i korištenja zemljišta i šuma koristi koncept ŠVZV u cilju unaprijeđenog planiranja zaštite i upravljanja istim.

Provedba i prihvaćanje ovog koncepta nije samo neophodno radi principa "9". kod certificiranja šuma, već i radi necertificiranog materijala koji se daje proizvodima sa etiketom "FSC", što je koncept koji se uveliko primjenjuje i u drugim sektorima.

Koncept Netaknutog šumskog tla (IFL) je razvijen na temelju rada Greenpeacea. IFL je neprekinut prostor ekosistema, bez značajnijeg ljudskog djelovanja, dovoljno velik da bi svi lokalni diverziteti, uključujući i cijele lokalne populacije i populacije široko rasprostranjenih vrsta mogle opstati. Visokozaštitna vrijednost u okviru koncepta HCVF-a, kada govorimo o "velikom prostoru na razini šume, gdje je moguće da sve vrste koje obitavaju u prirodnim uvjetima prema modelu distribucije i izobilja opstaju i razvijaju se" je analogan konceptu IFL. Zbog toga bi se Bosna i Hercegovina mogla uključiti i u IFL kartiranje šuma i šumskih zemljišta uz primjenu već prihvaćenih FSC standarda.

Identificiranje, upravljanje i nadzor nad ŠVZV omogućava ne samo okvir za transformaciju privrede, već i osiguravanje „brenda“, koje je potrebno institucijama koje se bave zaštitom okoliša da rade na poboljšanju svog imidža i legitimiteta onih dijelova privrede koje to osiguravaju (Elektroprivreda, npr.).

U vezi sa svim gore rečenim predlažemo da koncept izdvajanja i registrovanja Šuma visoke zaštitne vrijednosti bude zakonski tretiran u novom Zakonu o šumama FBiH, kao i u drugim Zakonima koji tretiraju zaštitu prirode i zaštitu okoliša.

Ekonomska valorizacija ŠVZV mogla bi biti ključna za politiku borbe protiv gubitaka biološkog diverziteta. Gubitak funkcionalne uloge nekog ekosistema i bioloških resursa unutar ekosistema je djelomično uzrokovano propustima na tržištu, a sve u cilju prihvatanja pogodnosti koje ljudska populacija dobiva iz ekosistema. Određivanje novčane vrijednosti ŠVZV mogao bi da bude važan korak u korekciji takvog propusta na tržištu. Na primjer, vrijednosti povezane sa kulturološkim aspektom ostale su izvan domena ekonomske valorizacije, ali njihova vrijednost bi mogla biti izražena u neekonomskim vrijednostima, uz usuglašene oblike vrednovanja. Kod ŠVZV ekonomska valorizacija može rezultirati pomicanjem sa statičnog, čisto novčanog vrednovanja, ka odnosu između postojećih pogodnosti ekosistema i mogućnosti tih ekosistema da osiguraju buduće probitke.

Većina banaka u Bosni i Hercegovini nema u svojim ekonomskim politikama rizik od gubitka biološkog diverziteta. Ipak, banke bi mogle da izrade politiku zaštite okoline, a ona bi sadržavala dva segmenta: šumsko-privrednu politiku i politiku biološkog diverziteta, te poglavlje koje upućuje na obaveze [npr. Šume visoke zaštitne vrijednosti (ŠVZV) i Kritična prirodna staništa (KPH)]. Stoga bi banke mogle dati pozitivan doprinos unapređenju dobre prakse zaštite okoline. Dobar primjer za to bi bio kad bi banke odustale od finansiranja aktivnosti koje su povezane sa degradacijom prostora ŠVZV, što je do sada bila praksa.

ŠVZV bi mogle doprinijeti proširenju provedbe održivog gospodarenja šumama osiguranjem dugoročne proizvodnosti šuma i prihoda od upotrebe najboljih naučnih informacija, kao što je Zaštita biološkog diverziteta, a koja obuhvata šume sa naročitim biološkim i kulturnim vrijednostima. Sve je to neophodno radi upravljanja kvalitetom i distribucijom prirodnih staništa, a ujedno doprinosi zaštiti biološkog diverziteta, te provedbom mjera zaštite na razini staništa i tla kojim se unapređuje diverzitet staništa i sukcesivnih faza šume, te zaštiti biljnih i životinjskih vrsta, uključujući i vodene vrste.

U procesu izdvajanja ŠVZV preferirati područja koja zaslužuju takav tretman, a nisu ključna za privređivanje u šumarstvu (kanjone, degradirane i izdanačke šume na strmim terenima, kao zaštitne u smislu erozije, te šume sa izrazito bogatim biodiverzitetom, vodozaštitne i vodoopskrbe zone, lokalitete kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa (koji su i do sada imali neformalnu, ali permanentnu zaštitu od šumarskih poduzeća), lokalitete koji sadrže endemske, rijetke, ranjive ili ugrožene vrste itd.

Uz pomoć dugoročne primjene koncepta Šuma visoko zaštitne vrijednosti (ŠVZV), i zaštite, naročito šuma munike, pančićeve omorike, prašuma i sl., Bosna i Hercegovina bi mogla izraditi i osigurati stabilne "*Kredite ugljičnog balansa*" (dobiti odgovarajuće CER bodove – i sredstava iz trgovine ugljikom) unutar klasifikacije "*Izbjegavanja obešumljavanja*", a u ovom procesu bi se mogla osigurati dugoročna zaštita za neke od visoko ugroženih vrsta (*Sibirea*), uključujući ugrožena šumska staništa (prašume). Mudar razvoj uravnotežene emisije i vezivanja ugljika mogao bi pružiti važnu priliku za osiguranje potrebne zaštite biološkog diverziteta na način koji kombinira ublažavanje i adaptaciju na klimatske promjene. Ipak, da bi se uspjelo sa uravnoteženjem emisije ugljika, mora se osigurati veza sa lokalnim stanovništvom čime se osigurava njihovo partnerstvo, kako bi održivo upravljanje šumama bilo transparentno i odgovorno. U tom slučaju se mora ponuditi čvrsta pogodnost, održati biološki diverzitet, te osigurati dugoročna korist iz šuma, umjesto ubrzanog trošenja raspoloživih resursa. Dobivena sredstva od trgovine ugljikom mogla bi osigurati aktivnosti koje su vezane za održavanje ŠVZV, uz aktivno očuvanje biološkog diverziteta.

Neophodno je da akademske i istraživačke organizacije nastave sa istraživanjima i obukom o prednostima i upravljanju ŠVZV. Naprimjer, ažuriranje podataka o statusu zaštite ugroženih biljnih i životinjskih vrsta je potrebno za veći dio ekosistema Bosne i Hercegovine. Programi obuke na terenu su također potrebni radi razvoja daljih potencijala, iako je već održano nekoliko radionica na temu ŠVZV. ŠVZV je jedan od najvećih izazova za upravljanje

certificiranjem i zaštitom, ali ako se ide korak po korak, šumarska praksa u FBiH bi mogla i morala bolje shvatiti i aktivnije primjenjivati ovaj koncept.

Smatramo da sve pozitivne karakteristike ovog koncepta treba javno promovirati i sa njim upoznati najširu domaću stručnu i ostalu javnost, putem organiziranja promotivnih radionica, distribucije već odštampanog „Vodiča“, te u stručnim i naučnim publikacijama npr. „Radovi Šumarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu“, „Naše šume“ „Fondeko“ itd.

Pored ovoga, predlažemo izmjenu Pravilnika o elementima šumskoprivredne osnove radi uključivanja specifičnosti u gazdovanju šumama visoke zaštitne vrijednosti.

Dalji napredak bio bi moguć ukoliko bi postojao veći broj profesionalaca obučenih za upravljanje ŠVZV, a da su pri tom upravitelji šuma odgovorniji prema šumama. Iako je Bosna i Hercegovina donijela smjernice za identifikiranje ŠVZV, samo oko 15% certificiranog područja sadrži detaljne i precizne podatke o lokalnim vrijednostima ŠVZV. Ako upravitelji (ili oni koji gospodare šumama) žele sačuvati vrijednosti ŠVZV, moraju i dalje prikupljati podatke sa terena unutar svojih šumskih gazdinstava.

Identifikacija problema u uvođenju HC VF alata

- *Ne postoji legislativa koja prihvata ovu kategorizaciju zaštićenih šuma,*
- *Za sada su alati nepriznati u BiH,*
- *Postoji veliki broj izdvojenih područja koja još nisu registrirana.*

Mjere za unapređenje HC VF alata

- *Uvođenje koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti u Zakon o šumama i Zakon o zaštiti prirode,*
- *Izdvajanje i registriranje šuma visoke zaštitne vrijednosti kroz posebne pravilnike,*
- *Izrada smjernica za gospodarenje ŠVZV,*
- *Povećanje površine pod ŠVZV,*
- *Izmjena Pravilnika o elementima ŠGO radi uključivanja specifičnosti u gazdovanju ŠVZV.*

6.11 NA TEMELJU ANALIZE, *PREDLOŽITI KLJUČNE PRINCIPE/NAČELA NA TEMELJU KOJIH TREBA IZRADITI OPĆI DIO ŠUMARSKOG PROGRAMA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE*

1. Stabilnosti šumskih ekosustava

Stabilni šumski ekosustavi su sustavi garancija dobrog biološkog diverziteta, bilo kojeg oblika. Ovdje, prije svega, treba naglasiti vrsni i genetički diverzitet. Također, stabilni ekosustavi su garancija da će šumske zajednice iz njih mnogo bolje reagirati na promjene u ekosustavu od onih koji nisu stabilni.

2. Potrajnost gospodarenja šumom

Princip potrajnosti garantira multifunkcionalno upravljanje šumom, te se pod tim može promatrati i trajna aktivnost na zaštiti diverziteta. Tako su šume kojima se gospodari po principima potrajnosti ujedno i područja s jako dobrim vrsnim, genetičkim i strukturnim diverzitetom. Tvrdnje za ovo leže u činjenici do koje su došli brojni istraživači, a to je da u ekonomskim šumama kojima gospodarimo po principu potrajnosti imamo veći vrsni diverzitet.

3. Međusektorski dijalog u postupku proglašenja i upravljanja ZP

Veoma često smo svjedoci da se uopće ne provode nikakve koordinirane aktivnosti između sektora koji su zainteresirani za zaštićena područja. Tako svaki od sektora radi za sebe i provodi svoje inicijative na račun drugih. Tome pogoduje legislativa po pitanju zaštićenih područja, koja proističe iz Zakona o šumama i Zakona o zaštićenim područjima u FBiH.

4. Formiranje i upravljanje ZP i biodiverzitetom na temelju naučnih i ekspertnih znanja.

Formiranju ZP potrebno je prići suptilno, na temelju većeg broja istraživanja, uz uvažavanje svih zainteresiranih. Ako se priđe univalentno, to može stvarati poteškoće u upravljanju, što pak može da ima veoma loše posljedice za biodiverzitet u ZP.

5. Participacija svih zainteresiranih utjecajnih skupina u postupcima izdvajanja, proglašenja i upravljanja ZP

Učešće svih zainteresiranih strana koje nude dobra rješenja u zaštiti određenih šumskih područja, u funkciji su očuvanja biološkog diverziteta naših šuma. Prije svega tu su brojni činioци iz. tzv. vladinog sektora, od uprave do obrazovanja, tu su razne NVO, lokalna zajednica i sl.

6. Podrška DPZ (fondovi, takse i sl)

Bez podrške lokalne i šire društveno-političke zajednice ne može se pristupiti formiranju i upravljanju ZP, jer se mogu stalno javljati određeni administrativni problemi, kao i problemi finansiranja. DPZ treba da osigura sustavno finansiranje, kao i određene interventne fondove, te da osigura određena davanja kroz naplate taksi (karte, parking, koncesije i sl.), u korist ZP.

7. Zaštićena područja kao temelj razvoja ruralnih područja

Postoje brojni primjeri u svijetu (Tirol u Austriji, Julijske alpe u Sloveniji) gdje su zaštićena područja glavna poluga razvoja ruralnih krajeva. To se prije svega ogleda u razvoju ekoturizma, seoskog turizma, proizvodnji organske hrane i drugim uslugama u koje je uključeno lokalno stanovništvo.

6.12 IDENTIFICIRATI CILJ/CILJEVE TE IZRADITI AKCIONI PLAN/SET MJERA (UKLJUČUJUĆI FINANSIJSKI PLAN, ROKOVE I ODGOVORNOSTI) ZA REALIZACIJU PREDLOŽENIH CILJEVA, NA TEMELJU KOJIH TREBA IZRADITI OPERATIVNI DIO ŠUMARSKOG PROGRAMA FBiH – PETOGODIŠNJA STRATEGIJA

Na temelju analiza i datih principa, možemo predložiti sljedeće ciljeve i specifične ciljeve

1 Postizanje stabilnosti i potrajnosti šumskih ekosustava.

- Temeljita analiza svih oblika diverziteta uz preporuke za očuvanje istih,
- Zaštita genofonda šuma,
- Trajna edukacija upravljača ZP,
- Osiguranje dobrog kadrovskog potencijala za rad ZP.
- Stvaranje baze podatka za upravljanje ZP.

2. Međunarodna suradnja, usuglašenost legislative, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na upravljanju ZP.

- Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom zaštićenih područja i zaštitom biodiverziteta,

- Usklađivanje zakona s Europskim uputama,
- Donošenje novog Zakona o šumama,
- Usklađivanje Zakona o zaštiti prirode,
- Zakonsko osiguranje trajnog izvora finansijskih sredstava za ZP.

3. Osiguranje učešća šumarske nauke i struke u postupcima izdvajanja, proglašenja i upravljanja ZP.

- Bolji imidž šumara i šumarske struke,
- Veće učešće šumarske nauke i struke u donošenju zakona i odluka o ZP,
- Aktivno učešće šumarske nauke i struke u izdvajanju, planiranju i upravljanju ZP.
- Stvaranje boljeg institucionalnog okvira zaštite prirode, uz usaglašavanje svih legislativa koje tretiraju tu problematiku,
- Izdvajanje i upravljanje ZP na osnovu optimalnih i jasnih procedura i alata koji osiguravaju učesnički pristup svih zainteresiranih strana
- Osiguranje podrške svih aktera u postupcima izdvajanja i upravljanja ZP

4. Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi

- Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima, kako na zaštićenim, tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume,
- Primjena suvremenih dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja,
- Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju,
- Stvaranje pretpostavki i izrada planova diverzifikacije poduzeća,
- Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima.

5. Promocija i razvoj HCVF koncepta i alata

- Uvođenje koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti u Zakon o šumama i Zakon o zaštiti prirode,
- Izdvajanje i registriranje šuma visoke zaštitne vrijednosti kroz posebne pravilnike,
- Izrada smjernica za gospodarenje ŠVZV,
- Povećanje površine pod ŠVZV,
- Izmjena Pravilnika o elementima ŠGO radi uključivanja specifičnosti u gazdovanju ŠVZV.

6. Osiguravanje stabilnih i kontinuiranih izvora finansiranja ZP

- Formiranje fondova za upravljanje ZP,
- Finansiranje aktivnosti kroz projekte koje imaju za cilj unapređenje diverziteta u ZP,
- Osiguranje plaćanja naknade od svih korisnika ZP (sport, turizam, privredna djelatnost, rekreacija).

Na temelju ciljeva predlaže se kratkoročni akcioni planovi, indikatori i odgovorne institucije:

Tablica 19. Ciljevi i akcioni plan

Cilj 1. Postizanje stabilnosti i potrajnosti šumskih ekosustava								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Temeljita analiza svih oblika diverziteta uz preporuke za očuvanje istih	Rad na istraživanju vrsnog diverziteta živih organizama	Provedena analiza	Prihvaćen završni izvještaj o obavljenom istraživanju	15.000 KM/godišnje	Budžet FBiH/ Fond za ZP	5 godina.	FMPVŠ	I
Zaštita genofonda šuma	Rad na istraživanju genofonda šumskog drveća	Provedena analiza	Prihvaćen završni izvještaj o obavljenom istraživanju	30.000 KM/godišnje	Budžet FBiH/ Fond za ZP	5 godine.	FMPVŠ	I
Trajna edukacija upravljača ZP	Organiziranje edukacija za upravljače ZP	Kursevi, predavanja, workshopovi, i sl.	% plan: ostvarenje	10.000 KM	Budžet FBiH/ Fond za ZP	5 godina.	FMPVŠ	II
Osiguranje dobrog kadrovskog potencijal za rad ZP	Suradnja sa fakultetima i srednjim školama	Kadrovi koji se brzo prilagode novim uvjetima tržišta	% povećanje po godinama	0	FMPVŠ	5 godina.	FMPVŠ	I
Stvaranje baze podataka za upravljanje ZP	Formiranje Crvenih listi za vrste u zaštićenim područjima; Stvaranje genetičke baze podataka; Formiranje transparentne finansijske baze podataka; Imati dobru bazu podataka o kadrovima	Rad na knjizi; Rad na bazi podataka; Organizacija finansijske baze podataka; Organizacija kadrovske baze podataka	Publicirana knjiga; Dostupna baza podataka; Dostupna finansijska baza podataka; Dostupna kadrovska baza podataka	33.500	Budžet FBiH/ Fond za ZP	5 godina.	FMPVŠ, FMOT	I

Cilj 2. Međunarodna suradnja, usuglašenost legislative, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na upravljanje ZP.

Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom zaštićenih područja i zaštitom biodiverziteta	Aktivno uključivanje u aktivnosti različitih međunarodnih asocijacija i foruma, koji se bave problematikom zaštite biodiverziteta genofonda i upravljanja istim(EUFORGEN, IUFRO i sl.); Osiguranje međunarodne stručne pomoći; Učešće na međunarodnim projektima koji su vezani za ZP	Potpisani pristupni dokumenti; Rad na međunarodnim projektima; Međunarodni projekti ciljano usmjereni ka našim ZP	Aktivno učešće u radu stranih organizacija; Realizacija međunarodne pomoći; Aktivno učešće u međunarodnim projektima koji su ciljano usmjereni ka našim ZP	15.000 KM/godišnje	Budžet FBiH/ Fond za ZP	5 godina.	FMPVŠ	II
Usklađivanje zakona s Europskim uputama	Usaglašavanje nacionalne legislative s onom u EU	Usklađena legislativa	Prihvaćene izmjene u legislativi zakon	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ	I
Donošenje novog Zakona o šumama	Rad ekspertnih timova	Novi zakon	Prihvaćen novi zakon	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ	I
Usklađivanje Zakona o zaštiti prirode	Rad ekspertnih timova	Izvršeno usklađivanje	Prihvaćen novi zakon	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ FMOT	I
Zakonsko osiguranje trajnog izvora finansiranja ZP	Formiranje budžeta na razini federacije i kantona	Osigurano finansiranje	Rad ZP bez problema u finansiranju osnovnih djelatnosti	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ	I

Cilj 3. Osiguranje učešća šumarske struke u postupcima izdvajanja, proglašenja i upravljanja ZP

Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Bolji imidž šumara i šumarske struke	Veće angažiranje šumara u društvenom radu i ekološkim organizacijama, te kursovima iz zaštite prirode.	Promjena stava javnog mnijenja	Anketa, analiza medija, veći utjecaj šumarske struke i nauke	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ,	II
Veće učešće šumarske nauke i struke u donošenju zakona i odluka o ZP	Aktivnije angažiranje šumarskih poduzeća u donošenju zakona i odluka vezanih za ZP	Manje konflikata	Respekt šumarske struke i nauke	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ,	I
Aktivno učešće šumarske nauke i struke u izdvajanju, planiranju i upravljanju ZP	Veće angažiranje šumara prilikom aktivnosti vezanih za izdvajanje ili upravljanje ZP	Manje konflikata	Respekt šumarske struke i nauke	0	Budžet FBiH Fond za ZP	2 godine.	FMPVŠ,	I
Stvaranje boljeg institucionalnog okvira zaštite prirode, uz usaglašavanje svih legislativa koje tretiraju tu problematiku	Nova usklađena legislativa	Manje konflikata, bolja međusektorska suradnja	Novi osnosi između ZP i šumarske struke	0	- Budžet FBiH, - Budžet Kanona - ZP	2 godine.	FMPVŠ, KMŠ ZP	I
Izdvajanje i upravljanje ZP na osnovu optimalnih i jasnih procedura i alata koji osiguravaju	Stvaranje pretpostavki za jače uključivanje šumarske nauke i struke u aktivnostima na	Zajednički rad	Manji međusektorski konflikti i lakše rješavanje problema vezanih za šume	0	- Budžet FBiH, - Budžet Kantona - ZP	2 godine.	FMPVŠ, KMŠ ZP	I

učesnički pristup svih zainteresiranih strana	izdvajanju i upravljanja zaštićenih područja; Stvaranje procedura za međusektorsku suradnju; Redovna analiza stanja u zaštićenim područjima		u ZP.					
Osiguranje podrške svih aktera u postupcima izdvajanja i upravljanja ZP	Osiguranje učešća svih zainteresiranih učesnika; Dobra suradnja s lokalnom zajednicom i privrednim subjektima; Osiguranje učešća medija	Zajednički rad	Bolji imidž ZP i riješeni problemi	0	Budžet FBiH, Budžet kantona - ZP	2 godine.	FMPVŠ, KMŠ ZP	I
Osiguranje učešća medija	Stvaranje nove slike u šumarskom sektoru	Emisije u ZP i učešću šumarske struke	Bolji imidž šumara	50.000 KM	Budžet FBiH Fond za ZP	5 godina.	FMPVŠ	II
Cilj 4. Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima kako na zaštićenim, tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume;	Izrada nove legislative	Rad na novoj legislativi	Usvojena nova legislativa	0	Budžet FBiH, Budžet kantona	2 godine.	FMPVŠ, FŠU, KMŠ	I
Primjena suvremenih	Raditi na	Novi planovi	Veoma brza	30.000 KM/po	Budžet kantona	5 godina.	KMŠ ili KMP	II

dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja	planovima reinženjeringa poduzeća	razvoja poduzeća	prilagodba poduzeća izmijenjenim ekonomskim uvjetima u okruženju	poduzeću				
Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju	Izrada nove strategije razvoja poduzeća	Bolji finansijski efekti	Bolje korištenje ostalih šumskih proizvoda	30.000 KM/po poduzeću	Budžet kantona	5 godina.	KMŠ	I
Stvaranje pretpostavki i izrada planova diverzifikacije poduzeća	Praćenje ekonomske situacije u zemlji i zahtjeva građana	Rad na diverzifikaciji poduzeća	Brza prilagodba na promjene tržišta	30.000 KM/po poduzeću	ŠGD	5 godina.	ŠGD	II
Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima	Certifikacija šumarskih poduzeća	Postupak certificacije	Certificirana poduzeća, i bolji plasman proizvoda na svjetskom tržištu gdje se traže certificirani proizvodi	150.000 KM/po poduzeću	Budžet kantona, ŠGD	5 godina.	KMŠ ŠGD	I
Cilj 5. Promocija i razvoj HC VF koncepta i alata								
Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Uvođenje koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti u Zakon o šumama i Zakon o zaštiti	Rad ekspertnih timova na uvođenju koncepta HC VF u zakone o šumama i zaštiti	Rad ekspertnih timova	Novi zakon ili usklađeni stari	0	Budžet FBiH	2 godine.	FMPVŠ, FMOT,	I

prirode	prirode							
Izvršiti izdvajanje i registriranje šuma visoke zaštitne vrijednosti kroz posebne pravilnike	Prikupljanje podataka i rad na registru ŠVZV	Rad na registru	Publicirani registar dostupan kao knjiga i u elektronskoj formi	15.000 KM	Budžet FBiH, Budžet kantona, Fond za ZP ŠGD	5 godina.	FUŠ, KMŠ, ŠGD	III
Uraditi smjernice za gospodarenje ŠVZV	Rad ekspertnih timova	Rad na metodologiji	Metodologija za gospodarenje	20.000 KM	Budžet FBiH Fond za ZP	2 godine.	FUŠ	I
Povećati površine pod ŠVZV	Izdvajanje novih objekata	Rad na izdvajanju novih ŠVZV	Novi objekti u registru	5.000 KM/objektu	Budžet kantona Fond za ZP	5 godina.	KMŠ	I
Izmjena Pravilnika o elementima ŠGO radi uključivanja specifičnosti u gazdovanju ŠVZV	Rad ekspertnih timova	Rad na izmjeni pravilnika	Novi pravilnik o elementima ŠGO	20.000 KM	Budžet FBiH	5 godina.	FMPV	II

Cilj 6. Osiguranje stabilnih i kontinuiranih izvora finansiranja ZP

Specifični ciljevi	Aktivnost	Indikatori	Verifikatori	Finansijski plan	Izvori finansiranja	Rok	Odgovornost	Prioritet
Formiranje fondova za upravljanje ZP	Provesti aktivnosti na nivou vlade FBiH i kantona u svrhu formiranja fonda	Formiran fond	Osigurana sredstva	0	Budžet FBiH, Budžet kantona Fond za ZP	2 godine.	FMPVŠ, FMOT, KMŠ	I
Finansiranje aktivnosti kroz projekte koje imaju za cilj unapređenje diverziteta u ZP	Istraživanje i primjena novih metoda upravljanja ZP na ekološkim principima	Rad na istraživanju	Moderno i funkcionalno upravljanje	30.000 KM/godišnje	Budžet FBiH Fond za ZP	4 godine.	FMPVŠ, FMOT	II
Osiguranje plaćanja naknade od svih korisnika ZP (sport, turizam, privredna	Osiguranje takvih pravilnika koji će omogućiti da posjetioci ZP izdvajaju	Izrada pravilnika	Naplata taksi	0	ŠGD ZP	2 godine.	ŠGD, ZP	I

djelatnost, rekreacija)	odgovarajuću taksu u vidu ulaznica i karti, te taksu za privrednu djelatnost.							
----------------------------	---	--	--	--	--	--	--	--

FMPVŠ – Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FMOT – Federalno ministarstvo okoliša i turizma
KMŠ ili KMP - kantonalno ministarstvo poljoprivrede i šumarstva ili Kantonalno ministarstvo privrede
FUŠ – Federalna uprava za šume
KUS – Kantonalna uprava za šumarske
ŠGD – Šumsko privredno poduzeće
ZP – zaštićeno područje

Tablica 20. Pregled okvirnih troškova po godinama realizacije za planski period 2011. – 2015. godina

AKTIVNOST	Troškovi po godinama (KM)					
	2012. g.	2013. g.	2014. g.	2015. g.	2016. g.	UKUPNO
Specifični ciljevi	Cilj 1. Postizanje stabilnosti i potrajnosti šumskih ekosustava					
Temeljita analiza svih oblika diverziteta uz preporuke za očuvanje istih	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	75.000 KM
Zaštita genofonda šuma	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	150.000 KM
Trajna edukacija upravljača ZP	5.000 KM	5.000 KM	5.000 KM	5.000 KM	5.000 KM	25.000 KM
Osigurati dobar kadrovski potencijal za rad ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Stvoriti bazu podatka za upravljanje ZP	0 KM	0 KM	10.000 KM	11.000 KM	12.500 KM	33.500 KM
Ukupno	45.000 KM	45.000 KM	55.000 KM	56.000 KM	57.500 KM	283.500 KM
	Cilj 2. Usuglašenost međusektorske legislative, osiguranje transparentnosti u donošenju zakona i procedura koje se odnose na upravljanju ZP					
Međunarodna suradnja i uključivanje u razne forume koji se bave problemom zaštićenih područja i zaštitom biodiverziteta	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	75.000 KM
Usklađivanje zakona s Europskim uputama	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Donošenje novog Zakona o šumama	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Izvršiti usklađivanje Zakona o zaštiti	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM

prirode						
Zakonom osigurati trajni izvor finansiranja ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Ukupno	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	15.000 KM	75.000 KM
	Cilj 3. Osiguranje učešća šumarske struke u postupcima izdvajanja, proglašenja i upravljanja ZP					
Bolji imidž šumara i šumarske struke	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Veće učešće šumarske nauke i struke u donošenju zakona i odluka o ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Aktivno učešće šumarske nauke i struke u izdvajanju, planiranju i upravljanju ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Stvaranje boljeg institucionalnog okvira za zaštitu prirode, uz usaglašavanje svih legislativa koje tretiraju tu problematiku,	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Izdvajanje i upravljanje ZP na osnovu optimalnih i jasnih procedura i alata koji osiguravaju učesnički pristup svih zainteresiranih strana	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Osiguranje podrške svih aktera u postupcima izdvajanja i upravljanja ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Osiguranje učešća medija	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	50. 000 KM
Ukupno	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	10.000 KM	50.000 KM
	Cilj 4 Poslovanje šumarskih poduzeća u uvjetima promjenjivih zahtjeva društva prema šumi					
Očuvanje prava legitimnog gospodarenja svim šumskim resursima, kako na zaštićenim tako i na ostalim područjima, bez obzira na namjenu šume	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Primjena suvremenih dostignuća šumarske nauke i implementacija koncepta multifunkcionalnog šumarstva, kao elemenata prepoznatljivosti poslovanja	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	70.000 KM	270.000 KM
Povećanje udjela ostalih proizvoda i usluga šumarstva u proizvodno-poslovnom portfoliju	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	70.000 KM	270.000 KM

Stvaranje pretpostavki i izrada planova diverzifikacije poduzeća	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	50.000 KM	70.000 KM	270.000 KM
Provođenje koncepta certificiranja gospodarenja u skladu sa međunarodno priznatim standardima održivog gospodarenja šumskim resursima	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	150.000 KM	750.000 KM
Ukupno	240.000 KM	240.000 KM	240.000 KM	240.000 KM	300.000 KM	1.560.000 KM
	Cilj 5. Promocija i razvoj HCVF koncepta i alata					
Uvođenje koncepta šuma visoke zaštitne vrijednosti u Zakon o šumama i Zakon o zaštiti prirode	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Izvršiti izdvajanje i registriranje šuma visoke zaštitne vrijednosti kroz posebne pravilnike	3.000 KM	3.000 KM	3.000 KM	3.000 KM	3.000 KM	15.000 KM
Uraditi smjernice za gospodarenje ŠVZV	10.000 KM	10.000 KM	0 KM	0 KM	0 KM	20.000 KM
Povećati površine pod ŠVZV (izdvojiti 4 objekta godišnje)	20.000 KM	20.000 KM	20.000 KM	20.000 KM	20.000 KM	100.000 KM
Izmjena Pravilnika o elementima ŠGO radi uključivanja specifičnosti u gazdovanju ŠVZV	10.000 KM	10.000 KM	0 KM	0 KM	0 KM	20.000 KM
Ukupno	43.000 KM	43.000 KM	23.000 KM	23.000 KM	23.000 KM	155.000 KM
	Cilj 6. Osiguranje stabilnih i kontinuiranih izvora finansiranja ZP					
Formiranje fondova za upravljanje ZP	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Finansiranje aktivnosti kroz projekte koje imaju za cilj unapređenje diverziteta u ZP	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	0 KM	120.000 KM
Osiguranje plaćanja naknade od svih korisnika ZP (sport, turizam, privredna djelatnost, rekreacija)	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM	0 KM
Ukupno	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	30.000 KM	0 KM	120.000 KM
UKUPNO	383.000 KM	383.000 KM	373.000 KM	374.000 KM	405.500 KM	2.245.500 KM

6.13 RAZMOTRITI NACIONALNI ZAKONSKI OKVIR PO PITANJU RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA, ANALIZIRATI UTJECAJ ISTOG NA PREDMET STUDIJE, TE U SKLADU SA PREPOZNATOM POTREBOM IZRADITI ODGOVARAJUĆU ANALIZU

Ravnopravnost spolova

Poznavanje i zaštita Diverziteta šumskih ekosistema i zaštićena područja su jedan od najvećih izazova sa kojim se danas suočavamo. Negativni utjecaji, mogu uključivati štete na diverzitetu, prije svega biološkom, a što se može odraziti na proizvodnju hrane, na zdravlje ljudi, i mnoge druge negativne posljedice. Ranjivost diverziteta uveliko ovisi o geografskom, sektorskom i društvenom kontekstu. Siromašne zajednice su posebno ranjive na gubitak biološkog diverziteta, kao i one koncentrirane na visokorizičnim područjima. Siromašnije zajednice češće imaju ograničene kapacitete poznavanja i očuvanja diverziteta i više ovise o očuvanosti diverziteta. Učinke promjena na diverzitetu (povećanje ili gubitak) mogu da se najviše osjete kod socijalno najosjetljivijeg dijela populacije. Žene su najbrojnija kategorija koja trpi posljedice velikih promjena, pa tako je i povezana sa Diverzitetom šumskih ekosistema i promjena na zaštićenim područjima. Neobrazovanost, život u zatvorenim tradicionalnim zajednicama, u koje korisne informacije za žene ne ulaze ili jako teško ulaze, briga o mnogobrojnim nejakim članovima/icama obitelji koja onemogućuje mobilnost, siromaštvo i nemogućnost posjedovanja imovine i zemlje, kruta patrijarhalna pravila društvenog života, nedovoljna briga državnih i lokalnih vlasti, dvostruki kriteriji u tretmanu muškaraca i žena, sve su to razlozi zbog kojih su žene znatno izloženije razornim posljedicama gubitka Diverziteta šumskih ekosistema, koje se manifestiraju kao manje ili veće promjene u okolišu.

Šume su prirodni resursi veoma značajni za domaćinstva, smanjivanje siromaštva, konzervaciju okoliša i reduciranje svih vidova štetnih učinaka ako imaju očuvan diverzitet. Puni potencijal šuma kao prirodnih resursa ne može biti ostvaren ukoliko nema razumijevanja o različitom odnosu u korištenju šumskih resursa s gender/rodnog aspekta. Šume stvaraju višestruku korist, one osiguravaju sirovine za obnovljive i ekološki sigurne proizvode i igraju važnu ulogu za ekonomsko blagostanje, biološku raznovrsnost, globalnu cirkulaciju ugljika, ravnotežu voda, kontrolu erozije, prevenciju od prirodnih nepogoda, kao i osiguranje socijalnih i rekreativnih usluga.

Gender/rodne razlike mogu igrati značajnu ulogu u Diverzitetu šumskih ekosistema i zaštićenih područja, a prije svega zbog prekomjerne zastupljenosti siromašnih domaćinstava koje vode žene, a koja su oslonjena su na prirodne resurse. Ranjive kategorije su nesrazmjerno povezane sa Diverzitetom šumskih ekosistema i zaštićenim područjima, jer rade u sektorima ovisnim o vremenskim uvjetima, oslanjaju se na proizvodnju hrane za vlastite potrebe ili su posebno osjetljivi na nestanke nekih vrsta iz šuma (gljive, šumsko voće i sl.). Istovremeno, najmanje su sposobni prilagoditi se učincima smanjena diverziteta – promjenom radnog mjesta, preseljenjem u druge krajeve, sudjelovanjem u programima prekvalifikacije ili pristupom kreditu ili ušteđevini.

Promatranje koncepta „Diverzitet šumskih ekosistema i zaštićena područja“ iz gender perspektive, nalaže integriranje dodatnog koncepta – žene i zaštita okoliša, koji obuhvata tri ključna pitanja: žene kao strane koje utiču na okoliš, žene kao strane na koje utiče okoliš, zastupljenost žena u izradi politika i procesima donošenja odluka. Pristup žena i djevojčica prirodnim resursima i agro produktivnosti veoma je značajan kao pristup prirodnom i društvenom kapitalu, ali dodatno opterećuje zdravlje žena i reducira njihovo vrijeme za učešće u donošenju odluka, čime se povećavaju i rizici za pogoršanje diverziteta.

Uloga žena u zaštiti okoliša i postizanju održivog razvoja ograničena je diskriminacijom, otežanim uvjetima obrazovanja i zapošljavanja, preprekama pri uključivanju u strukture upravljanja i raspolaganja zemljištem. Aktuelna feminizacija siromaštva ima dramatične posljedice koje će imati implikacije i na buduće generacije.

Održivi razvoj podrazumijeva pravično učešće svih članova/ica zajednice, na način da se osigura ravnopravan pristup, kontrola nad resursima, koristima i odgovornostima, a to je moguće samo uz primjenu principa ravnopravnosti spolova, što nalaže i primjenu određenih instrumenata za ostvarivanje takvog cilja, odnosno primjenu gender mainstreaming-a kao strategije, gender/rodne analize i procjene učinka s aspekta ravnopravnosti spolova, korištenje podataka razvrstanih po spolu, provođenje specifičnih istraživanja i izradu specifičnih mjera, izradu rodno osjetljivih indikatora za praćenje provedbe mjera i ostvarivanja rezultata, itd. Pored toga, u ovom segmentu neophodno je koristiti interdisciplinarni pristup koji će omogućiti učinkovitu suradnju na izradi rješenja za unapređivanje stanja u oblasti ekologije i korištenja obnovljivih energetske resursa i uključivanje aktera iz svih relevantnih oblasti (energetika, poljoprivreda, vodoprivreda, šumarstvo, obrazovanje, zdravstvo, makroekonomija, promet i komunikacije, okoliš i obrazovanje, IKT).

Bogatstvo tradicionalnih znanja i vještina žena iz lokalnih zajednica, uključujući i tradicionalnu medicinu, očuvanje bioraznolikosti i primjenu lokalnih čistih tehnologija, podrazumijeva povećanje udjela žena u najširoj bazi, da kao znanstvenice, radnice, tehničko i administrativno osoblje, ali i kao majke, domaćice, učesnice u proizvodnji i potrošnji, zajedno sa muškarcima, učestvuju u odlučivanju, planiranju i upravljanju zaštitom okoliša i održivim razvojem društva. Stoga je potrebno razviti strategije i mehanizme za ravnopravno učešće i žena i muškaraca u ovoj oblasti.

Integriranje principa ravnopravnosti spolova u ovoj oblasti nalaže konzistentan pristup, što uključuje sljedeće:

- Rješavanje pitanja gubitka degradacije diverziteta nalaže integralan i gender senzitivni pristup upravljanja okolišem, gender analizu ukupnog budžeta za osiguravanje implementacije gender senzitivnih investicija i programa,
- Prikupljanje podataka razvrstanih po spolu, gender senzitivna istraživanja i razvojne intervencije.
- Uvođenje mjera koje imaju za rezultat reduciranje opterećenja kućnim poslovima kroz infrastrukturne investicije;
- Osnaživanje žena i drugih vulnerabilnih grupa za učešće u procesima planiranja, u formalnom šumarstvu;
- Podizanje svijesti o pitanjima iz oblasti ravnopravnosti spolova kod svih aktera uključenih u proces definiranja strateških opredjeljenja kroz institucionalnu i zakonodavnu oblast;
- Ostvarivanje odgovarajućeg odnosa između legislative, finansiranja i izgradnje kapaciteta;
- Identificiranje ključnih pitanja s aspekta ravnopravnosti spolova u cilju provođenja specifičnih istraživanja (radi adekvatnog formuliranja specijalnih mjera, politika, zakona, itd.), kao i analize dostupnosti, pokrivenosti, korištenja, isplativosti i priuštivosti sa aspekta domaćinstva i korisnika/ca, te sa aspekta novih mogućnosti za uključivanje žena i drugih isključenih grupa;
- Uvođenje posebnih programa za ekonomsko osnaživanje žena i drugih vulnerabilnih grupa u upravljanju okolišem i smanjivanje siromaštva, odnosno unapređivanje održivog razvoja i izgradnju dobre uprave;

Ključni izazovi:

- Usklađivanje zakona, propisa i podzakonskih akata sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini;
- Izrada programa za promoviranje ravnopravnosti spolova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcionim planom Bosne i Hercegovine i osiguravanje finansija za njegovu implementaciju;
- Primjena gender mainstreaminga kao strategije, sa svim instrumentima koje ova strategija podrazumijeva;
- Ravnomjerna zastupljenost oba spola u procesima planiranja, donošenja odluka i provedbu programa mjera vezanih za održive šumske ekosisteme;
- Izrada metodologije za praćenje implementacije ovog programa, uz izradu gender senzitivnih indikatora i indikatora u skladu sa ciljem 7. Milenijumske deklaracije UN-a;
- Promoviranje reformi politika i institucionalnih aranžmana za obrazovanje i unapređivanje karijera žena u šumarstvu i agrošumarstvu i pristupa šumskim resursima;
- Pružanje podrške javnim kampanjama za podizanje svijesti o socijalnim, ekonomskim i okolišnim vrijednostima šume i gender/rodnim ulogama u očuvanju tih vrijednosti.

7. KORIŠTENA LITERATURA

- Avdibegović, M. 2006: Reinženjering poslovnih sistema šumarstva u funkciji zadovoljavanja socioloških aspekata gospodarenja šumskim resursima u Bosni i Hercegovini. Doktorska disertacija, Šumarski fakultet u Sarajevu.
- Avdibegović, M., Selmanagić, A., Krilašević, E. 2006: Upravljanje i finansiranje zaštićenih područja u kantonu Sarajevo. Međunarodna naučna konferencija "Gazdovanje šumskim ekosistemima nacionalnih parkova i drugih zaštićenih područja., Jahorina 05.-08.07.2006. str. 323-330.
- Avdibegović, M., Vuletić, D., Krilašević, E., Selmanagić, A. 2006: Šumska rekreacija u Bosni i Hercegovini sa osvrtom na stanje u Hrvatskoj. Međunarodna naučna konferencija "Gazdovanje šumskim ekosistemima nacionalnih parkova i drugih zaštićenih područja., Jahorina 05.-08.07.2006. str. 451-460.
- Ballian, D. 2003: Procjena genetičke varijabilnosti obične jele (*Abies alba* Mill.) analizom izoenzima u dijelu prirodnih populacija Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Šumarski list br. 3-4: 135-151, Zagreb.
- Ballian, D. 2004: Varijabilnost mikrosatelitne DNK u populacijama divlje trešnje iz središnje Bosne. Šumarski list br. 11-12: 649 - 654, Zagreb.
- Ballian, D. 2006: Kontrola podrijetla Pančičeve omorike (*Picea omorika* /Panč./ purk.) iz plantaže kod Kaknja pomoću izoenzimskih biljega. Šumarski list br. 7-8: 295 - 304, Zagreb.
- Ballian, D. 2009: Genetičke strukture obične jele (*Abies alba* Mill.) iz zapadne i istočne Bosne. Šumarski list, 9/10:501-512, Zagreb.
- Ballian, D. 2010: Genetička struktura obične jele (*Abies alba* Mill.) sa područja Očevije. Radovi Šumarskog fakulteta u Sarajevu, 40(1): 25-36.
- Ballian, D. 2007: Genetička struktura smreke (*Picea abies* Karst.) na planini Vlašić. Radovi HDZU, 9: 211-220.
- Ballian, D. 2008: Heterozigotnost kao mjera u procjeni otpornosti populacija obične jele (*Abies alba* Mill.). Glasnik Šumarskog fakulteta u Banja Luci, 9: 1-13.

- Gömöry, D., Longauer, D., Liepelt, S., Ballian, D., Brus, R., Kraigher, H., Parpan, V.I., Stupar, P.I., Paule, L., Ziegenhagen, B. 2004: Variation patterns of mitochondrial DNA of *Abies alba* Mill. in suture zones of postglacial migration in Europe. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, Vol. 73, No. 3: 203-206.
- Ballian, D.; Kajba, D. 2005: Estimation of the isoenzyme genetic variability of the silver fir (*Abies alba* Mill.) from the area of Gorski kotar (Croatia). *Periodicum Biologorum*, Vol. 107, 1: 67-72.
- Belletti, P., Ballian, D., Monteleone, I., Ferrazzini, D. 2004: Genetic differentiation among populations from Italy and Bosnia-Herzegovina of European ash (*Fraxinus excelsior* L.) and identification of regions of provenance. Forum "Genetik-Wald-Forstwirtschaft 2004" Results of Genetic Field Trials and Laboratory Studies and Their Applications in Practical Forestry, 11. Arbeitstagung, Teisendorf, 161-171.
- Ballian, D., Gömöry, D., Longauer, R., Mikić, T., Paule, L. 2004: Isoenzyme analysis, including the problem of reproduction and conservation of the populations of the Serbian spruce (*Picea omorika* (Panč.) Purk.) from the višegrad area. Forum "Genetik-Wald-Forstwirtschaft 2004" Results of Genetic Field Trials and Laboratory Studies and Their Applications in Practical Forestry, 11. Arbeitstagung, Teisendorf, 320-329.
- Ballian, D., Longauer, R., Mikić, T., Paule, L., Kajba, D., Gömöry, D. 2006: Genetic structure of a rare European conifer, Serbian spruce (*Picea omorika* (Panč.) Purk.). *Plant Systematics and Evolution*, Springer-Verlag 260: 53-63.
- Ballian, D., Grebenc, T., Božič, G., Melnik, V., Wraber, T., Kraigher, H. 2006: History, genetic differentiation and conservation strategies for disjunct populations of *Sibiraea* species from South-eastern Europe and Asia. *Conservation Genetics*, 7(6): 895-907.
- Ballian, D., Ivanković, M., Danko, S. 2006: The distribution of the populations of sessile oak (*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.) in Bosnia and Herzegovina by chloroplasts dna (cpDNA) and its application in forestry. In: Bohnens, J., Rau, H.-M. (Hrsg.): Forstliche Genressourcen als Produktionsfaktor. 26. Tagung der Arbeitsgemeinschaft Forstgenetik und Forstpflanzenzüchtung vom 20. bis 22. Oktober 2005 in Fulda. Hessen-Forst, Hann. Münden, 61-66, 2006.: 121-131.
- Ballian, D., Bogunić, F., Konnert, M. 2005: Usporedba molekularno genetičkih svojstava sjemenskih plantaža običnog bora (*Pinus sylvestris* L.) u Bosni i Hercegovini. *Rad. Šumar. inst. Jastrebarsko*, 41(2): 7 - 16.
- Ballian, D., Bogunić, F., Konnert, M., Kraigher, H., Pučko, M., Božič, G. 2007: Genetička diferenciranost subpopulacija obične smreke (*Picea abies* (L.) Karst.) na planini Igman. *Šumarski list*, 1/2: 13-23.
- Ballian, D., Bogunić, F., Božič, G. 2007: Genetička varijabilnost obične smreke (*Picea abies* /L./ H. Karst.) u bosanskom dijelu Dinarida. *Šumarski list*, 6/7: 237-246.
- Ballian, D., Giersberg, B., Tröber, U. : 2008: Genetička varijabilnost obične tise (*Taxus baccata* L.) u Bosni i Hercegovini. *Šumarski list* 9/10: 431-443.
- Ballian, D., Monteleone, I., Ferrazzini, D., Kajba, D., Belletti, P. 2008: Genetic characterization of common ash (*Fraxinus excelsior* L.) population in Bosnia and Herzegovina. *Periodicum Biologorum*, Vol. 110, 4: 323-328.
- Ballian, D., Monteleone, I., Ferrazzini, D., Belletti, P. 2008: Possibility of seed usage of Common Ash (*Fraxinus excelsior* L.) in Bosnia and Herzegovina on the basis of its genetic structure. International Scientific Conference „Forestry in Achieving Millennium Goals“ Held on 50 the Anniversary of Foundation of the Institute Of Lowland Forestry and Environment, PROCEEDINGS 12-21.

- Ballian D., Bogunić F., Božić G. 2009: Genetic Research of Norway spruce (*Picea abies* (L.) Karst.) from extreme areas of *Spaghno- Piceetum* in Slovenia & Bosnia and Herzegovina. Dendrobiology, Vol. 61. Supplement: 2009137-144
- Ballian, D., Belletti, P., Ferrazzini, D., Bogunić, F., Kajba, D. 2010: Genetic variability of pedunculate oak (*Quercus robur* L.) in Bosnia and Herzegovina. Periodicum biologorum, 112 (3): 353– 362.
- Ballian, D., Gömöry, D., Longauer, R., Mikić, T., Paule, L. 2004: Izoenzimska analiza uključujući problem reprodukcije i konzervacije, populacija pančičeve omorike (*Picea omorika* (Panč.) Purk.) sa Višegradskog područja. Glasnik Šumarskog fakulteta u Banja Luci, 3: 23-34.
- Ballian, D., Ivanković, M., Slade, D. 2007: Razdioba populacija hrasta kitnjaka (*Quercus petraea* (Matt.) Liebl.) u Bosni i Hercegovini pomoću kloroplastne DNK (cpDNK) i njezina primjena u šumarstvu. Glasnik Šumarskog fakulteta u Banja Luci, 7: 97- 111.
- Ballian, D.; Bogunić, F.; Božić, G. 2006: Smreka u Bosni i Hercegovini. Radovi šumarskog fakulteta: 1:77-85.
- Ballian, D. 2000: Značaj rasadničke proizvodnje u cilju održanja i povećanja biodiverziteta, Seminar: Sjemensko - rasadnička proizvodnja u BiH - Aktualno stanje i perspektive, Brčko. Str. 81-84.
- Bilela, S., Ballian, D. 2008: Genetska varijabilnost obične jele (*Abies alba* Mill.) iz središnjeg dijela Bosne i Hercegovine na temelju analize biokemijskih biljega. Rad. – Šumar. inst. Jastrebar. 43 (1): 5–18.
- Bosna i Hercegovina – Zemlja diverziteta, FMOT, Sarajevo 2009.
- Crna Gora: priručnik za smještajne objekte “Divlja ljepota” [autori Hitesh Mehta, Ferdinand Wieland]. - Podgorica: Ministarstvo turizma Crne Gore : GTZ, 2009
- Đug, S., Drešković, N., Adžaić, Z. 2007: Kako javno zagovarati zaštitu prirode u BiH. Legislativa i metodologija. Centar Civilnih Inicijativa.(brošura).
- Gömöry, D., Paule, L., Ballian, D. 2007: Genetic aspect of the conservation of rare endem tree species: a case study of *Picea omorika* (Panč.) Purk. Geobiocenologicke spisy, Brno, 12: 73-82.
- Hukić, E., A. Dounavi, D. Ballian 2008: Analiza dna hibridnih platana (*Platanus acerifolia* /Aiton/ Willd.) drvoreda grada Sarajeva. Šumarski list, 8/9:337-342.
- Instrument za pomoć u pretpristupnom razdoblju (IPA), Program prekogranične suradnje, Hrvatska – Srbija, 2007 – 2013., Nacrt.
- Klimatske promjene i biodiverzitet u Jugoistočnoj Evropi, Sažet rezime naučnog i političkog konteksta, problemi i preporučene aktivnosti. REC - Regionalni centar za životnu sredinu za Centralnu i Istočnu Evropu, 2008.
- Kategorizacija zaštićenih područja u Bosni i Hercegovini, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Sarajevo.
- Konvencija o biološkoj raznolikosti, Rio de Janeiro, 1992. godine. (BiH pristupila 26.08. 2002. godine., ratificirana 04.10.2002. godine).
- Konvencija o močvarama od međunarodne važnosti , osobito kao stanište ptica močvarica, Ramsar 1971, notifikacija o sukcesiji
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, Pariz, 1972. godine Stupanje na snagu: 17.12.1975. god.
- Konvencija o uspostavljanju evropske i mediteranske organizacije za zaštitu prirode
- Konvencija o pristupu informacijama o sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša, Aarhus 1998, stupila na snagu (u proceduri ratifikacije)
- Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa (Bernska konvencija), Bern, 1979. (stupila na snagu: 01.06.1982.)- u proceduri ratifikacije

Konvencija o evropskim krajolicima, Firenca 2000. godina

Kosović M. 2006: Modeliranje upravljanja zaštićenim područjima na primjeru upravljanja "Park-šume Marjan", Magistarski rad, Ekonomski fakultet Univerziteta u Splitu.

Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka

Nacionalna strategija i akcioni plan za zaštitu biološke i pejzažne raznolikosti Bosne i Hercegovine, Projekt.

Nacionalna strategija održivog razvoja i nacionalni parkovi i zaštićena područja u Crnoj Gori – izazov za prostorno planiranje, KONFERENCIJA, Podgorica 18. marta 2008. godine

Nacionalna Strategija biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2010 – 2015. godine, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Crne Gore.

Nacrt - Zakon o šumama, savez općina i gradova federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, mart 2010. godine.

Obrazloženje Zakona o proglašenju dijela područja planine Konjuh Zaštićenim pejzažom „Konjuh“, Tuzla, 2008.

Postupak proglašavanja zaštićenih prirodnih dobara, Srbija

Pravilnik o uspostavljanju i upravljanju informativnim sistemom za zaštitu prirode i vršenje monitoringa. (Sl. Novine Federacije BiH broj: 46/05 od 27.7.2005.)

Pravilnik o sadržaju i načinu izrade plana upravljanja zaštićenim područjima (Sl. Novine Federacije BiH broj: 65/06 od 01.11.2006.)

Pravilnik o uvjetima pristupa zaštićenim područjima (Sl. Novine Federacije BiH broj: 15/06 od 15.11.2006).

Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja registra zaštićenih područja, („Službene novine Federacije BiH“, broj 33/03)

Pregled biodiverziteta, geodiverziteta i prirodnog naslijeđa Federacije BiH, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Sarajevo.

Projekt očuvanja krških ekoloških sustava, smjernice za izradu plana upravljanja. Ministarstvo kulture, Republike Hrvatske, prosinac 2005.

RAPPAM - Projekt: Metodologija brze procene i prioritizacija upravljanja zaštićenim područjima, Ministarstvom zaštite životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije i Mediteranskog programa WWF-a, 2004.

Rudež, M. 2006: Okolinsko zakonodavstvo u Federaciji BiH Provedbeni propisi – Pravilnici. seta okolišnih zakona Federalno ministarstvo okoliša i turizma

Slade, D.; Skvorc, Z.; Ballian, D.; Gracan, J.; Papes, D. 2008: The chloroplast DNA polymorphisms of White Oaks of section *Quercus* in the Central Balkans. *Silvae Genetica* v. 57 (4-5): 227-234.

Sovinc, A. 2005: Project: CAMP Slovenia, Management of protected areas, Alternative Models, Final Report.

State of the environment in the federation of Bosnia and Herzegovina – 2010, Report. Federal Ministry of Environment and Tourism.

Strategija zaštite okoliša FBiH 2008 – 2018. Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Sarajevo.

Stručni skup, Hotel "Grand", Sarajevo, 23.12.2008.god.

Studija o utjecaju na okoliš, Centra za gospodarenje otpadom Splitsko-dalmatinske županije u Lećevici, 2006.

Upravljanje prirodnim dobrima i zaštićenim područjima kao mogućnost za održivi regionalni razvoj, projekt NATREG

Zakon o zaštiti prirode FBiH.

Zakon o šumama FBiH (van snage).

Zakon o proglašenju dijela područja planine Konjuh zaštićenim pejzažom „Konjuh“ – nacrt, Tuzla, decembar 2008.

Zaštita prirode u Bosni i Hercegovini, Udruženje građana za zaštitu okoline, Zeleni – Neretva.

Zaštita prirode, međunarodni standardi i stanje u Bosni i Hercegovini, Konjic, novembar 2008. godine.